payel

KADINLIĞIMIN HİKÂYESİ

5. basım

Çeviren: Erdoğan Tokatlı

SIMONE DE BEAUVOIR

PAYEL YAYINLARI : 21
Çağdaş Kadının Kitapları : 2

ISBN: 975-388-097-9

Kapak düzeni: A. Necmi
•
Kapak filmleri: Ebru Grafik
•
Kapak baskısı: İpomet Matbaası
•
Baskı: Özal Matbaası
•
Cilt: Esra Mücellithanesi

SIMONE DE BEAUVOIR

□

KADINLIĞIMIN HİKÂYESİ

□

ÇEVİREN: ERDOĞAN TOKATLI

□

5. BASIM

SIMONE DE BEAUVOIR

KADINLIĞIMIN HİKÂYESİ

Fransızcadan çeviren
ERDOĞAN TOKATLI

payel

PAYEL YAYINEVİ
Istanbul

Yapıtın özgün adı: La Force de l'Age/La Force des Choses

•

Yayın hakkı (Copyright): Gallimard-ONK-Payel Yayınevi

•

Birinci basım: Kasım 1969

•

İkinci basım: Haziran 1972

•

Üçüncü basım: Mart 1977

•

Dördüncü basım: Kasım 1988

•

Beşinci basım: Haziran 1997

BAŞLARKEN

SAKINIMSIZ davrandım, güç bir serüvene atılıp kendimi anlatmaya koyuldum; öyle zor ki, başlıyor fakat bitiremiyorsun. Ömrümün ilk yirmi yılını kendime anlatmak ihtiyacını zaten duyuyordum; genç kızlığımda hep gelecekteki günlere, kadınlığıma seslendim çünkü, benden hiçbir şey kalmayacaktı geriye, kadınlığım hepsini yutacaktı, bir avuç kül bile bırakmayacak, genç kızlığımı silip süpürecekti; hep yalvarıyor ve düştüğüm boşluk duygusundan beni çekip almasını istiyor, bunu kadınlığımdan bekliyordum. Kimbilir, yazdığım bütün kitaplar bu yakarışlarımın belki de bir devamıydı? Elli yaşımdayım artık, vaktin gelip çattığına inandım; kadınlığımın bilincini boşlukta kaybolmuş genç kızın, çocuksu kızın avuçlarına bıraktım. Bütün dualarımı, yakarışlarımı beyaz kâğıda döktüm.

Oysa her şey umduğum gibi çıkmadı. Artık büyümüş, çok yaşamış, yaşlanmıştım, gelecekten umudum yoktu; Bir Genç Kızın Anıları'*nı bitirdiğim zaman hiçbir ses yoktu içimde, geçmişime ait hiçbir ses beni devam etmeye, sonrasını anlatmaya zorlamıyordu. Kararlıydım, başka şeyler yapacaktım. Oysa yapamadım, beceremedim. Demek ki, görünmeyen, Anıların son satırında, harflerin ötesinde gizlenen kocaman bir soru işareti yaşıyordu ve ben, bütün çabama rağmen ondan kurtulamamış, onu aklımdan söküp atamamışım. Özgürlük? Evet, fakat ne işe yarayacak? Bütün bu karışıklık, bu amansız savaş, bu kaçışlar, bu zafer çığlıkları, ömrümün sonraki yıllarında nasıl bir anlam verecektim bunlara, daha doğrusu verebilecek miydim? Önce yazdığım kitapların ardına sığınmayı denedim. Oysa asıl benden olan ve tartışılması gereken şeylerdi onlar, kitaplar hiçbir anlam taşımıyordu. Yazarlığı*

seçmiş ve yazmıştım. Kabul; fakat neyi, neden başka kitapları değil de bu kitapları yazmıştım peki? O kitaplar mıydı yazmak istediklerim? Yirmi yaşımın boş ve sonsuza uzanan umudu ile artık yazılmış, kendi bütünlüğü ve yapısı olan bir eser arasında ortak ölçü yoktur ki! Aynı zamanda hem daha fazlasını, hem daha azını becerebilmeyi nasıl da istemiştim oysa! Yavaş yavaş şuna inandım; anılarımın ilk bölümüne bir cevap bulmak gereklidir; nasıl sevdiğimi anlatamazsam yazarlığı seçişimin ne önemi kalır.

Gerçekte de, şöyle bir düşünce, böylesine bir tasarı beni çekiyor, alabildiğine ilgilendiriyordu. Ömrüm henüz tükenmedi, yaşıyorum, ama hayatım gelecek yılların bile artık değiştiremeyeceği bir anlam kazandı. Nasıl bir anlam kazandı? İşte kendimi anlatırken bu meseleyi de aydınlığa çıkarmak zorundayım, bu yüzden yaşadıklarımdan ayrı düşünmedim bunu, soyut bir anlam vermeye çalışmadım.

Böyle bir tasanın sadece beni ilgilendirdiği, kişisel bir tasa olduğu bile düşünülebilir; fakat hayır, gerçek böyle değil, Samuel Pepys, ya da Jean-Jacques Rousseau, değersiz ve yetenekli kim varsa, kendini içtenlikle anlattığı sürece herkes bu oyunun bir parçasıdır, bu oyunun içindedir. İnsan başkalarının yaşantısını, hiç olmazsa beli bir bölümüyle aydınlığa çıkaramıyorsa, kendi yaşantısını nasıl aydınlatsın? Üstelik soru yoğmuruna tutarlar yazarları; neden yazarlık yapıyorsunuz? Günleriniz nasıl geçiyor? Küçük dedikoduların, söylentilerin ötesinde, yazarlık mesleğinin nasıl bir yaşantıyı gerektirdiğini çok kimse bilmek, anlamak ister. Özel bir durumun incelenmesi, bana sorarsanız, soyut ve hiçbir derinliği olmayan genellemelerden daha öğretici, daha yararlıdır; işte bu nedenle cesaret buluyor ve neşteri önce kendime vuruyorum. Belki de, yazarla okur kitleleri arasında sürüp giden uyuşmazlık, benim de acısını çektiğim uyuşmazlık giderilir, bu başlangıç hiç olmazsa yazarla okuru arasında bir köprü olur, diye düşünüyorum; bir kitap, ancak hangi şartlarda, hangi görüş açısından bakılarak ve kim tarafından yazıldığı bilinirse gerçek anlamına kavuşur, diyorum; işte bunu fırsat bilerek, okurumla başbaşa kalmak, yüzyüze konuşmak, ona kendi durumumu anlatmak istiyorum.

Fakat gene de belirteyim, okurlara her şeyi söylemeyeceğim. Çocukluğumu ve gençlik yıllarımı hiçbir şey gizlemeden anlattım onlara; geçmişime ait ne varsa, hepsine büyük bir kayıtsızlıkla bakabilmişsem, olgunluk çağımın olaylarına da aynı rahatlıkla bakabilirim anlamına gelmez bu, o ölçüde özgür değilim artık. Kendim ve dostlarım hakkında gereksiz gevezeliklerle de vakit öldürecek değilim, dedikodu türünü oldum olası sevmem. Baştan haber veriyorum, çok şeyi karanlıkta bırakarak yürüyeceğim.

Benim yaşantım Jean-Paul Sartre'ın yaşantısına sımsıkı bağlıdır; ama o, kendi hikâyesini size kendisi anlatsın, ben ondan kendi yaşantımı etkilediği ölçüde söz edecek, daha fazlasına el uzatmayacağım.

Eleştirmenlerin bir kısmı, Bir Genç Kızın Anıları'*nda kızlara ahlâk dersi vermek istediğimi sandılar; oysa ben boynuma borç olan bir işi yaptım. Ahlâk dersi vermeyi hiç aklıma getirmedim. Sadece kendi yaşantıma tanıklık ettim. Hiçbir önyargım yok, sadece her gerçeğin yararlı olduğuna ve ilgi uyandırabileceğine inancım var. Okuyacağınız sayfalarda giriştiğim çaba, neye ve kimlere yararlı olacak, bilemiyorum. Bu kitabın da* Bir Genç Kızın Anıları *gibi, saf ve çocuksu bir içgüdüyle okunmasını dilerim.*

BİRİNCİ BÖLÜM

KADIN VE BAĞIMSIZLIK

YIL 1929, aylardan Eylüldü. Paris'e ilk geldiğimde beni en çok şaşırtan şey bağımsızlığım, kimseye hesap vermek zorunda olmayışımdı. Çocukluğumdan beri, kardeşimle «büyüklere özenip» türlü oyunlar oynadığım günden beri hayâllerimi süsleyen bir şeydi bu. Öğrencilik yıllarımda hep bunun hayâliyle yaşamıştım. İşte avuçlarımdaydı özgürlük, ansızın bağımsız oluvermiştim; her davranışım, her hareketimdeki hafiflik, sorumsuzluk inanılmaz bir zevk veriyordu bana. Sabah gözlerimi açar açmaz havalara uçacak gibi oluyor, sahip olduğum bu sorumsuzluğa müthiş seviniyordum. On iki yaşımdayken evde kendime ait bir köşe olsun istemiş, böyle bir köşenin yokluğu yüzünden hüzünlenip acı çekmiştim. Kolejli bir İngiliz kızının hikâyesini okumuştum o zamanlar, odasını gözümün önüne getirmiş ve ürpermiştim: bir divan, bir sıra, duvarları boydan boya kaplayan kitaplık, sıcak renklerle süslü bu dört duvarın arasında çalışıyordu kız; çalışıyor, okuyor, çay içiyor ve bütün bunları, başka birine katlanmadan, tanıksız yaşıyordu; nasıl da imreniyordum o kıza! İlk kez bir şeyin farkına varmıştım: kız benimkinden daha dolu, daha bağımsız bir yaşantıyı sürdürüyordu. Neyse, işte sonunda ben de istediklerime kendi yaşamıma kavuşmuştum! Ninem salonu boşaltmış, koltuklarını kendine ait bibloları içeriye taşımıştı. Beyaz ağaçtan mobilya satın almıştım kendime, kardeşimin de yardımıyla hepsine kahverengi cilâ vurmuştum ve işte bana ait bir masaya, iki iskemleye, öteberi koymaya yarayan bir dolaba, kitaplarımı dizebileceğim raflara, portakal rengi bir divana sahiptim. Balkonumdan, beşinci katın tepesinden *Denfert-Rochereau* sokağını görebiliyordum. Kıpkırmızı bir petrol sobası

odamı ısıtıyordu, gerçi kötü kokuyordu, ama olsun, kendi yalnızlığımı koruduğuna inanıyor ve seviyordum o kokuyu. Kapıları kapatıp tek başıma kalmak ve yabancı gözlerden kurtulmak ne büyük mutluluk! Belki de, o İngiliz kızını anlatan hikâyenin etkisiyle, bir süre yaşadığım dekora yabancılık çektim, fakat yerleştim oraya ve yavaş yavaş havasına ısındım; o günlerde, kapıyı üstüme örtmek bile beni sevinçten kudurtmaya yetiyordu.

Nineme her ay belli bir kira ödüyordum, o da bana, öbür kiracılarına davrandığı gibi davranıyor, işime karışmıyor, gidiş gelişlerimi gözetlemiyordu bile. Gün ışırken eve dönüyordum bazen, kimi zaman da bütün gece yatağa uzanıp kitap okuyor, aklıma esince öğleye kadar uyuyordum, kimi zaman yirmi dört saat evde oturuyor, sonra bir geceyarısı ansızın sokağa fırlıyordum. *Borç* çorbası içerek karnımı doyuruyor, bazen de *Coupela*'da bir tas dolusu çikolata ile yetiniyordum. Çikolatayı, *borç* çorbasını, uzun harekctsizlikleri, uykusuz geçen geceleri seviyordum, fakat asıl kendi kaprislerime tutkundum ben, her şeyden çok kaprislerimi seviyordum. Kaprislerime hiçbir şey karşı duramıyordu zaten. Büyüklerin yıllarca kulaklarımın dibinde davul çalar gibi tekrarladıkları şey, yani hayatın ciddi yönü bana vızgeliyordu, gözümde hiçbir ağırlığı yoktu ki! Sınavlara girmenin, onları başarıyla savuşturmanın zaten ciddi bir yönü yoktu, maskaralık gibi bir şeydi bu! Evet, sıkıntı çekmiş, hattâ başaramamaktan ürkmüştüm, engellerle boğuşmuş, yorulmuştum. Fakat şimdi, hiçbir engel tanımıyordum, tatilde hissediyordum kendimi, bunu ömür boyu sürüp gidecek bir tatil sanıyordum. Birkaç kişiye özel ders veriyor, ayrıca *Victor-Duruy* lisesinde çalışıyor, ekmek paramı çıkarıyordum nasıl olsa, üstelik bu tür angaryalar keyfimi kaçırmıyordu, yepyeni bir oyun kabul ediyordum onları; sözün kısası, büyük ve olgun insan numarasındaydım. Öğrenci velileriyle ya da öğretmenlerle tartışmak, kendi bütçemin hesabını tutmak, borçlanmak, borç ödemek, yaşantımı rakamlara vurmak, hepsi eğlendiriyordu beni, çünkü hepsi ilk kez başıma geliyordu, bu işleri ömrümde ilk kez yapıyordum. İlk maaşımı aldığım gün nasıl keyiflendiğimi bugün bile gayet iyi anımsıyorum. Birini gözümde büyütür, yüceltir gibi.

Giyinip kuşanmaya özel bir düşkünlüğüm yoktu; ama istediğim gibi giyinmek için ne mümkünse yaptım; dedemin yasını tutuyordum daha, bu yüzden tuhaf görünecek şeyler giymekten kaçındım; bir manto satın aldım kendime, sonra kenarsız bir şapka ve yeni iskarpinler aldım; pabuçlarımın rengine uygun gri bir elbise yaptırdım, ayrıca siyahlı beyazlı bir başka elbise diktirdim; çocukluğumdan beri hep pamuklu ve yünlü giydiğim için, bu sefer onlardan kaçındım, ipekli kumaşlar seçtim kendime, Çin krepesinden ve o yıl çok moda olan kadifeden şeyler seçtim ayrıca. Her sabah aşırı biçimde ve gelişigüzel boyanıyordum; iki yanağımda iki kocaman kırmızı leke belirirdi o zaman, çok pudra sürer, dudaklarımı iyice koyulaştırırdım. Pazarları, haftanın öbür günlerine kıyasla neden daha pahalı elbiseler giyildiğine bir türlü akıl erdiremez, hattâ biraz öfkelenirdim; her gün bayramdı benim gözümde. Çin krepesinin ve kadifenin lise koridorlarındaki havaya ters düştüğünü farkediyordum; iskarpinlerimin iyice yıprandığını da görüyor, ama boş veriyordum hepsine. Kadının süsü pek önemsemediğim bir şeydi.

Sartre Hayatıma Giriyor

Evime yerleşmiştim artık, gezip tozuyor, sık sık dostlarımı çağırıyordum. Ekim ayının ortalarında Sartre Paris'e döndü, yeni yaşantım asıl o zaman başladı.

Limousin'e, beni görmeye gelmişti o yaz; *Boule d'Or* isimli bir otele inmişti; dedikodulara engel olmak için kent dışına çıkıyor, kırlarda buluşuyorduk. Sabah erkenden yola çıkıyor ve eskiden yalnızlığımı paylaştığım bayırları, dereleri inanılmaz bir sevinçle, adetâ uçarcasına aşıp ona koşuyordum! Otların arasına oturuyor, saatlerce çene çalıyorduk. İlk günlerde, Paris'ten ve dostlarımızdan uzakta olduğumuzu düşünüp, başbaşa kalmakla yetinmeyeceğimizi, çabuk sıkılacağımızı sanmıştım. «Kitap alırız yanımıza, sıkılırsak okuruz» demiştim, ama Sartre içerlemişti bana. Paris'te başlanmış gevezeliklere devam ettik tabiî, üstelik dünyanın sonu gelse, onunla konuşmaktan bıkmaya-

cağını, vaktin yetersiz ve zavallı kaldığını ancak o zaman fark ettim. Yeni sabah olmuştu, ama göz açıp kapayıncaya kadar akıp geçmişti işte ve vakit öğleyi bulmuştu. Eve dönecek ve aile sofrasında ziftlenecektim ben; Sartre o civarda kalıyor, alabildiğine romantik yaratılışlı olan kuzenim Madeleine'in ağaç kovuklarına bıraktığı peynir ekmekle karnını doyuruyordu. Öğleden sonraları zaman daha hızlı akıyor, gece karanlığı inanılmaz bir hızla üzerimize çöküyordu; hava kararırken Sartre oteline dönüyordu, akşam yemeğini gezginci satıcılarla birlikte yiyecekti. Bizim evdekilere yalan söylemiş, komünizme olan düşmanlıklarından yararlanmayı düşünmüş ve Sartre ile Marksizm'i eleştiren bir kitap hazırladığımızı anlatmıştım. Aklımsıra, komünizme duydukları nefreti coşturarak kandıracaktım onları ve bizi rahat bırakmalarını sağlayacaktım, fakat beceremedim. Sartre'ın gelişinden tam dört gün sonra, baktım, oturduğumuz çayıra babamla annem geliyor; iyice yaklaştılar; babam sararmış şapkasının altında suratını asmış, kararlı, fakat utanarak bakan gözleriyle bizi süzüyordu; Sartre o gün, çiğ pempeden bir gömlek geçirmişti sırtına; kavgaya hazırdı, onları görünce ayağa fırladı. Babam kibar konuştu, kenti mümkün olan en kısa zamanda terketmesini rica etti; dedikodu oluyordu ve benim serseri tavırlarım yüzünden kuzenim zarar görüyor, tam evleneceği sırada adı kötüye çıkıyordu. Sartre babama, sert şekilde karşılık verdi, daha önce tasarladığı programı değiştirmeyecek, buradan karar verdiği günde ayrılacaktı. Bu olay bizi daha sakınımlı davranmaya zorladı, çok uzaklarda buluşmaya başladık. Babam yakamızı bırakmıştı zaten, Sartre bir hafta kaldı. Gittikten sonra da sürekli mektuplaştık.

Ekim'de yeniden buluştuğumuz zaman, ona geçmişteki bütün bağlantılarımı koparmış olarak döndüm; Sartre bir süre sonra askere gidecekti, şimdi tatil yapıyordu. Dedesinin yanında, *Saint-Jacques* sokağındaki evlerinde kalıyordu; sabahları sisler içindeki Lüksemburg bahçesinde buluşur, gecenin çok geç saatlerinde ayrılırdık. Paris'i yürüyerek dolaşır, boyuna konuşurduk; kendimizden bahseder, aramızdaki bağlantıyı tartışır, gelecekteki günleri düşünürdük. Şimdi bakıyorum da, o gün en önemli şey, konuştuklarımız değil, nasıl olsa anlaşıyoruz diyerek konuşmadıklarımızmış; aldanmışız oysa, fena

yanılmışız, gerçek öyle değilmiş. Kendi varlığımızı bütün boyutlarıyla çizmek amacındaysak bütün bu hataları da noktalamak, bunların gene kendi gerçeğimizin birer parçası olduklarını kabullenmek zorundayız.

Defalarca söyledim; Sartre yazmak için yaşıyordu; çevresinde gördüğü ve yaşadığı her şeye tanıklık etmek ihtiyacını duyuyordu, bunu kendi gerekliliğinin bir uzantısı sayıyordu; ben yaşamın güzelliğine tutkundum, bu güzelliğin boşlukta savrulmasından, zamanın dişleri arasında solmasından ürküyor, bu güzelliği tespit etmek için yazmak istiyordum. O günkü topluma, biz de karşıydık, yaşamı sevişimiz bir terslik değil çocuksu iyimserliğimizin doğal sonucuydu. İnsan yeniden yaratılmalıydı, bu da bir bakıma bizim eserimiz olacaktı. Kitaplar yazacak ve bu yeni aşamaya kitaplarımızla katılacaktık; günün siyasal olayları bizi hiç mi hiç ilgilendirmiyordu; sanıyorduk ki, her şey, biz karışmasak bile, istediğimiz yönde gelişecek, istediğimiz biçime girecektir. İşte bu bakımdan, 1929 sonbaharında bütün Fransız solcularına hâkim olan budala iyimserlik bizde de vardı. Barışı kesin kabul ediyor, bozulacağına inanmıyorduk; Almanya'da nazilerin gittikçe etki sahibi oluşlarını bile umursamıyor, önemsiz bir olay kabul ediyorduk. Ayrıca sömürgeciliğin de kesin bir yenilgiye uğrayacağına inanmıştık; Gandi'nin Hindistan'daki coşkun mücadelesine, toplumcuların Vietnam'daki direncine güveniyorduk. Ve kapitalist dünyayı tehdit eden ekonomik krizin yıkıcı olacağını, kapitalizmi yere vuracağını hesaplıyorduk.

Ürkmeden, sıkılmadan, korkmadan kendi yolumuzda yürüyorduk; engellere toslamıyor muyduk sanki? Olur mu, ceplerimiz dolu değildi, kazancımız her şeye yetmiyordu ki! Fena kazanmıyordum, Sartre babaannesinden kalan küçücük mirasla işi idare ediyordu; ama mağaza vitrinleri paramızın erişmediği ve bize yasak eşyalarla doluydu, lüks yerlerin kapıları da bize kapalıydı. Fakat bu yasakları umursamıyor, hattâ küçümseyerek karşılarına dikiliyorduk.

Sağlığımız yerindeydi, üstelik her şeyi güleç gözlerle seyretmeye alışmıştık. Ama ben sürekli bir rahatlık içinde değildim, tersliklere canım sıkılınca bunu gizlemesini bilmiyor, hemen belli ediyordum; suratım birdenbire değişiyordu, içime kapanıyor, tuhaflaşıyordum.

Böyle anlarımda Sartre dalga geçiyordu benimle, iki ayrı kişiliğim olduğunu söylüyordu; normal zamanlarda kunduza benzetiyordu beni, fakat öfkelenirsem, o sevimli hayvanın rahatlığı benden uzaklaşıyor ve yerini Matmazel de *Beauvoir* isimli tatsız ve sevimsiz bir genç kadına bırakıyordu; Sartre bu dalgageçme işini alabildiğine uzatıyor, türlü oyunlarla süslüyor, beni daha da öfkelendiriyordu; Sartre'a gelince sabahın erken saatlerinde, uyku mahmurluğunu atamamışsa ya da *aklını kurcalayan bir şeyi henüz çözüp rahatlayamamışsa* içine kapanıyor, ama bunu belli etmemek için iyice kasılıyordu. Böyle anlarda, *Vincennes Hayvanat Bahçesi*'nde gördüğümüz deniz filine benziyordu. Zavallı hayvanın yazgısı bizi de etkilemişti o zaman. Bakıcısı ağzına bir kova dolusu küçücük balık savurmuş, sonra da bir sıçrayışta hayvanın karnına yüklenmişti. Bu beklenmedik ziyafet şaşkına çevirmişti hayvanı; ufacık ve çaresiz gözlerini gökyüzüne kaldırarak yardım dilenmişti zavallı; bütün vücudu, o kocaman et yığını ufalmış, gözlerinde düğümlenmişti sanki ve gövdesi kocaman bir yakarış olmuştu. Hayvan dayanamamış, esnemiş ve yağlı derisini gözyaşlarıyla ıslatmıştı, sonra başını geriye savurmuş, yenik düştüğünü anlatmak istemişti. İşte Sartre'ın yüzüne ne zaman keder çöreklense, deniz filinin durumunu aklımıza getiriyor, gülüyorduk. Sartre seviyordu bu oyunu ve sürdürüyordu; gözlerini yukarıya kaldırarak, esniyor ve hiç konuşmadan, yalvararak bakıyordu.

Ekonomik durumumuza gelince, Paris'e döner dönmez, aramızdaki bağlantının şekline karar vermeden, oturup kendimize bir isim yakıştırmış, «Bay ve bayan *morganatique*» demiş, birbiriyle denk olmadıkları halde evlenenler için kullanılan bu deyimi uygun görmüştük. İki ayrı kişiliği olan bir çift sayıyorduk kendimizi. Genellikle paralı olmayan, fakat parasızlık çekmeyen basit memurlar gibi davranıyor, azla yetinen tutkusuz insanlara benzemeye çalışıyorduk. Kırk yılın başında, o da aklımıza eserse, süslenip püsleniyor ve kapağı Champ-Elysées'deki bir sinemaya, ya da bir dans salonuna atıyorduk. Coupole'da dans ederken milyarder Amerikalılar gibi davranıyorduk. Bu bir çeşit diklenmeydi bizim gözümüzde, «tatlı hayat» yaşayanlara özenmiyor, onları küçümsediğimizi böyle açığa vuruyorduk.

Bizi iki ayrı disiplin olgunlaştırabilirdi belki: Marksizm ve Freud'çu ruhçözümleme. Fakat ikisini de kaba çizgileriyle biliyorduk. Sartre ve Georges Politzer arasındaki bir tartışmayı bugün bile çok iyi hatırlıyorum. Politzer, Sartre'ın «küçük-burjuva» olduğunu öne sürüyor, onu hizaya getirmeye çabalıyordu. Sartre küçük-burjuvalığı kabul ediyor, fakat bir aydının burjuvaziden gelse bile, Marx'ın da belirttiği gibi, kendi sınıfının koşullarını ve görüşlerini aşabileceğini söylüyordu. Hangi koşullarda olurdu bu aşama? Nasıl ve hangi etkenlerle olurdu? Politzer'in kızıla çalan güzel saçları dalga dalga havalanıyordu, boyuna konuşuyordu Politzer, ama Sartre'ı kendi yanına çekmeyi başaramadı. Sartre, özgürlüğe kendi açısından ve yapabildiği ölçüde katkıda bulunmaya çalışacak, bu yolda çaba gösterecekti. Bugün hâlâ kendi gerçeğinin bu olduğuna inanır. Oysa o devirde, ciddi bir eleştiri ikimizin de gözünü açabilir, bizi uyarabilirdi. Paraya karşı kayıtsızlığımız gerçekte bir lükstü; öyle ya, parasızlık çekmeyecek, kıvranmayacak kadar paramız vardı, bu yüzden de insanı insanlığından eden cziyetli işlerden habersiz yaşıyorduk. Açık fikirliliğimizi ise, sadece kendi sınıfımızın insanlarına tanınan fırsatlar sayesinde edindiğimiz bir kültüre borçluyduk. Birer küçük-burjuva aydınıydık ve bunu kötü yorumluyor, bağımsızlığımızı kendi marifetimiz sanıyorduk.

Gençlerin büyük çoğunluğu Marksizm'i ve ruhçözümleme yöntemlerini benimsedikleri halde, bizim bu iki disipline uzak duruşumuz, ikisi hakkında da çok bilgisiz oluşumuza dayanmıyordu, aynı zamanda bir korkumuz vardı; kendimizi uzaktan ve yabancı gözlerle seyretmekten, eleştirmekten ürküyorduk. Özgürlüğümüze kuramsal sınırlar çizmek değil, bu özgürlüğü bütünüyle korumak, çevremize kaptırmamak istiyorduk.

Bu noktada Sartre'la benim aramda önemli bir fark belirmişti. Kendi geçmişimden kurtulmayı, kendi kendime yetmeyi, kendim hakkında karar verebilmeyi çok özlemiş, bu özgürlüğüme kavuşunca da dört elle sarılmıştım ve bunu kimseye kaptırmak niyetinde değildim. Oysa Sartre, uzun süreden beri, gönülsüz, hattâ tiksinerek beklediği bir açmaza girdiğini, gençlik yıllarının sorumsuzluğundan koparılıp, büyüklerin sorumluluklarla düzenlenmiş sevimsiz dünyasına sürüklen-

diğini fark ediyordu artık. Onun bağımsızlığı tehdit altındaydı. Bir kere, on sekiz ay boyunca normal yaşantısından uzak kalacak, zorunlu olarak askerlik yapacaktı; sonraki günlerde de öğretmenlikle vakit öldürecekti. Çok düşünmüş ve bir çare bulmuştu; Japonya'dan bir Fransız okutman isteniyordu ve Sartre 1931 Ekim'inde göreve başlamak üzere adaylığını koymuştu; orada en azından iki yıl kalacağını umuyor, sonrası için de zekâsını zorluyordu. Sartre'ın gözünde bir yazar, kesin olarak herhangi bir toprağa bağlanamazdı. Hattâ yazar hiçbir insana da kesin bir şekilde bağlanmamak zorundaydı. Sartre yaradılışı bakımından tek kadınla yetinecek, ömür boyu tek kadınla yaşayacak adam değildi; kadınları erkeklerden daha az gülünç buluyor, daha çok önemsiyor ve kadınlarla birlikte olmaktan zevk duyuyordu. Henüz yirmi üç yaşındaydı ve değişik kadınlar tanımak istiyor, kadınlardaki değişikliği seviyordu. «Bizim aramızdaki bağlantı,» diyordu bana, «aşkın gerekli olanıdır, fakat ikimize de başka küçük aşklar gerek.» Birbirimize çok benziyorduk, sanki aynı hamurdan yoğrulmuştuk, bu yüzden aramızdaki anlaşma kolay kolay bozulmaz, sonsuza kadar uzanabilirdi.

Bir öğleden sonra, yazar dostumuz Paul Nizan ve karısı ile birlikte, Champs-Elysées'deki bir sinemaya, Pudovkin'in filmini, *Asya'da Fırtına*'yı görmeye gitmiştik. Sinemadan çıktıktan sonra yürüyerek Carrousel bahçesine indik. Orada bir taşın üzerine oturduk; biraz ötemizde, bir taş kafesin ardında bir kedi acıklı sesiyle miyavlıyordu, nasıl girmişti oraya? Çıkması olanaksızdı, kocaman bir şeydi çünkü. Akşam karanlığı çöküyordu artalığa, yanımıza bir kadın geldi, kedinin başına eğildi, elindeki kesekâğıdından yiyecek çıkardı hayvana, kediyi hem besledi, hem okşadı. Sartre tam o sırada bana baktı, «İki yıllık bir sözleşme yapalım seninle» dedi. Bu iki yıl boyunca her şeyi göze alır, Paris'te kalabilirdim, birbirimize sımsıkı kenetlenerek yaşayacaktık. Sonrası için, dışarda bir görev almamı salık veriyordu bana. İki üç yıl birbirimizden ayrı yaşayacak ve sonra dünyanın herhangi bir yerinde, meselâ Atina'da yeniden buluşup, bilinmeyen bir süre için gene birlikte olacaktık. Birbirimize hiç yabancı durmayacak, birbirimizi boşu boşuna yardıma çağırmayacak, ayrıca bu beraberliği her şeyden üstün

tutacak, dostluğumuzu hiç bozmayacaktık; fakat beraberliğimizin alışkanlık haline gelmemesi, çirkin bir yaşantı şekline dökülmemesi için çaba gösterecektik; sözün kısası, aramızdaki bağlantıyı çürütmeyecek, kokutmayacaktık. Kabul ettim. Sartre'ın düşündüğü ayrılık aslında beni ürkütüyordu; fakat henüz uzaklarda ve alabildiğine bulanık bir tasarıydı, kendimi alıştırmış, mevsimsiz tedirginliklere meydan okumayı öğrenmiştim; gene de korktuğumu hissediyor, bunu bir zayıflık sayıyor ve boğmaya, yoketmeye çabalıyordum; en büyük yardımcım Sartre'ın sözüydü. Onunla herhangi bir şeyi tasarlamak boş bir gevezelik, sonuçsuz bir lafebeliği olmuyordu, tam tersine yaşadığımız gerçeğin bir parçasıydı. Günün birinde, «Yirmi iki ay sonra, saat 17'de, Atina'daki Akropol'de buluşacağız seninle» dese, yirmi iki ay sonra, söylediği saatte, Akropol'de beni bekleyeceğine emindim. Onun yüzünden hiçbir felâkete uğramayacağımı biliyordum, güvenim sonsuzdu; benden önce ölürse çok acı çekeceğimi de hissediyordum.

Mutluluk

Sartre benden üç yaş büyüktü; yaşıtımdı, birlikte dünyayı tanımaya çıkmıştık. Ona güvenim sonsuzdu, eskiden annemin babamın verdiği sağlamlık ve güven duygusunu şimdi o veriyordu bana.

Mutluluk öyle sanıldığı gibi herkeste, herkesin yapısında var olan bir şey değildir. Bana sorarsanız, Freud, mutluluğu, çocuklukta filizlenen özlemlerin doyurulmasına bağlamakta haklıdır; normal bir çocukta mutlaka doyurulması gereken sayısız özlemler yaşar; çevresindeki sonsuz karışıklıklar ve bitmeyen istekler dünyasında, elde ettiği öylesine az, öylesine önemsizdir ki! Üstelik duygusal bir dengeye de ihtiyacı vardır, bu denge olmadıkça sahip olduğu ile sahip olamadığını nasıl karşılaştırsın? Çok dikkat etmişimdir, çocukluk yılları türlü yokluklar, eziklikler içinde geçen, boynubükük yaşayan insanlar, büyüdükçe soyut kavramlara merak salmış; para, şöhret, saygıdeğer olmak, nüfuzlu yaşamak gibi soyut kavramların elinde tutsak hale gelmişlerdir. Kendilerine ve başkalarına karşı daima kuşkulu davranmış ancak son-

radan eski umursamazlıklarına açılan, onların uzantısı olan bir dünyadan kaçma içgüdüsüyle hareket etmişlerdir.

Küçükken çok şımartılan bir çocuk değildim, fakat koşullar bende sayısız isteklerin filizlenmesine yol açmıştı, aile yaşamımızla öğrenciliğin sınırları arasında sıkışıp kalınca bütün isteklerimi içime atmak zorunda kaldım; ama bir süre sonra bunlar gümbürtüyle patlayarak kocaman birer yara haline geldiler; her şeyi bir yana bırakıp duyurulmamış isteklerimi, özlemlerimi yatıştırmak zorunluluğunu duydum. uzun soluk gerektiren bir çabaydı bu; yıllarımı aldı, yıllarca kendimi doyurabilmek için uğraştım. Yaşamım boyunca kendim kadar mutluluğu yaşamaya, hücrelerine sindirmeye hazır ve kendim kadar mutluluğa kendini adayan başka bir yaratık görmedim, inanın! Mutluluğun tadını alır almaz, kendime ondan başka bir uğraş tanımadım. Hani şan şeref vaat etselerdi de, bunun mutlulukla merhabayı kesmek anlamına geleceğini söyleselerdi, hiç düşünmeden reddederdim ve gene mutluluğu seçerdim. Sağlıklıydım, Paris'i dünyanın merkezi olarak bellemiştim; başkalarına aşılamak istediğim zevklerim vardı; üstelik, aynı yolda benden daha güvenli, daha rahat adımlarla yürüyen bir arkadaş bulmuştum kendime; bu bakımdan umutluydum, yaşantımı bütün dünyayı yansıtacak örnek bir yaşantı haline getirebilirdim. 1929'da, gene yineliyorum, barışa, gelecek güzel günlere inanıyordum. Mutsuz olsaydım, sürgünde yaşadığıma hükmeder, gerçeği avuçlarımda tutamaz, kaçırırdım.

Sartre kasım ayının ilk günlerinde askere gitti. Daha önce Raymond Aron'la konuşmuş, onun ısrarı üzerine meteoroloji sınıfına yazılmıştı; Saint-Cyr Kışlası'nda askerlik yapacaktı, Aron da oradaydı, Sartre'a rüzgâr hızını ölçen bir âletin nasıl kullanılacağını öğretmekle işe başladı. Onun gittiği ilk geceyi, yalnız geçen ilk gecemi dün yaşamış gibiyim, müthiş kederliydim. Sartre tam on beş gün kışlada kapalı kaldı, sadece bir kere kısacık bir görüşme yapmamıza izin verdiler; asker aileleriyle dolu görüşme yerinde konuştuk. Homurdanıyor, on sekiz ayı boş yere tüketeceğini söylüyordu; ben de ondan farklı değildim, korkaklık çökmüştü üstüme, antimilitarist olduğumuz için Sartre'ın boşa tüketilecek on sekiz ayını kolay hazmedemiyorduk. İlk

karşılaşma, doğrusu bu ya, umudumu kırmıştı, onu, öyle mavi beresi, mavi üniforması içinde görünce hapishane kaçkınlarına benzettim. Bir zaman sonra, Sartre izin almaya başladı. Haftada üç ya da dört defa, çoğunlukla öğleden sonraları, Saint-Cyr kasabasında buluşuyorduk. Garda bekliyordu beni, sonra Soleil d'Or Lokantası'na gidip karnımızı doyuruyorduk. Kışla kasabanın dört kilometre ötesindeydi; Sartre'ı yolun yarısına kadar götürür, sonra çarçabuk geri döner, son trene, yani dokuz buçuk trenine yetişirdim; bir keresinde treni kaçırdım ve Versailles'a kadar yaya yürüdüm.

Bazı geceler Sartre Paris'e geliyordu, bir kamyon onu ve arkadaşlarını Etoile Meydanı'na kadar getirip bırakıyordu; gelmesine geliyordu, ama sadece iki saat kalabiliyordu. Paris'te Wagram Caddesi'nde bir kahveye çörekleniyor ya da yürüyüşe çıkıyorduk. Pazar günlerini kendisine ayırabiliyordu, serbestti. Ocak ayında, Tours kenti yakınındaki bir meteoroloji istasyonuna verildi; başlarındaki görevli sivildi, üç askerle birlikte, yeniden düzenlenerek meteoroloji istasyonu haline getirilmiş eski bir villâya yerleştiler, iyi bir düzen kurmuşlardı, normal izinlerin dışında, her ay bir hafta izinli çıkabiliyorlardı. Ve tabiî Paris, yaşantımızın merkezi olarak kaldı.

Vaktin büyük kısmını başbaşa geçiriyorduk, arasıra dostlarımızla gezintiye çıkardık. Ben eski dostlarımın hemen hepsini kaybetmiştim. Zaza ölmüş, Jacques evlenmiş, Lisa Saygon'a gitmişti. Öbür dostların çoğuyla bağları koparmıştık. Daha çok Sartre'ın arkadaşlarıyla birlikte dolaşıyorduk. En fazla Raymond Aron'u görürdük, Aron Saint-Cyr kışlasında kalmıştı; küçücük bir otomobili vardı, bazı akşamlar bizi alır, Versailles tarafına yemeğe götürürdü.

Aron'la siyasal tartışmalara girmezdik. Sartre Aron'la felsefe konularında sert tartışmalar yapardı. Ben konuşmaya karışmaz, onları dinlerdim; onlar gibi hızlı düşünemiyor, kafamın içindekileri onlar kadar çabuk toparlayamıyordum; gene de, gizliden gizliye Aron'un tarafını tutardım, onun gibi idealist eğilimlerim vardı.

Aron olaylara eleştirel bir gözle bakıyor ve karşısındakini inanılmaz bir ustalıkla kıstırmayı biliyordu. Solgun bir gülümseme dolanırdı dudaklarında ve masmavi, zekâ pırıltılarıyla ışıldayan göz-

lerinin içi gülerdi. Sartre boyun eğmezdi ona, diretirdi, düşünce tarzı olarak akılcı değildi, yaratıcıydı ve bu yüzden Aron'un karşısında çok zorlanırdı.

Çok okuyorduk tabiî. Her pazar Sartre'a kucak dolusu kitap götürüyordum, bunların çoğunu Adrienne Monnier isimli dostumuzdan ödünç alıyordum; Sartre, *Fantoma* ve *Pardayanlar*'a bayılıyor, bana ısrarla «kötü, fakat eğlenceli roman» bulmamı söylüyordu. Kötüsünü bulmak kolaydı, ama eğlencelisini bulmak, işte bu zordu. O sıralarda Fransa'da ilgi çekici kitap sayılıydı, edebiyata kıtlık çökmüştü. Claudel'i sevmiyorduk, fakat *Soulier de Satin* adlı kitabını gene de keyifle, hattâ imrenerek okuduk. Asıl Saint-Exupéry'nin kitabını *Gece Uçuşu*'nu büyük bir merakla okuduk; tekniğin gelişmesi, bilimsel gelişme, profesör Picard'ın çalışmaları ikimizi de pek ilgilendirmiyordu; fakat uçak kıtaları birbirine yaklaştırmış, birbirine çok uzak kara parçalarında yaşayan insanları bile komşu yapmıştı, işte asıl bu yönüyle merak ediyorduk kitabı, ayrıca tutku haline getirdiğimiz bir istek vardı bizde; ne yapıp edecek, yeryüzünü yukardan görecektik.

İnsan yabancı bir ülkeyi, edebiyatını izleyince iyi öğreniyor; o devirde en çok merak ettiğimiz ülke Sovyetler Birliği'ydi; Fransızcaya çevrilen genç Sovyet yazarlarını izliyorduk. Paul Nizan, Zamyatin isimli bir yazarın *Biz Ötekiler* romanını mutlaka okumamızı istiyordu; bu kitap bireyciliğin Sovyetler'de hâlâ yaşadığına tanıklık ediyordu; öyle ya, madem ki bu kitap yazılmış ve basılmıştı, demek ki... Zamyatin, kendisi için intihar etmekten veya susmaktan başka çıkar yol görmüyor olmalıydı. Masmavi gökyüzüne uzattığı, meydan okurcasına kurduğu ve severek anlattığı o sırça kenti, sırça binaları hiç unutmadım. Babel'in *Kızıl Süvariler*'i savaşın dehşetini küçücük ve kederli görüntülerle anlatıyordu. Ehrenburg'un *Yırtıcılar*'ı ve Boris Pilniyak'ın *Volga Baltık'ta Biter* isimli kitapları sosyalist dünyanın gelişme çabaları, elektrik ve betonarme sorunlarının ötesinde zorlu ve karışık bir insan yaşantısını önümüze koyuyorlardı. Edebiyat alanında böylesine önemli eserler veren ve sinemada *Potemkin Zırhlısı, Asya'da Fırtına* gibi büyük filmler yaratan bir ülke, sandığımız gibi «bir mühendisler uygarlığı» değildi, bunu yavaş yavaş farkediyorduk. Fakat

başka roman ve filmleri traktörlere ve çimentoya öncelik tanıdıkları da bir gerçekti. Sovyetler konusundaki merakımız bazen hayranlık haline geliyor, bazen de küçümsemeye dönüşüyordu.

Almanya, Wassermann'ın *«Mauritzius Sorunu»*nda bulanık, alabildiğine silik hatlarla yaşıyordu. Amerika bize daha çok filmlerle yaklaşıyor, edebiyat alanında cansız görünüyordu. Son büyük Amerikan romanı olarak ilân edilen Sinclair Lewis'in *Babbit*'i çok yavan, tatsız tuzsuz bir şeydi; insan bu kitaptan hemen kurtulup, Dreiser'in o coşkun, fırtınalı romanlarına susuzluğunu gidermek ihtiyacını hissediyordu. İngiltere'deki edebiyat temellerine oturtulmuş, sağlam, fakat yeni ufuklar getirmeyen bir edebiyattı. D.H. Lawrence'in ilk kitapları Fransa'da da yayımlandı, gerçekten üstün ve yetenekli bir yazardı Lawrence, ama seks konusundaki tutkusunu aşırı buluyordu.

Sartre sinemayı müthiş yüceltiyor, en azından edebiyat kadar önemli bir sanat kabul ediyordu. Sanatın gerekliliğine film seyrederken kesinlikle inanmıştı. Sartre zevkleri açısından klâsik tutkunuydu, ama bu özelliği onu çağdaş zevklere yöneltiyordu; meselâ onun annesi babası ve benimkiler, sadece onlar değil tabiî, koskoca bir burjuvazi sinemayı «hizmetçi kızların sevdiği maskara bir eğlence» kabul ediyor, önemsemiyorlardı bile.

Sartre'ın etkisiyle, «sanat kokan» filmlerden uzaklaşmış, kovboy ve polisiye filmlere merak sarmıştım. Bir gün Sartre beni bir sinemaya, William Bond isimli genç bir oyuncunun filmini izletmeye götürdü, artık bilinen bir Hollywood hikâyesiydi bu; iyi yürekli ve de namuslu bir polis, kayınbiraderinin müthiş bir cânî olduğunu öğreniyor ve acı çekiyordu. Asıl önemlisi, bu filmden önce gösterilen filmin güzelliği ve vurucu etkisiydi, *Un Chien Andalou* isimli bir filmdi bu, Luis Bunuel ve Salvador Dali gibi henüz bize yabancı, isimlerini bile ilk kez işittiğimiz iki sanatçı tarafından hazırlanmıştı.

O yıl *Asya'da Fırtına*'dan başka Von Stroheim'ın *Wedding March* ve Charlie Chaplin'in *Kent Işıkları* gibi hârika filmlerini de gördük.

Yolculuk etmek! Değişik ülkeler, değişik yerler görmek, en tutkulu, en sınırsız arzularımdan biriydi bu. Arkadaşım Zaza bir zamanlar İtalya'ya gitmiş, dönüşte gördüklerini ballandıra ballandıra anlatmıştı

bana,(*) öyle bir yolculuk yapamadığım için nasıl hayıflanmıştım o zaman, nasıl coşkun bir heyecanla anlattıklarına kapılmış, büyük yolculukları nasıl da özlemiştim! Görmek, insandaki beş duyu arasında en fazla önem verdiğim, hepsinden üstün tuttuğum şeydi. Konuşmayı çok sevdiğim halde, sağırların körlere kıyasla daha acınacak, daha mutsuz yaratıklar olabileceğine inanmıyordum; hattâ türlü sakatlıklara razıydım, fakat kör olmak, dünyayı göremeden yaşamak, işte buna katlanamayacağımı düşünüyordum; hani seçmek zorunda kalsam, bütün çehremi gözlerime karşılık fedâ edebilirdim. Tam altı hafta boyunca gezip tozmak, hiç görmediğim yerleri görebilmek! Bunu düşündükçe sevinçten çıldıracak gibi oluyordum. Gene de aşırılığa kaçmıyor, akıllı uslu davranmaya çalışıyordum; İtalya, İspanya ve Yunanistan, er geç gidecektim o ülkelere, nasıl olsa görecektim hepsini; dostumuz Nizan Fransa'nın Bretagne kesimine gitmemizi salık vermişti, Sartre ile birlikte bu yolculuğu kuruyor, yavaş yavaş hazırlanıyorduk. Fernand bizi Madrid'e çağırdığı zaman kulaklarıma inanamadım; bizi evinde ağırlayacaktı, üstelik İspanyol parasının, *peseta*'nın değeri o kadar düşüktü ki, çok az bir para ile uzun zaman ve en rahat şekilde yolculuk etmek, kentten kente dolaşmak mümkündü. Sartre ve ben, ikimiz de henüz sınır dışına çıkmamış, başka ülkelerin kokusunu almamıştık, *Port-Bou*'daki sınır kapısında İspanyol jandarmasının o rengârenk ve garip görünüşlü şapkalarıyla merhabalaşınca bambaşka bir dünyaya ayak bastığımızı anladık. *Figueras*'da geçirdiğimiz ilk geceyi ömrüm boyunca unutamam; *posada* denilen küçücük bir handa kendimize bir oda ayırttık ve yemek yedik; kasabayı dolaştık, gece karanlığı vâdinin üzerine usul usul iniyordu, birbirimize bakıp *«işte İspanya»* diyorduk.

Sartre mirastan geriye kalan parayı bozdurmuş, karşılığında *peseta* almıştı; önemli bir para değildi aslında; Fernand öğüt vermişti bize, *kilomotricos* denilen ve iki, ya da üç bin kilometre için geçerli tren biletlerinden aldırmıştı; birinci mevki bileti almış, rahat yolculuk yapmayı uygun görmüştük; geriye kalan para ile ancak yaşayacak, iki yakamızı ancak biraraya getirebilecektik; buna önem vermiyordum zaten; lüks denen şeyi umursamıyor, hâyalini bile kuramıyordum;

(*) Bak.: *Bir Genç Kızın Anıları*.

Sartre, otobüs ve tren saatlerini düzenlemek işini bana bırakmıştı, mesafeleri ve zamanı kendi keyfime göre dilimlere bölüyor, her şeyi istediğim şekilde planlıyordum; bağımsızlığın bu yeni çeşidini de sevmiştim üstelik. Çocukluğum geliyordu aklıma; Paris'ten kalkıp Uzerche'e varabilmek için neler çekmiştik bir zamanlar! Bagajları hazırlamak, valizleri ve denkleri istasyona taşımak hepimizi yiyip bitirmişti, annem istasyondaki görevlilere ateş püskürüyordu, babam bizimle aynı kompartımanda yolculuk edenlerle hırlaşıyordu; derken iş dönüp dolaşıyor, bu sefer annemle babam birbirlerine giriyorlardı; uzun ve telâşlı bekleyişler, gürültü ve sıkıntı vardı çocukluğumun yolculuklarında. Fakat bir kere söz vermiştim, kendi kendime yeminliydim, ne yapıp edecek gelecekteki yaşantımı bambaşka hale getirecektim! İşte bu sefer, çocukluğumun valizleri gibi değildi valizlerimiz, hafiftiler ve hiç bilinmeyen bir kente inmek, rastgele bir otel seçmek; işte bütün bunlar gerçekten keyifli işlerdi doğrusu! Bütün sıkıntıları, bütün tasaları geride bırakmıştım, fark ediyordum bunu.

Gene de *Barcelona*'ya girerken biraz tutuk, hattâ ürkektim. Kocaman bir kentti, bir kazan misali kaynıyordu çevremizde ve bizi hiç bilmiyor, tanımıyordu; bu koskoca kenti kendi yaşantımızın bir parçası yapabilmek için yeni bir şey bulmak, ustalık göstermek zorundaydık. Zor işti bu, ama güçlüğü ölçüsünde heyecan veren, insanı atak davranmaya iten bir işti. Katedralin yakınındaki orta sınıf pansiyonlardan birine indik, odamızı çok sevdim; öğleden sonraları güneş penceremize vuruyordu, ışınlarıyla kıpkırmızı parıltılar yaratıyor ve ben perdelerde dalgalanan bu kızıl lekelerle yanıp tutuşuyor, İspanya'yı tenimde hissediyordum. Biz de bütün turistler gibi, her kentin kendine özgü, ayrı bir ruhu ve havası olduğunu kabulleniyor, koklamak, görevinin yolculuğa düştüğüne inanıyorduk; fakat hemen söyleyeyim, bu konuda Barrès'ten daha ileri düşünüyor, ona kıyasla daha modern kalıyorduk; çünkü Venedik veya Toledo'nun gerçek havasını müzelerde, eski anıtlarda ve geçmişinde değil, biraz da sokaklarında, insanlarında, şimdiki yaşantısında aramak gerektiğini düşünüyorduk; her kentin kendi gerçeği kalabalıklarda, ışıklarda yiyeceklerinde, kokusunda gizliydi; bunu Valéry, Larbaud, Gide, Morand ve Drieu La Rochelle gibi düşü-

nürlerden yazarlardan öğrenmiştik. Duhamel, Berlin'in bütün gizliliklerini sokaklarında ve kokusunda arıyor, Gide ise *Prétextes* isimli kitabında, «İspanyol çikolatası yemek bütün İspanya'yı ağızda taşımaktır» diyordu. Bize göre, bir kentin gerçek yaşantısı ayaktakımının yaşadığı semtlerde, döküntü muhitlerde gömülüydü; bu yüzden hemen bütün gecelerimizi *Barrio-Chino*'da geçiriyorduk; dolgun, alabildiğine etli ve işveli kadınlar şarkı söylüyordu orada; sonra dans ediyor ve açık havada kurulan iğreti sahnelerde kendilerini teşhir ederek para kazanıyorlardı; onları ilgiyle seyrediyorduk; fakat asıl seyircilere bakmak, onların davranışlarını izlemek hoşumuza gidiyordu. Ben bir yandan, klâsik bir turistin görmesi gereken yerleri de ihmal etmiyordum. *Tibidabo*'ya tırmandık meselâ, işte orada ve inanın, ömrümde ilk defa koskoca bir Akdeniz kentinin ayaklarımın dibinde ufalanmış bir şeker kalıbı gibi ışıl ışıl yandığını görerek ürperdim. *Monserrat* tepelerine giden teleferikle de gezdik.

Kız kardeşim Madrid'e, Fernand'ı ziyarete gelmiş ve üç günlüğüne Barcelona'ya uğramıştı, o üç günü birlikte geçirdik. Akşam vakti kente döndüğümüzde *Ramblas* kesiminde alışmadığımız bir kalabalık, hattâ kargaşalık vardı. Önemsemedik bunu. Fakat ertesi gün öğleden sonra, kalabalık ve işçi sınıfından insanların oturduğu bir semte, bir kiliseyi görmeye giderken ne olduğunu anladık; tramvaylar işlemiyordu; ana caddeler ıssız denecek kadar tenhaydı. Ne olduğunu araştırdık; kiliseye ulaşabilmek için bir ara sokağa girmiştik, orada büyük bir kalabalık gördük; gürültücü bir kalabalıktı, insanlar bağıra çağıra tartışıyorlardı; az ötede, iki polis kelepçeli bir adamı ortalarına almış, götürüyordu; daha uzakta bir polis arabası bekliyordu. Tek sözcük İspanyolca bilmiyorduk, adamların ne konuştuklarını anlamadık; hepsinin suratı asıktı. İnat ettik, oradaki topluluklardan birine yanaşıp sorduk; kiliseyi aradığımızı öğrenince güldüler, bir adam ayaklarımızın ucuna izleyeceğimiz yolu çizdi, teşekkür ettik; bizi bırakıp yeniden tartışmaya koyuldular. Kiliseden hiçbir şey kalmadı aklımda; dönüşte bir gazete aldık ve asıl o vakit anlayabildik. Sendikalar taşra hükümetine karşı toplu greve gitmişlerdi. Sokakta rastladığımız gürültücü kalabalık ise, sendika militanlarının tutuklanması yüzünden o hale gelmişti; polislerin arasında

gördüğümüz kelepçeli adam onlardan biriydi; kalabalıktakiler adamı polisin elinden zorla alıp almamak konusunda tartışıyorlardı. Gazete karışıklığın sona erdiğini yazıyordu. Şaşkına döndük, büyük olaylar yaşanıyordu, oradaydık ve hiçbir şey görmemiştik. Stendhal'i ve anlattığı Waterloo Savaşı'nı düşünerek birbirimizi teselli ettik.

Barcelona'dan ayrılmadan önce turistler için hazırlanmış kılavuz kitabını didik didik ettim; hemen her şeyi görmek hevesindeydim. Fakat Sartre bu fikrime pek yüz vermedi ve sonuna kadar ısrar etti. «Doğa güzelliği, evet görelim. Ama ıvır zıvır asla» diyordu. *Saragossa*'da, o da sadece bir günlüğüne mola verdik, sonra *Madrid*'e geçtik. Fernand istasyonda bekliyordu; bizi Alcala kesimindeki dairesine yerleştirdi, o gün dışarı çıkıp kenti dolaştırdı. Kent o kadar katı ve amansız göründü ki bana, akşamüstü dayanamayıp ağladım, doğrusu çok içlenmiştim. Ne yalan söyleyeyim, Fernand'ı çok sevmeme rağmen Barcelona'yı arıyordum, daha doğrusu Sartre ile başbaşa yaşadığımız günlerin özlemi içindeydim. Aslında büyük şanstı bizimki, Fernand sayesinde herhangi bir turistin kederli şaşkınlığına düşmeden dolaşıyorduk, daha ilk gecemizde anladım bunu; o gece nefis bir yengeç kızartması, üstüne de şeftali dondurması yedik. Yavaş yavaş ısındım Madrid'e, kentin neşeli ve coşkulu havasına çabuk kapıldım. Cumhuriyetçiler kazandıkları zafere hâlâ şaşkınlıkla bakıyorlardı, her gün bu zaferi kutluyorlardı dersem yalan olmaz. Derin ve loş kahvelerde, sıcaktan bunalmış ve soyunup dökünmüş insanlar, tutkulu ve alabildiğine inançlı sözlerle yeni İspanya'yı anlatıyorlardı birbirlerine; yeni İspanya papazları, kiliseyi, zengin sınıfını yenmişti, özgürlüğün savaşını veriyordu, eşitliği nasıl olsa yaratacak ve kurtulacaktı; Fernand'ın arkadaşları kısa bir zaman sonra işçilerin iktidara geleceklerine ve ülkede sosyalizmi kuracaklarına inanıyorlardı. Demokratlardan tutun da komünistlere varıncaya kadar herkes memnundu, birbirlerini sevinçle kutluyor ve gelecek günleri kendi iradelerinin bir parçası olarak düşünüyorlardı. *Manzanilla* içerek dinliyorduk konuşulanları, siyah zeytinlerin tadını çıkarıyor, kocaman yengeçleri keyifle ayıklıyorduk. Bir kahvenin taraçasında ünlü İspanyol yazarı ve düşünürü *Valle del Inclan*'a rastladım; sakallıydı, bir kolu kesikti ve müthiş güzel bir

adamdı bu haliyle; önüne gelen herkese kolunu nasıl kaybettiğini anlatıyor ve her defasında değişik şeyler söylüyordu. Geceleri karnımızı ucuz lokantalarda doyuruyorduk, böyle yerler turistlerden arınmış olduğu için çok hoşumuza gidiyordu; bir mahzen meyhanesini hatırlıyorum şimdi, reçina kokan tahta testilerden şarap içiyorduk, garsonlar her şeyi bağıra çağıra ısmarlıyorlardı. Sabahın üçüne kadar yatağa girmiyordu Madrid halkı, herkes sokaklarda geziyordu ve biz, bir taraçaya çöküyor, gecenin eşi bulunmaz serinliğini ciğerlerimize çekiyorduk.

Cumhuriyet yönetimi genellikle boğa görüşlerinin karşısındaydı, fakat bütün Cumhuriyetçiler boğa güreşlerini seviyorlardı. Her pazar arenaya, boğa güreşi seyretmeye gidiyorduk. İlk defasında beni en fazla cezbeden şey tribünlerdeki şamata oldu; renkgârenk kıyafetleriyle tribünlerde bağırıp çağıran kalabalığı gözlerimi dört açarak seyrettim; boğucu güneşin altında kâğıt şapkaların ve yelpazelerin hışırtısına kulak veriyordum. Ve tabi acemi seyirciler gibi ben de, boğanın adetâ mekanik bir uğursuzluğa kurban edildiğini ve matadorun aslında çok kolay bir iş başardığını düşünüyordum. Halkın alkışlarını ve yuhalarını gerektiren ustalığı, ya da acemiliği başlangıçta çözemedim. O yılın en ünlü matadorları *Martial Lalanda* ve *Ortega*'ydı; Madrid seyircisi yeni yeni yükselmeye başlayan genç bir matadoru da çok tutuyor ve seviyordu; onu *El Estudiante*, yani «öğrenci» takma adıyla çağırıyorlardı. Üçünü de arenada seyrettim, boğanın öyle başlangıçta sandığım gibi, kelleyi kolay kolay vermediğini, ölüme ucuz yoldan gitmediğini ancak o zaman anladım; matador, hayvanın azgın kaprisleri ile seyircinin huysuz bekleyişi arasında kalıyordu, hayatını resmen ortaya koyuyor, kelle koltukta dövüşüyorda yani; bu, mesleğinin ilk şartı ve temeliydi; hayvanı tahrik ediyor, kızdırıyor ve bunda da kendi çapına göre cesur ya da zeki davranıyordu; üstelik, kendi yarattığı ve körüklediği tehlikeyi gene kendi ustalığı ve tekniği ile yıpratmak, etkisiz hale getirmek zorundaydı. Her yaptığı gürcş ayrı bir yaratıcılık gerektiriyordu, işte bunu fark edince boğa güreşindeki çekiciliği, çarpıcı güzelliği değerlendirebildim. Çok şey gözümden kaçıyordu, ama sevmiştim ya, önemli olan buydu. Sartre bile çok ısınmıştı boğa güreşlerine, bayağı hoşlanıyor, tekrar tekrar görmeye can atıyordu.

Kıskançlık

Sartre zaman zaman genç bir kadınla buluşuyordu; adı Camille'di ve bir zamanlar Sartre'ın hayatına girmiş, onun sevgilisi olmuştu. Sartre'ın bir hastalığı vardı; çevresindeki insanları anlatırken olmayacak renkler yakıştırır, hepsini türlü özelliklerle donatırdı; bu kadını da alabildiğine süsleyerek anlatmıştı bana. Dostumuz Herbaud, Camille'i tanıyor, ona duyduğu sempatiyi eğlenceli bir dille anlatıyor, bu kadını şaşırtıcı bulduğunu da bizden saklamıyordu. Fakat Pagniez, Sartre'ın sevgili dostu Pagniez ondan hoşlanmıyordu. Benden üç, bilemedin beş yaş büyüktü Camille ve görünüşe bakılırsa daha üstün, daha yetenekli bir kadındı.

Benim gözümde bir roman kahramanı kadar parıltılı ve gösterişliydi. Güzel kadındı; sapsarı ve gür saçları, masmavi gözleri, yumuşacık ve pürüzsüz bir teni, alabildiğine biçimli vücudu, kusursuz elleri ve ayak bilekleri vardı. Babası Toulouse kentinde eczane sahibiydi. Ailenin tek kızıydı, fakat küçüklüğünde babasıyla annesi küçük bir Çingene kızını evlât edinmişlerdi; inanılmaz güzellikte bir kızdı bu Zina, Camille'in en sevgili arkadaşı, sırdaşıydı; kendi deyimiyle onun «esiresi» olmuştu. Camille lise öğrenimini güç belâ tamamladı, sonra iki yıl boyunca üniversite kurslarına devam etti, eğitimin faydasına pek inanmıyordu, fakat çok okuyordu. Babasının etkisiyle Balzac, Michelet, George Sand, Dickens gibi yazarları sevmiş ve Toulouse çevresinin tarihini iyi öğrenmişti. Lucifer, Mavi Sakal, Zâlim Pierre, Sezar Borjiya ve Onbirinci Lui gibi kahramanlardan apayrı bir dünya kurmuş, adeta özel bir tapınak yaratmıştı kendine; fakat en çok kendine, kendi yüceliğine inanıyordu. Güzelliğini zekâsının emrine verebildiği ve bu iki özelliği kişiliğinde taşıdığı için kendine garip bir hayranlığı, şaşırtıcı bir güveni vardı. Gelecekte çizgidışı, hattâ olağanüstü bir hayat yaşayacağını biliyor ve buna hazırlanıyordu. Önce fahişeliğin pahalı ve kibarca olanına merak sardı. Henüz çocuk yaşında, sabırlı ve malın gözü bir aile dostu tarafından

aşk oyunlarına alıştırılmış, sonunda sessizce iğfal edilmişti. Onsekizine bastığı günlerde lüks randevu evlerinin sermayesiydi, annesini çok seviyordu, ama ustalıkla kandırıyordu kadıncağızı, kendisine uslu bir aile kızı süsü vermeyi beceriyordu. Her gece erkenden odasına çekilip uyuyormuş numarası yapıyor, sonra usulca dışarıya süzülüyor ve Zina'yı almadan gitmiyordu. Zina'nın kızlığı garip bir serüven oldu; onunla aşk yapan beylerin hepsi kelli felli, yani gölgelerinden korkan insanlardı, hiçbiri onun kızlığına dokunamıyordu; o işi de Camille halletti. Bazen ikisi birlikte fahişeliğe çıkarlardı, ama Zina, Camille kadar zeki ve yetenekli değildi; bu yüzden daha parıltısız yaşıyor, orta halli çevrelerde iş tutuyordu. Camille müthiş numaracıydı; odasında müşteri beklerken şöminenin önünde çırılçıplak duruyor, saçlarını çözüp omuzlarına bırakıyor ve elinde Michelet'nin, ya da Nietzsche'nin bir eserini tutuyordu. Kültürü, güzelliği, inceliği sayesinde noterleri, avukat müşterilerini şaşkına çeviriyor, yatakta hüngür hüngür ağlatıyor, eziyordu. Bazıları sürekli ilişki kurdular onunla, Camille'i hediye yağmuruna tuttular, birlikte uzun yolculukları göze aldılar. Gözkamaştırıcı elbiseler bulup giyiyordu, elbiselerini modaya göre değil, sevdiği ressamların tablolarındaki kadın kahramanlara göre seçiyordu; odası bir opera dekoruna benziyordu zaten. Evinin mahzenini, duruma göre bazen Ortaçağ şatosu, bazen de Rönesans sarayları gibi donatıyor ve eğlentiler düzenliyordu orada. Herbaud, eskiden, orada verilen ve Roma devri eğlencelerine benzetilen bir partide bulunmuştu. Camille hükmediyordu sofraya; o çılgın devrin kadınları gibi yarı çıplaktı, bir divana uzanmış ve Zina'yı ayaklarının dibine oturtmuştu. İkisi müthiş anlaşıyorlardı zaten; birlikte inanılmaz oyunlar yaratıyor; peruklar takıp kadınlıklarını gizliyor, partal elbiseler giyip kilisenin önünde geziniyor, meselâ kendilerini herkese dilenci diye yutturuyorlardı. Camille türlü tutkularla, fırtınalarla kabaran doludizgin bir yaşantının insanıydı, kendini bu tür coşkunluklara hazır tutar, kolayca kapılıverirdi. *Conrad Veidt'a* âşık olmuştu, sonra Charles Dullin'in sahneye koyduğu *Kurtların Mucizesi*'nde seyretmişti onu, orada Onbirinci Lui'yi canlandıran ünlü aktörün solgun çehresine, upuzun ve kemikli ellerine iyice kapılmıştı, ama bunu kimseye belli

etmiyordu; oysa geceleri gizlice evinin önünde geziniyordu, villasının parmaklıklarını gizlice okşuyor, fakat saklanıyordu. Aktörün durumunu fark etmesini, aşkına karşılık vermesini istemiyordu. Çünkü aşkın tutkulu olanını, tek başına yaşanan, insanın mutlak yalnızlığı ile belirlenen bir serüven kabul ediyordu.

Sartre'ı tanıdığı zaman yirmi iki yaşındaydı, Sartre ise ondokuzundaydı ve Périgord'daki mezarlıkta, bir akrabalarının cenaze töreninde karşılaştılar. Kapkara bir elbise giymişti Sartre, enîştesinden ödünç aldığı şapka başına büyük geldiği için kaşlarının üstüne düşmüş, sıkıntıdan çehresinde garip bir boşluk ifadesi kümelenmişti, bu saldırgan bir çirkinlik veriyordu ona. Camille bir çeşit yıldırım aşkına yakalanmış, Sartre'ı görür görmez, kendi kendine «İşte Mirabeau, ta kendisi» diye mırıldanmıştı; Camille siyah tüllerin gerisine saklamıştı yüzünü, çılgınca bir güzelliği vardı, Sartre'ın ilgisini çekmek zor olmamıştı zaten. Tam dört gün ayrılmadılar, ancak dördüncü günün sonunda, endişeye kapılan ailelerinin baskısıyla evlerine döndüler. O sırada, zengin bir kalorifer tesisatçısının oğluyla yaşıyordu Camille, adamla evlenmeyi düşünüyordu; fakat gerçekte istemiyordu bunu, fahişeliği istemediği kadar «hanım hanımcık bir burjuva karısı» olarak yaşamayı da kendine yakıştıramıyordu. Sartre onu çabuk inandırdı, taşra hayatının budala ve tekdüze akışından ancak Sartre sayesinde kurtulabileceğine aklı yatmıştı Camille'in; Sartre onu zekâsını zorlamaya yöneltmiş, okumasını ve yazmasını öğütlemişti; üstelik yolunu çizerken yardım edecekti ona. Önüne çıkan bu şansı tekmelemedi Camille, sımsıkı sarıldı. Uzun mektuplar yazdılar birbirlerine, Camille «Rastignac»; Sartre ise «Vautrin» imzasını kullanıyorlardı; genç kadın, ilk eserini önce ona yolladı, Sartre acı gerçeği hoşgörüsü ile dengeleyerek eleştirdi bu yazıları. Kendi hayat görüşünü anlattı; Stendhal, Dostoyevski ve Nietzsche gibi yazarları okumasını öğütledi. Bir yandan da kuruş kuruş para biriktiriyordu, tam altı ay sonra bu parayı cebine koyup Camille'i görmeye Toulouse'a gitti; tam iki yıl boyunca bu cins yolculukları sık sık tekrarladı. Fakat parasızlık yüzünden uzun süre kalamıyor, oradaki günlerini hep aynı biçimde yaşayarak tüketiyordu. Geceyarısı eczanenin karşısındaki kaldırıma tüneyip pencereler-

den birinde ışık yanmasını bekliyordu; ışık görünce, Camille'in annesini öpüp kokladığını, kadıncağızı bir güzel uyuttuğunu anlıyordu. Zaten çok geçmeden Zina iniyordu aşağıya ve usulca evin kapısını açıyordu ona. Sartre evi ancak sabahın ilk ışıklarıyla birlikte terk ediyordu. Camille öğleden sonra geç saatlere kadar uyuyor, uyumasa bile yataktan çıkmıyordu; sonra kendi işleriyle uğraşıyor, Sartre'ı ancak ertesi gece görüyordu. Sartre gündüz uyumaya alışkın değildi, çoğu zaman paradan «tasarruf» amacıyla otelde kalmıyor, vaktini parklarda ve sinemada pinekleyerek geçiriyordu; tabiî üçüncü ya da dördüncü gece yorgunluktan dökülüyordu: «Uyu öyleyse, ben de Nietzsche'yi okurum» diyerek onu azarlıyordu Camille, Sartre toparlanıp gözünü açtığında yüksek sesle, *Zerdüşt* okurken buluyordu onu. Vücudun irade yoluyla yönetilmesini okuyordu Camille, Bol bol kavga ediyorlardı o günlerde; çünkü Camille, George Sand çapında bir yazar olacağı günü iple çekiyor, fakat alıştığı biçimde yaşamaktan bir türlü vazgeçemiyordu. Hem tuhaf bir huyu vardı Camille'in; kavga çıkarmaya bayılıyordu. Onun gözünde aşk büyük ve acılı kopmalarla, coşkun barışmalarla noktalanan bir şeydi.

Aşklarının ikinci yılında, Camille on beş günlüğüne Paris'e geldi, hattâ *Ecole Normale* balosunda büyük ilgi topladı. Sartre, onu gereğince ağırlayabilmek için sağa sola başvurmuş, hayli ödünç para almıştı, olanakları buna rağmen sınırlıydı; Camille hiçbir özelliği olmayan kötü lokantalar, oteller ve dans salonları görmekten bıkıp usandı tabiî. Hayâl kırıklığına uğramıştı, üstelik oldum-olası ısınamamıştı Paris'e. Sartre sürekli kalmasını, dönmemesini istiyordu; bir kitapçıda iş bulmuştu ona, fakat Camille'in kartpostal satarak ömür tüketmeye hiç niyeti yoktu.

Çarçabuk Toulouse'a döndü. Ve yaz başlarında, bilinmeyen nedenlerden ötürü ayrıldılar.

On sekiz ay sonra, 1929'un ilk aylarında Sartre ondan kısacık bir mektup aldı; Camille yeniden buluşmalarını teklif ediyordu, Sartre kabul etti. Bir yıl önce yeniden Paris'e gelmişti Camille, bu sefer metres yaşadığı zengin ve amatör bir sanat meraklısının kolundaydı. *Kurtların Mucizesi*'ni seyrettiği günden beri Dulline müthiş bir sempati

besliyordu, gene onu seyretmek için Atelier tiyatrosuna gitti, Dullin *Kuşlar* isimli bir piyeste oynuyordu. Alabildiğine gözkamaştırıcı elbiseler giyinmişti Camille, iyice süslenmişti. En öndeki sıralardan birinde oturdu ve oyun süresince gözlerini üstadın gözlerinden ayırmadı; bu hikâyeyi birkaç gece üstüste tekrarladı ve sonunda Dullin'den randevu koparmayı başardı. Dullin onun kendisine duyduğu hayranlık ve sevgiye duygusuz kalmadı. Zina ve Camille'i Gabrielle sokağında bir zemin katına yerleştirdi; Camille sanat düşkünü Toulouse'lu sevgilisini de bırakmamıştı, annesini babasını bahane ederek Toulouse'a, onun yanına gidiyor, her seferinde iki veya üç hafta kalıyor ve bu adama yaşlılığını müthiş pahalı hediyelerle, inanılmaz cömertliklerle ödetiyordu. Gerçekte Dullin'in de bu duruma pek aldırdığı yoktu, karısıyla yaşamaya devam ettiği için biraz da işine geliyordu. Kendi durumu ve yaşantısı Camille'i doyurmuyordu, üstelik sevmiyordu Paris'i. Hayatına biraz renk, coşkunluk ve tutku katmak istiyordu; eski kavgaları, hırlaşmaları hatırlayıp gene Sartre'ı aramıştı. Sartre bu sefer onu çok değişmiş buldu; olgunlaşmıştı Camille, kötü taşralı zevklerinden sıyrılmış, incelmiş ve bambaşka olmuştu; sosyeteye girmiş, değişik bir hava tutturmuştu. Tiyatronun okulunda kurslara devam ediyor, piyeslerde figüran olarak boy gösteriyordu. Oyunculuğa hevesli değildi aslında, üstelik çok içiyordu. Bir defasında dut gibi sarhoş girmişti sahneye ve kahkahalar atarak baş oyuncunun perukasını kafasından çekip almış, bir başka sefer sahneyi emekleyerek ve tabi kıçını başını bütün seyirciye göstererek terk etmişti.

Geceleri Zina'yı koluna takıp Monmartre'da sürtüyordu; bir gece iki serseriyi getirmişlerdi eve, herifler sabah karanlığında bütün gümüş takımlarını ve çamaşırlarını çalarak gitmişlerdi. Yarattığı değişik oyunlara rağmen yaşantısını sevmiyordu Camille, düz ve eğlencesiz buluyordu; kendi düzeyinde birine, kendisiyle aşık atabilecek birine rastlayamadığına inanıyordu, eşiti olarak Nietzsche ve Dürer gibi ölüleri görüyordu —Dürer'in resmine çok benzediğine inanmıştı örneğin— bir de yeni keşfettiği Emily Bronte'yi kendisiyle bir tutuyordu. Geceyarıları randevular veriyordu bu ölülere, onlarla konuşuyor, sorduklarına yanıt aldığını ileri sürüyordu. Öbür dünya ile ilgili zırvalıkları anlat-

maya başlayınca Sartre susturuyordu onu. soğuk davranıyordu. Fakat Camille gergin havayı çözmenin sırrını biliyor, Sartre'a tiyatro kulisinde dönen dolapları. Dullin'in mizansen konusundaki düşüncelerini anlatıyor, ona hiç bilmediği İspanyol piyeslerinden söz açıyordu. Sonra tiyatroya sürükledi onu. birlikte *Volpone*'yi seyrettiler; Dullin. «işte benim hazinem» derken Camille'e dönüyor, onu gösteriyordu. Sartre onunla buluşmaktan hoşlanıyordu, ama eskisi gibi tutkulu bir âşık değildi. Camille gene hayâl kırıklığına uğradı. aralarındaki ilişki kısa sürdü, gene koptular. Sartre'ın askerliğini yaptığı günlerde aşk bitmişti, artık sadece arkadaştılar.

İşte bütün çabama rağmen, kaba hatlarıyla ve bildiğim kadarıyla Camille'in hikâyesi; yaşantısı alabildiğine tuhaf ve çarpıcı özelliklerle doluydu, fakat kendi ağzıyla söylemekten çekindiği boşluklar, hattâ tersliklerle bocaladığını ancak şimdi anlıyorum, Camille'in sayısız gerçeği de örtbas ettiği bugün besbelli; oysa bütün anlatılanlara inanmıştım o zaman, gerçeğin kendi çevremdeki alışılmış ölçüleri Camille'i yargılamaya yetmiyordu, yeni ölçüler arayıp bulmak aklıma bile gelmedi. Eleştirici zekâ değildi benimki. İnanmaya hazırdım.

Sartre'ın anlattığı gibi kabullendim Camille'i, ötesini arayıp sormadım. Vaktiyle önemli bir kadın, ağırlığı olan bir yaratıktı onun gözünde; daha önemlisi Sartre bile, delikanlılık çağını henüz aşmış bütün erkekler gibi geçmişteki hayatını süslemek çabası içindeydi; Camille'i anlatırken bayağı heyecanlanıyor, hayranlığa çok benzeyen bir sıcaklıkla konuşuyordu. Çoğu zaman, bendeki uyuşukluğu silkelemek amacıyla bana onu örnek veriyordu; gece geç vakitlere kadar çalıştığını, durmadan yazdığını, hayatına bir yön verebilmek için didindiğini. sonunda mutlaka başaracağını söylüyordu. Camille benden daha yakındı Sartre'a; ikisinin sayısız ortak yönleri vardı; o da Sartre gibi geleceği, gelecekteki eserini ve yaratıcılığını düşünüyordu; aramızdaki bütün yakınlığa, birbirimize olan bütün sevgimize rağmen, belki de benden daha fazla saygı gösteriyordu ona, belki gerçekten benden daha saygıdeğer bir insandı Camille. İnanın, onu çok kıskanmasam bu kadar ölçüsüz ve tedirgin olmayacaktım.

Camille hakkında belli bir yargıya varamıyor, nedense mahkûm edemiyordum onu. Vücudunu erkeklere teslim edişindeki kolaylık ve

umursamazlık şaşırtıyordu beni; bu bakımdan kararsızdım, kendi muhafazakârlığımı mı, yoksa onun uçarılığını mı suçlamak gerektiğine karar veremiyordum. Garip bir içgüdünün etkisi altındaydım, yüreğimle, etimle mahkûm ediyordum onu; fakat aklım bu suçlamayı kabul etmiyordu, bunu kendi küçüklüğüme kanıt olarak mı almalıydım? Bilemiyordum ki! İnsanın kendi iyiliğinden kuşkuya düşmesi kadar berbat bir şey yok. İnanın! Camille'i suçlarken kendimi küçültüyordum aslında, çünkü onu yerden yere vurarak kendime inanılmaz ve bencil zevkler yaratıyordum.

Onu görmek, yakından tanımak istedim. Atelier tiyatrosunun yeni oyununda, *Salacrau* adında genç ve tanınmamış bir yazarın piyesinde oynuyordu. Beklenmedik bir şey oldu; bana tanıtılan Camille'e hiç benzemiyordu karşımdaki, bambaşka bir kadındı. Gururunu, tutkularını, yükselme hırsını, öfkelerini, inatçılığını anlata anlata bitiremedikleri bu kadın, evet nasıl oluyor da böyle işveli, güleç ve numaracı görünebiliyordu? Düpedüz aldatmışlardı beni; kim aldatmıştı? Bunu kestiremiyor ve herkese öfkeleniyordum.

Meseleyi aydınlatmanın tek çaresi Camille'e mümkün olduğu kadar yaklaşmaktı. Sartre benden bahsetmişti ona; Camille beni çok merak etmiş, evine çağırdı. Bir öğleden sonra Gabrielle sokağındaki evin kapısını çaldım; kapıyı kendisi açtı; sırtına kırmızılı beyazlı ipekten bir elbise geçirmişti ve kollarına, kulaklarına ağır, egzotik ve şakırtılı mücevherler takmıştı; saçları yumak yumak omuzlarına dökülüyordu. İncecik ve yavan sesini hemen tanıdım, fakat çehresi sahnedeki görünüşünden daha anlaşılmaz, daha esrarengizdi. Profilden bakılınca gerçekten Dürer'i andırıyordu, ama karşısına geçtiğiniz zaman iri mavi gözleri, bu görünüşü bozuyor, onu başkalaştırıyordu. Fakat ne yalan söyleyeyim keyifle gülümsediği anlarda gözlerinin de içi gülüyor, hele başını şöyle geriye savurarak çevresine bakınırken burun delikleri bile hazdan ürperiyordu.

Basit, fakat zevkle döşenmiş küçücük bir salona aldı beni; bir yazı masası, kitaplar ve duvarlarda Nietzsche, Dürer ve Emily Bronte'nin resimleri asılıydı; ufacık iki iskemlenin üstüne okul önlükleri giydirilmiş iki bebek oturtulmuştu; birine Friedrich, öbürüne Albrecht adını

takmıştı, etten kemikten insan muamelesi yapıyordu onlara. Konuşmayı seviyor ve rahat davranıyordu. Birkaç gün önce Japon *No* tiyatrosunu seyretmişti, önce onları anlattı bana. Sonra da sözü uygulayıp sahneye koymak istediği *La Celestine* isimli kitaba getirdi. İlginç kadındı doğrusu; anlattığı her şeyi mimik ve jestlerle gayet güzel süsleyip renklendiriyordu; inanılır gibi değil, ama çok çekici yaratıktı, sempati duyduğum halde içime kuşku düştü, sıkıldığımı hissettim. Konuşma sırasında bir kadının gerçekten niyetliyse bir erkeği avlamakta güçlük çekmeyeceğini söyledi; biraz cilve, biraz numara yapmak, akıllı davranıp biraz da erkeğin gururunu okşamak yeterliydi. İnsanın kurnazlıkla aşka ulaşmasına aklım ermiyordu; Pagniez örneğin, onu imkânı yok oynatamaz, kendisine tutsak edemezdi Camille. Yavaş yavaş alıştım bu kıza, zaaflarını ve üstünlüklerini yavaş yavaş öğrendim. Kendime olan saygıma kavuştukça onun etkisinden kurtuldum.

Evlenmek Gerekli mi?

1931 ilkbaharında geleceğim hakkında karar vermem şart oldu, işte o zaman ağır, fakat adım adım kazanılan bir savaşımın içinde yaşadığımı fark ettim.

Şubat ayında bir pazar günü Sartre Japonya'dan mektup aldı; okutmanlık için başvurmuştu, onun yanıtıydı bu mektup. Yerine bir başkasının gönderildiğini bildiriyorlardı. Müthiş bir düşkırıklığına uğradı. Ayrıca Üniversiteden Havre'a gitmesi için baskı yapmaya başladılar; oradaki felsefe öğretmeni sinir krizi geçirmişti, onun yerini alacaktı; mevsimi orada tamamlayacak, ertesi yıl gene aynı göreve devam edecekti; bu beklenmedik bir fırsattı onun gözünde, Fransa'da pinekleyeceğine göre hiç olmazsa Paris'e yakın bir yerde çalışmak istiyordu. Sevine sevine kabul etti. Böylece, o benim çok korktuğum, o uykularımı kaçıran kötü ayrılık suya düştü! Yüreğimdeki ağır taşın çekildiğini ve ansızın rahatlayıverdiğimi hissettim. Fakat gerçekte, bütün felâketlerin karşısına bir duvar gibi uzatmayı düşündüğüm

gerekçe de böylece ortadan kayboluyordu; beni kendi pişmanlıklarıma karşı koruyacak hiçbir engel kalmıyordu artık. Kafayı tütsülediğim bir akşam Dupont kahvesine oturup şunları karalamıştım: «İşte! Gene hiçbir şey düşünmek istemiyorum, düşünmeyeceğim. Yaşamaya değmiyor mu hayat!.. Rahat ve keyifli yaşamaya da değmiyor mu?!.. Yalnızlığı yeniden öğrenebilmeyi nasıl da isterdim; öylesine uzun zaman var ki tek başıma değilim, yalnızlığı özledim!"

Bu kocaman bir yalandı oysa; çünkü yalnızlıktan müthiş korkuyordum, özlediğimi düşünürken, yalnızlığı ararken bile ürperiyordum. Anlatayım da görün; bir zaman geldi, ekmeğimi kazanmak, kendime iş bulmak zorunluluğunu duydum ve Marsilya'ya tayinim çıktı, işte asıl o zaman yıkıldım, asıl o zaman dizlerimin bağı çözüldü. Daha iç paralayıcı ayrılıklar kurmuştum kafamda, fakat hepsini hani nasıl söylesem, biraz numara olsun diye, sahiden değil, numaradan düşünmüş bu tür ayrılıkların gerçekliğine hiçbir zaman inanmamıştım. Oysa bu gerçek ansızın ve olanca korkunçluğu ile karşıma çıkıvermişti şimdi; 2 ekim günü yeni görevimin başında, yani Paris'ten tam sekiz yüz kilometre uzakta olmak zorundaydım. Paniğe kapıldığımı görünce Sartre, dayanamadı, tasarladığımız her şeyi elden geçirip, yeni bir şekle sokmamızı önerdi; evlenecek, bu sayede aynı bölgede ve birlikte görev yapabilme olanağına kavuşacaktık, üstelik bu formalite bizim yaşama tarzımızı değiştirmeyecek, hele inançlarımızı hiç etkilemeyecekti. Bu öneri hazırlıksız yakalamıştı beni. O ana kadar belli alışkanlıklara teslim olmamış, bu alışkanlıkların esiri haline gelmemiştik; evlenmek aklımızın köşesinden bile geçmemişti. Evlilik bir önyargı olarak ikimizi de ürkütüyordu. Sayısız kararsızlıklarımız vardı, fakat anarşistliğimiz de aynı ölçüde saldırgan, aynı ölçüde dirençliydi; bu yönden tıpatıp eski ve pervâsız dinsizlere, koyu bağımsızlık taraftarlarına benziyorduk; toplumun kendi yaşantımızı etkilemesine engel olmak için her şeyi göze alıyor, böyle bir tehlike karşısında birer anarşist kesiliyorduk. Bağımsızlığı yokettikleri gerekçesiyle yeryüzünde var olan bütün «kurumlara» düşman olmuştuk, burjuvaziyi işin kaynağında görüyor, asıl ona dişbiliyorduk; üstelik inançlarımıza uygun biçimde yaşamak ikimize de kolay ve anlamlı geliyordu. Bekâr kalmak ikimizin

gözünde dünyanın en olağan işiydi. Ancak çok önemli nedenlerle bundan vazgeçebilir, tiksindiğimiz kalıplara boyun eğmeyi ancak çok önemli gerekçeler karşısında düşünebilirdik.

İşte bu seferki de, bu cinsten bir gerekçe sayılabilirdi ya, Marsilya'ya gitmek beni dehşete düşürmüştü, korkuyordum. Sartre bu durumda kendimizi ilkeler uğruna feda etmemizin anlamı kalmadığını savunuyordu. İnanın, bütün içtenliğimle söylüyorum; bu teklifi hemen sildim kafamdan, bir tek dakika için bile onun teklifinde düğümlenen rahata kanmadım. Evlilik, aile yaşamının zorunluluk haline getirdiği her şeyi ve bütün angaryaları iki misli çoğaltacaktı. Bizim başkalarıyla olan ilişkilerimizi etkilemekle kalmayacak, aramızdaki bağları koparacak, kurduğumuz dengeyi bozacaktı. Kendi bağımsızlığımı umursamıyordum, asıl Sartre'ı düşünüyordum; biliyordum, Sartre yolculuklardan, kendi özgürlüğünden, gençliğinden olacak, taşra öğretmenliği ile yetinecek, yenik düşecekti; onun evli adamlar safına katılması zaten hazmedilmemiş yenilgilere bir yenisini ekleyecekti. Bu yüzden bana kızamayacak, öfkelenemeyecek kadar yumuşak yaratılışlı olduğunu da biliyordum, fakat kendimi de iyi tanıyordum artık, pişmanlıklara ne ölçüde dayanıksız olduğumu, onlardan nasıl nefret ettiğimi de biliyordum. En basitinden sakınımlı davranmak, pişmanlıkların yaşamımı zehirlemesine fırsat vermemekte kararlıydım. Bunu hiç hesaplamadan, hiç düşünmeden bir solukta hallettim.

Evlilik bağını aramıza sokacak tek kuvvet vardı, sadece o kuvvet ağır basabilir ve bizi evliliğe sürükleyebilirdi: Çocuk sahibi olmak tutkusu, oysa ikimizin de böyle bir tutkusu yoktu. Bu konuda bana o kadar çok soru sorulmuş, öylesine amansız saldırılara girişilmiştir ki, kendimi biraz olsun savunmak zorunda hissediyorum. Anneliğe hiçbir zaman karşı çıkmadım; küçük bebeklere ilgi duymadığım bir gerçektir, ama çocukların büyüdükçe daha bir sevimli olduklarına inanır, çoğu zaman beni duygulandırdıklarını da bilirim; kuzenim Jacques ile evlenmek istediğim sırada çocuk yapmayı da aklımdan geçirdim. Şimdi bundan vazgeçiyorsam, tek nedeni mutluluğumun başkaca hiçbir yenilgiye, hiçbir değişikliğe katlanamayacak kadar doludizgin, başıboş ve coşkulu oluşudur. Çocuğumuz bizi, Sartre'ı ve beni birbirimize yaklaş-

tırmak için sudan bir bahane olamazdı, olmamalıydı; Sartre'ın yaşantısının bir başkasında devam etmesini, bir uzantı olarak sürüp gitmesini hiç de çekici bulmuyordum; o hem kendine, hem de bana yetiyordu. Ben de kendime yetiyordum; benden kopacak bir et yığınında kendimi doğrulamak niyetinde değildim.

Gene de ele aldık sözleşmemizi, tekrar gözden geçirdik, belli bir ayrılık fikrini bir yana bıraktık. Beraberliğimiz zamanla daha sıkı, daha yoğun hale gelmişti; kısa ayrılıklarla yepyeni bir tad kazanabilirdi, ama upuzun ve yalnızlık kokan serüvenlere tahammülü yoktu. Birbirimize yemin vermemiş, ölünceye kadar sadakat ve bağlılık lâfı etmemiştik; sadece geriye atmıştık ayrılıkları, ertelemiştik.

Sekiz yüz kilometrenin taşıdığı ayrılıklara çabuk alıştım. Kocaman bir kentti Marsilya, güzel kentti. Okul mevsimi topu topu dokuz ay sürüyor ve trenler akıllara durgunluk veren bir hızla gidip geliyorlardı; iki günlük bir tatil, vaktinde hızır gibi imdadıma yetişecek bir grip, işte hepsi kocaman birer fırsattı bunların, onlarla koşacaktım Paris'e.

Kadın Çalışınca

Ömrüm boyunca, diyebilirim ki, benim için «dönüm noktası» sayılabilecek hiçbir anım olmadı; fakat bazı anlarım vardır, öyle ağır ve keskin anlamlarla yüklüdürler ki, belleğimde hâlâ büyük olaylara özgü bir unutulmazlık taşır, geçmiş günlerimin külleri arasında âdeta öfkeyle fışkırırlar. İşte Marsilya'ya gelişimi de böyle değerlendiriyor, yaşamımın çok önemli bir dönemeci olarak kabul ediyorum.

Valizimi emanetçiye bırakıp, kocaman merdivenin başında durdum ve soluk aldım: «işte Marsilya!» dedim kendi kendime. Masmavi bir gök altında, kıpkırmızı tuğlalardan örülmüş bina damları, karanlık lekeler ve sonbaharın sarıya boyadığı çiçekler, yeşillikler; uzakta sıra sıra tepeler ve denizin uçsuz bucaksız mavisi; kentten yanık ot kokuları yükseliyordu ve insanlar kuyu sokakların loşluğuna dalıp çıkıyorlardı. İşte Marsilya. Oradaydım, tek başımaydım, ellerim boştu, kendi geçmişimden uzaktım gene, sevdiklerimden uzaktım ve bu kocaman kenti

kimsenin yardımı olmadan yaşamımı kuracağım, günübirliğine yaşayacağım bir büyük meydan, amansız bir savaş meydanı gibi görüyordum.

Öğretmenlik, yani öğrencilerin karşısına geçip ders anlatmak eğlenceli işti doğrusu; herhangi bir hazırlık gerektirmiyordu, bütün bilgilerim tazeydi o günlerde, kolay konuşuyordum. Büyük sınıflardaki öğrencilerle disiplin problemi zaten ortadan kalkıyordu. İşlediğim konularda bilgi sahibi değildiler, her şeyi benden öğreniyorlardı, bu beni rahatsız ediyordu aslında. Kafalarındaki bazı önyargıları yoketmek, onları «ortak genellemelerin» etkisinden çekip almak hevesindeydim, hepsini gerçekle içli dışlı olmaya alıştırmak istiyordum. Başlangıçta hayli şaşırtmış, kafalarını allak bullak etmiştim, fakat zamanla alınıp rahatladıklarını fark edince büyük zevk duydum; derslerim yavaş yavaş kafalarına yerleşiyordu. Gelişmelerini gördükçe kendim başarı kazanmış gibi seviniyordum. Görünüş olarak bile hemen hemen hiç birinden daha yaşlı göstermiyordum; hele ilk günlerde, kontrola gelen müfettiş hanımlar öğretmenliğime hükmedemiyor, bana öğrenci muamelesi yapmaya kalkıyorlardı. Öğrencilerim, kendilerine gösterdiğim yakınlığa karşı hissiz değildiler; onlar da beni seviyor ve sayıyorlardı. İçlerinde en yüksek randıman veren üç tanesini birkaç defa evime çağırdım. Bu aşırılık meslektaşlarımın bir kısmını fena öfkelendirdi, ama ne yalan söyleyeyim, artık kaskatı kesilmiş ve kendi deneyimlerinin etkisiyle kalıplaşmış olgun hanımlarla yârenlik etmektense, henüz kişiliğini bulmamış, kararsız ama kafaları aydınlık ve taze genç kızlarla haşır neşir olmayı tercih ediyordum.

Yılın ortasına doğru sıra ahlâk konusuna gelince işler bozuldu. Üretim, sermaye, adalet, sömürgecilik gibi meselelerde bütün düşüncelerimi ısrarlı bir coşkunlukla bir bir anlattım. Öğrencilerimin çoğu bana açıktan açığa cephe aldılar; sınıfta ve yazılı ödevlerde karşıma babalarından öğrendiklerini hemen sezinlediğim gerekçelerle çıktılar, hepsini bir bir çürüttüm tabi. En akıllı öğrencilerimden biri ön sıradaki yerini terketti, arkaya geçti, kollarını kavuşturup oturuyor, not almıyor ve parçalayacakmış gibi bakıyordu bana. Ben de onları açıktan açığa tahrik etmeye başladım. Edebiyat konularına ayrılan saatlerde Proust

ve Gide okutuyordum; o devirde, genç kızların öğrenim gördüğü bir taşra lisesinde bunu göze almak, doğrusu cesaret isteyen bir işti. Daha da ileriye gittim. Sırf maskaralık olsun diye *Denatura Rerum*'un metnini koydum önlerine, sonra da Dumas'nın acıdan bahsederken zevkleri de yorumladığı ünlü *Traité*'nin bir nüshasını başlarına çorap örer gibi ördüm. Bir süre sonra öğrenci velileri tarafından idareye şikâyet edildim, okul müdiresi beni odasına çağırdı; epey tartıştık, ama iş fazla büyümedi, o kadarla kaldı.

Öbür öğretmenler tarafından da pek sevilmiyordum galiba. Bunların çoğu güneşte yanmayı ve yürümeyi seven evde kalmış ihtiyar kızlardı, ömürlerini Marsilya'da tüketmeye kararlıydılar; oysa ben Parisliydim ve tekrar Paris'e dönebilmek için fırsat kollayan açgözlünün biriydim, daha başlangıçta «kuşkulu» damgasını vurmuşlardı bana. Üstelik yalnızlığım, tek başıma oluşum, hakkımda duyulan kuşkuları çoğaltıyordu. Ayrıca itiraf edeyim ki, hiçbirine karşı «mazbut» ve «terbiyeli» davranmıyordum. Çocukluğumdan kalma bir alışkanlık vardı bende, sahte tebessümlerden, hesaplı davranmaktan iğrenirim. Öğretmenler odasına paldır küldür giriyor, kimseye «günaydın» demiyor, eşyalarımı çekmeceme yerleştiriyor ve köşeme çekiliyordum. Çoğunlukla bir eteklik, sırtıma da bir kazak geçirip geliyordum okula; fakat ilkbaharda tenis oynamaya başlayınca, üstümü değişmeden, bembeyaz tenis kıyafetiyle geldiğim oluyordu; öğretmenlerin hâlimden hiç hoşlanmayan bakışlarını yakalıyordum böyle zamanlarda. Gene de meslektaşlarımdan ikisi, bilemediniz üçü ile dostluk kurdum; yapmacıksız insanlardı bunlar, içtenlikle davranıyor ve beni rahatlatıyorlardı. Hele bir tanesiyle çok sıkıfıkı olduk.

Madam Tourmelin otuz beş yaşındaydı; İngilizce öğretmeniydi ve İngilizlere benziyordu; kestane rengi saçları, sağlıklı ve taze bir teni, düz ve gösterişsiz dudakları vardı, gözlük kullanıyordu; kahverengi elbisesi vücudunun etli ve yuvarlak hatlarını sımsıkı sarıyordu. Kocası subaydı, Briançon'da kalıyor ve hasta ciğerlerini tedavi ettiriyordu; Madam Tourmelin tatil günlerinde kocasını ziyarete gidiyordu, kocası da arasıra Marsilya'ya, onu görmeye gelirdi. *Prado Bulvarı*'na bakan güzel, gerçekten şirin bir dairede oturuyordu. Bir öğleden sonra beni bir kahvede yârenlik etmeye çağırdı, o gün durmadan konuştu ve

Katherine Mansfield isimli kadın romancıya övgüler yağdırdı. Kız kardeşimin yanıma uğradığı günlerde üçümüz birlikte gezintiler yaptık, ikimize karşı saygılı ve içten davrandı. Evindeki hizmetçi odasını baştan başa değiştirmiş, stüdyo havası vermişti, bana kiralamak istediğini söyledi; ufacık bir bölmeydi burası, fakat tam aradığım cinstendi: bir divan, kitapları dizmek için sıra sıra rafları vardı, balkondan Prado Bulvarı'nı kuşbakışı seyretmek mümkündü. Civardaki bir sabun fabrikasından yumuşacık, hoş ve hiç kaybolmayan bir sabun kokusu yayılıyordu, çoğunlukla bu koku uyandırırdı beni, güneş penceremden içeriye dolardı, halimden son derece memnundum.

Birkaç gece Madam Tourmelin ile birlikte dışarıya çıktık. Ünlü *Teresina*'yı ve danslarını, *Sakharoff*'ları seyrettik; beni kendi dostlarıyla tanıştırdı. *Préfecture* meydanındaki ak pak ve küçücük bir lokantada karşılıklı oturup karnımızı doyurduk, lokantanın genç sahibesini çok beğeniyor, onun yüz hatlarına, bukleli siyah saçlarına övgüler yağdırıyordu. Güzel şeyleri seviyordu, doğayı, şiiri, eğlenceyi, yaşamayı seviyordu bu kadın. Fakat alabildiğine tutuk bir tarafı da vardı; serbest yaşamaktan, anarşiden nefret ediyordu, Gide'i hiç sevmezdi; hele cinsel yaşamdaki açıksaçıklığa, rahatlığa müthiş öfkeleniyordu. Onun bu önyargılarından hoşlanmamakla birlikte, tartışmaya yanaşmıyordum, lafın uzayıp gideceğini ve sonuç vermeyeceğini biliyordum. Hiç istemediğim halde, bir hafta sonu, onunla *Arles* civarına, tatile gittim. *Montmajour* manastırını gezdik; o gece kaldığım kocaman odada, en ufak bir rahatsızlık duymadan soyundu, löp löp sarkan vücudunu, ne hikmetse, benden saklamadı. Sıcak davranışı duygulandırıyordu beni; yer yer beyazlanmaya yüz tutmuş saçlarını bile, beni memnun edebilmek için boyatmıştı, öyle söylüyordu; gürbüz kollarını meydana çıkaran, pembe yünden örülmüş kolsuz bir kazak almıştı. Bir gün öğleden sonra, evin ona ait kısmındaki salonda çay içiyorduk; bana içini döktü, inanılmaz bir sertlikle «fiziksel aşktan nasıl nefret ettiğini» anlattı; kocası işini bitirip de üstünden kalktıktan sonraki tiksintiyi, karın boşluğunda hissettiği o yapışkan kayganlığa olan nefretini uzun uzun anlattı. Sonra sustu, hayâle daldı. Romantik ve güzel bulduğu aşk, kendi deyimiyle genç kızlık çağındaki «alevlenmelerdi», dudak dudağa öpüşmekten kaçınmadığını, hattâ hoşlandığını

gülümseyerek sözlerine ekledi. Biraz böyle şeyleri uluorta konuşmamaktaki ısrarım yüzünden, fakat daha çok onu umursamadığım için konuyu çabuk kapattım, hiç deşmedim, kurcalamak niyetinde değildim. Aslında onun varlığından fena halde sıkılıyordum; kocası gelince, hiç olmazsa on beş gün rahat bir nefes alacağımı düşünerek sevindim.

Madam Tourmelin sayesinde Marsilyalı bir doktorla tanıştım, öyle pek önemli bir yakınlığımız olmadı, fakat bu dostluk oldukça işime yaradı. Doktor A. kız kardeşimi tedavi etti, sonraları onunla karşılıklı tenis oynadık; haftada bir ya da iki kez *Borély* parkındaki kortlara iniyor, çekişmeli maçlar yapıyorduk. Karısı beni sık sık evine çağırırdı. Doktorun bir kız kardeşi vardı, kürtaj yaparak hayatını kazanan bir doktorla evliydi, aynı binada oturuyorlardı; kadın veremliydi, yatalak olmuştu, yumuşacık renklerle süslü gecelikler giyerdi; simsiyah saçlarını iyice geriye bastırır, geniş ve bembeyaz alnını meydana çıkarırdı; yüzü kemikli ve gözleri keskin bakışlıydı; şiir meraklısıydı, bir kitap yayımlamıştı, gerçekten zekî kadındı, beni keyiflendiren şeyler anlatırdı.

Doktorun öbür kız kardeşi bir zamanlar Doktor Bougrat'nın karısıydı; doktor Bougrat, inanılmaz gariplikte bir cinayet olayına karışmıştı; yatak odasındaki gardropta bir erkek cesedi bulmuşlardı, karısı onu suçlamış, aleyhine tanıklık ederek doktorun «ömür boyu» kürek cezası yemesine neden olmuştu. Doktor suçu kabul etmiyordu. Bir fırsatını bulup cezaevinden kaçmıştı ve şimdi Venezüela'da yaşıyor, oradaki bir kasabada yoksul halkı büyük bir titizlik ve bağlılıkla tedavi ediyordu. Doktor A. onun sınıf arkadaşıydı, Bougrat'nın karakter ve zekâ bakımından üstün, hattâ olağanüstü bir adam olduğunu söylemişti bana. Doğrusu bu ya, ünlü bir kürek mahkûmunun ailesini tanımış olmak beni sevindirmişti; Bougrat'nın karısı sinirli, kinci ve saldırgan bir kadındı, doktordan olan çocuğunu «gayrimeşru» sayıyordu, zaten evlâtlıktan reddetmiş ve yeniden evlenmişti. Bu hikâye hayâl gücümü resmen tahrik etmişti. Masaya oturdum; bu kadının ilk kocasını, yani doktoru mahvetmek amacıyla yalan söylediğini hareket noktası kabul ettim ve yeni bir hikâye taslağı kurdum; Bougrat'yı sevimli bir serüven düşkünü olarak düşündüm, onu iğrenç bir burjuva komplosunun kurbanı saydım, bu örgüyü yeni şekliyle, ilerde bir roman biçimine sokmayı aklımdan geçiriyordum.

Kendimden memnundum; Marsilya'ya ayak bastığım ilk gün, kocaman merdivenin başında kendime verdiğim sözü tutmuştum; her gün, kimsenin desteği olmaksızın, kendi mutluluğumu kendi ellerimle kurmayı başarıyordum. Bazı akşamüstleri bütün benliğimi tuhaf bir keder sarıyordu; liseden çıkıyor, yiyecek ve öteberi alıyor, güneş kızıllarına boyanarak batarken hiçbir şeyin ve hiç kimsenin beni beklemediği odama dönüyordum; Paris'in gürültüsü arasında kaynayıp giden ve hiç fark etmediğim yepyeni bir duyguydu bu; açık konuşmak gerekirse böyle hüzünlenmek hoşuma da gidiyordu. Vücudum inanılmaz ölçüde rahatlamıştı, büyük bir barışı sürdürüyordu; ayrılığın böylesi, yani kesin ve sürekli olanı, sevdiğim adamın varlığı ile yokluğu arasında gidip gelmekten yorgun düşen vücudumu dinlendiriyordu. Söyledim ya, her şey birbirini ayakta tutuyor, sağlamlaştırıyor; sevdiğim adam gün olur, aşk için sabırsızlanırdı meselâ ve ben, gönülsüz bile olsam, boyun eğerdim; çünkü artık kendimi küçük görmüyordum. Hattâ seviyordum bu terslikleri.

Daha kıyamet kadar vakit vardı önümde ve zaten çalışmamak, tembellik etmek için bulduğum en büyük bahane de buydu. Yeni bir romana başladım. Geçen yıla kıyasla, kendimi daha ağır ve insafsız biçimde eleştiriyordum; büyük ıkınmalarla kâğıda döktüğüm cümleler, söz dizileri doyurmuyordu beni. Bir süre hazırlık yapmayı, belli bir teknik edinmeyi denedim. Belediye meydanındaki bir kahveye çekleniyor ve çalışıyordum; duvarları cins cins kürkle donanmış, süslü bir kahveydi burası, sarımtrak bir ışıkla aydınlanıyordu; her şeyi uzun uzun yazmaya anlatmaya karar verdim. Fakat çok geçmeden bunun saçmalığını anladım. Yeniden tasarladığım konuya eğildim ve romanı bitirebilmek amacıyla olağanüstü bir çaba gösterdim.

Bitirme imtihanları yaklaşıyordu, Sartre bundan yararlandı ve haziranda Marsilya'ya geldi, on gün kadar yanımda kaldı; şimdi sıra bendeydi, kent hakkında bütün bildiklerimi ona aktardım, sevdiğim her yeri ona da gösterdim. *Rouen* kentine atanmıştım, artık orada öğretmenlik yapacaktım; ayrıca yaz tatili için İspanya'ya gidecektik, işin asıl eğlenceli yanı, bitirme imtihanlarında *Nice*'deki bir lisede görevlendirilmiştim. Doğrusu keyfime diyecek yoktu.

Nice'de, kente iner inmez ilk işim ev aramak oldu; *Massena* meydanındaki bir binada alabildiğine geniş, aydınlık ve balkonlu bir oda buldum, kirası da sudan ucuz, günde on frank verecektim; böyle ufacık ayrıntılar çok önemliydi benim gözümde, çünkü Paris'e yaptığım her yolculuk müthiş pahalıya patlıyor, bütçeme büyük yıkım oluyordu. Ev sahibesi, yaşı ellinin üstünde olmasına rağmen aşırı boyanan, mücevherler takarak ve cicili bicili giyinerek sabaha kadar kumarhanede sürten bir kadındı, hayli para kazandığım söylüyordu. Her sabah saat altıya doğru, yatmaya geliyor, önce beni uyandırıyor, sonra odasına çekiliyordu. Hemen giyinip sokağa fırlıyordum, çevrede ne kadar görülecek yer varsa hepsini gördüm.

Sözlü sınavlar başlayınca kent dışına çıkmak olanağını kaybettim, ama genç de güzel eğleniyordum. Kız öğrencilerin hemen hepsi —ben de onları taklit ediyordum— geniş kenarlı hasır şapkalar giyiyor, çorapsız ayaklarında sandal ve sırtlarında kolsuz entarilerle sınava geliyorlardı; erkek öğrencilerin onlardan farklı tarafı yoktu, adaleli ve güneşte kavrulmuş kollarını meydana çıkaran kısa kollu şeyler giyiyorlardı, sanki sınava değil, spor yapmaya, bir yarışmaya geliyorlardı; görünüş olarak hiçbiri sınavları ciddiye almıyordu. Akşamları sokaklarda deniz kenarına yayılmış küçücük dans salonlarında vakit öldürüyor, masama yaklaşıp bana kur yapan yabancıları umursamıyordum.

Diplomaların dağıtılacağı gün Marsilya'ya döndüm, devam fişlerini imzaladım, bereket versin diploma töreninde hazır bulunmamı istemediler. Madam Tourmelin bir iki gün daha kalmam için çok ısrar etti, duymazlıktan geldim. Sartre ailesinin yanına gitmişti, bir hafta kalacaktı, sonra Sorbonne'da buluşacaktık; valizimi önceden yolladım, kendim de spor giyindim; oto-stop yapacaktım.

Çok şey okuyamamıştım bu devrede, yazmaya çalıştığım romanın beş para etmediğini de biliyordum, fakat öğretmenlik mesleğine ısınmış, bu işi sıkılmadan başarmıştım; kendi kendimi yeni bir deneyin girdabına atmış ve yenik düşmemiştim; sevdiğim adamın yokluğuna, yalnızlığına yenilmemiştim. Mutluluğu iyi anlamıştım bu sefer, artık kendime güvenebilirdim.

Küçük Olaylar

Bir ara gazete sütunlarına geçen küçücük, görünüşte önemsiz bir yığın olay yaşandığını fark ettik, bunları merakla izlemeye başladık. O zamanlar *Détéctive* dergisini zevkle okurdum; polise ve toplumun kalıplaşmış önyargılarına cesaretle saldırıyordu. Aşırılık arzeden durumlara, nevroz ve psikoz cinsinden hastalara büyük ilgi duyuyorduk; dergide, normal kabul edilen sayısız insanın davranışları gün ışığına çıkarılıyor, biraz abartılarak anlatıldığı halde çekiciliğinden hiçbir şey kaybetmiyordu. Bu olaylar bir başka açıdan da keyiflendiriyordu bizi; anarşist eğilimlerimiz vardı ve düzen bozukluğuna tanık tutabileceğimiz her türlü terslik bizi resmen tahrik ediyordu, üstelik canavarlık olarak isimlendirilen her davranış bize son derece çekici görünüyordu. Fakat düştüğümüz ve kurtulamadığımız bir çelişme vardı; bilinçaltının varlığına inanmıyorduk, oysa Gide, gerçeküstücüler ve ne kadar inkâr etsek, bizzat Freud bu gerçeğe inanıyorlardı; her yaratık benliğinde, Breton'un deyimiyle «aşılması olanaksız bir karanlığı» taşıyordu; garip bir şeydi bu, belki toplumsal davranışın sınırlarını aşmıyor, belki kendini ifade edecek, değerlendirecek sözleri, anlatma tekniğini bulamıyor, ama günün birinde ve en şaşkınlık verici bir biçimde patlıyor, bütün baskıları savuruyordu. Böylece patlayışlar, eninde sonunda belli bir gerçeğe hizmet eder, o gerçeğin belirlenmesine yol açarlar; işte biz, gerçekleri gün ışığına çıkaran böyle patlayışlardan yanaydık. Özellikle burjuvazinin bütün kusurlarını, bütün pisliğini ele veren patlamaları önemli buluyor, onları ayrı bir ilgi ile izliyorduk; insan ve ailenin kendini gizlemek ve sahici yüzünü saklamak amacıyla kurduğu engellerin bir bir yıkılması çok önemliydi. Sadece cinayet olaylarını değil, duruşmaları da merakla izliyorduk; en önemsiz duruşmada bile, toplumsal yaşayışla bireyin ilintisi aydınlığa kavuşuyordu. Varılan yargıların büyük çoğunluğu bizi öfkelendiriyordu, çünkü toplum bu yargılarla kendini ele veriyor, sınıf açısından ne ölçüde bencil ve sahtekâr, ne ölçüde «karanlık» bir toplum olduğunu da böylece çizmiş oluyordu.

Tabî daha çok, toplumsal ve ruhbilimsel açıdan meraklı bulduğumuz davaları okuyor, onların peşine düşüyorduk. Falcou davası Rouen'da büyük gürültü kopardı, adliye binasının önünde on beş bin kişilik bir kalabalık toplanmış, gösteri yapmışlardı; Falcou metresini diri diri yakmakla suçlandırılıyordu, kentte büyük saygınlığı vardı, herkes tarafından tanınıyor, seviliyordu; suçsuz görülüp salıverilince halk onu omuzlarda gezdirdi. Bu kargaşalığa ilgi duymadım, bu yüzden de Falcou davasını ayrıntılı olarak izlemedim. Ama sessizce geçiştirilen bir başka olay ilgimi çekti, Sartre'la birlikte bu olayı uzun uzun düşündük ve tartıştık: Genç bir kimya mühendisi ve karısı, üç yıllık evli ve son derece mutluydular; kabarede tanıştıkları bir çifti evlerine götürmüş, o gecenin sabahı da birlikte intihar etmişlerdi. Kimbilir, nasıl alışılmamış bir fuhuş gecesi yaşadılar? Aklıma geliyor da, o zaman çok cesaretsiz olduğumuzu, hayâl gücümüzün pısırıklığını şimdi anlıyorum. Bir gecelik çılgınlığın, üç yıllık mutluluğu nasıl gölgeleyebildiğine şaşmıştık; gerçi böyle düşünmekte bir bakıma haklıydık; ruhçözümcüler hepimize belli birtakım koşullar uygun düşmedikçe, hiçbir hastalığın ciddi patlamalara yol açmayacağını öğretmişlerdi. Fakat uyanık davranabilir, gazete manşetlerine aldanmadan ele alabilirdik bu meseleyi, karı kocanın intiharındaki nedenleri daha dikkatli araştırabilir, aralarındaki ilişkiyi gerçek boyutlarıyla düşünebilirdik; herhalde basit bir neden yatmıyordu işin kaynağında. Görünüşe kapılmamak sağduyusunu gösteremedik.

Fakat hemen belirteyim, toplum düzeni söz konusu oldu mu, işi abartmaya, gerçeklikten koparıp alabildiğine değiştirmeye hazırdık. Örneğin Papin kız kardeşlerin yaşadığı trajediyi kaba hatlarıyla hemen anlamıştık. Mans kentinde olduğu gibi Rouen'da, hatta kız öğrencilerimin anneleri arasında öyleleri vardı ki, bunlar kırılan tabakların hesabını çıkartıp hizmetçilerinin aylığından mutlaka kesiyor, eşyaların üzerinde unutulmuş toz zerreciklerini onların başına kakabilmek için ellerine beyaz eldiven giyip kontrola çıkıyorlardı; bizim gözümüzde ölümü yüz kere haketmiş yaratıklardı bunlar. Ah, bilemezsiniz! İki kız kardeş, Christine ve Léa, gazetelerde yayımlanan eski bir fotoğrafta, kıvır kıvır saçları ve süslü yakalıklarıyla nasıl sakin, nasıl sevimli, nasıl

akıllı duruyorlardı! Nasıl birer öfke ve dehşet küpü haline gelmiş. gazete fotoğraflarının tanıttığı gibi, birer «halk düşmanı» durumuna nasıl sokulmuşlardı? Bundan öksüz geçen çocuklukların, hep ezilerek yaşayışların, toplumun hep deliler, caniler, canavarlar yaratan o budala ve bencil mekanizmasını sorumlu tutmak gerekiyordu. Böylesine iğrenç bir mekanizmanın bütün pisliği gene böyle, gene insanın tüylerini ürperten, yüreğine dehşet salan bir patlama ile ortaya çıkıyor; gene ele veriyordu kendini ve inanın, başka türlüsü zaten olamazdı; iki kız kardeş, karanlık ve kökü bilinmeyen bir adaletin hem aracı, hem suçlusu durumundaydılar, iğrençliğin çilesini onlar çekiyordu. Birbirlerini aşkla sevdiklerini gazetelerden öğrendik; çılgın okşayışlarla, öfkelerle tüketilen gecelerini hayâl ettik, daracık odalarının kimsesizliğini düşündük. Fakat sorgu yargıçlığının raporunu okuyunca resmen şaşırdık; gözlerimize inanamıyorduk; ama gerçekti, büyüğü derman bulmaz bir *paranoia* hastasıydı, küçük kardeşi onun çılgınlığını, belki de farkında olmadan paylaşıyordu. Demek ki yanılmıştık, onların aşırılığını yabanıl bir özgürlük tutkusunun patlayışı olarak değerlendirmekle hata etmiştik; karanlıkta, hesapsız yani kökünü bilmedikleri bir dehşet duygusunun esiri olarak işlemişlerdi cinayetlerini, buna inanmak iğrenç geliyordu bize, inanamıyor ve onlara gizli bir hayranlık besliyorduk. Belki tuhaf gelecek ama onları «gözetim» altında tutan ruh doktorları heyeti «akıllarının başında» olduğuna ilişkin rapor verince müthiş gocunduk, bir dalavere döndüğüne hükmettik. 1933 Eylül'ünde onları ölüme mahkûm eden jüri üyelerinin resimleri *détective* dergisinde yayımlandı; büyük toprak sahipleri, ünlü tüccarlardı hepsi, ahlâklarının sağlamlığından, sağlıklarının eksikliğinden yana en ufak bir kuşkuları yoktu; Papin kardeşler hakkında karar verenler bu adamlardı işte; Papin kardeşlerin büyüğü ölüm hükmünden, çok değil, tam iki gün sonra sırtına deli gömleği giydirilerek, hayatının sonuna kadar kalmak üzere akıl hastanesine gönderildi. Gerçeğe boyun eğdik o zaman. Christine'in çılgınlığı işlediği cinayetin parıltısını biraz yozlaştırıyordu, fakat sayın jüri üyelerinin ahlâksızlığına ne buyuracaktık? Bunun benzeri bir hüküm *Gorguloff* için verilmişti; o da, herkeslerin bildiği gibi kazığa bağlanacak cinsten bir ka-

çıktı, akıl hastanesine kapatılması gerekirken giyotine gönderilmişti; eğer devlet başkanını değil de, herhangi bir vatandaşı öldürmüş olsaydı, inanın giyotine gitmeyecek akıl hastanesini boylayacaktı. Yaşadığımız toplumun «ilkel» içgüdülere uygun biçimde yönetildiğini gördükçe tuhaf oluyor, kahkahalarla gülmek istiyorduk; toplum, işlenen cinayetle suçlu arasında bir nedensellik orantısı, bir ilişki kurmuş olsaydı Papin kardeşlerin ve Gorguloff'ın sorumsuzluğuna hükmedecekti. Oysa tam aksine işlenen suç ile suçlu arasındaki ilişkiyi «suça iştirak» açısından değerlendiriyor ve öldürülen bir Cumhurbaşkanı ve iki burjuva kadını için kanlı bir intikam planı uyguluyordu; cani yargılanmıyor, «şamar oğlanı» durumuna düşürülüyordu.

Başka bir olay bizi gene etkilemişti: Violette Nozieres adında, on sekiz yaşındaki bir genç kız, babasını zehirleyerek öldürmek suçuyla yargıç karşısına çıkarıldı. Papin kardeşlerin davası o sırada henüz sonuçlanmamıştı; kendini akıllı sanan biri ortaya çıkıp iki olay arasında «ortak özellikler» keşfetti, bu «başıbozuk ve bağlılık duygularından yoksun» gençlik için sertlik istiyor, dizginlerin görülmemiş bir katılıkla ele alınmasını savunuyordu. Annesi bir duruşmada, «Violette, ne duruyorsun? Öldür kendini!» diye haykırmıştı kızına. Oysa daha işin başlangıcında, bu kızın bir suçlu değil, bir «kurban» olduğunu anlamıştık. Fakat bütün tanıklar ve basın gerçeği göz göre göre boğdular; babasının tecavüzüne uğradığını belirten sözlerine ve bu açıklamasını doğrulayan kanıtlara karşın genç kızın suçluluğuna hükmedildi. Burjuva ahlâkına göre babanın kutsallığı vardı ve bu dokunulmazlığın bozulmaması gerekiyordu.

Teknik ilerlemenin inanılmaz bir hızla büyüdüğünü görüyor, fakat teknik ilerlemenin yanı sıra aradığımız şeyi bulamıyorduk; toplum düzeni değişmiyor, baskı unsurları ortadan kalkmıyor, teknik gelişme ahlâk açısından herhangi bir özgürleşmeye fırsat vermiyordu; Amerikalı ekonomi uzmanları dünyamızın kısa bir süre sonra, teknisyenlerin yönetimine geçeceğini haber veriyorlardı; *teknokrasi* sözcüğü yeni bulunmuştu ve yavaş yavaş yaygın hale geliyordu. Televizyon tekniği kaba hatlarıyla şekillendirilmişti. Profesör Picaard ve yardımcıları stratosfer tabakasındaki geniş araştırmalarına devam

ediyorlardı. Mermoz, Codos ve Rossi rekor üstüne rekor kırıyorlardı; onların başarısında, bizi biraz olsun duygulandıran bir taraf, bir serüvenci coşkunluğu vardı. Ama ne yalan söyleyeyim, mekanik gelişme, gazete sayfalarında heyecanlı sözlerle kutlandığı, bol alkış ve hayranlık topladığı halde beni etkilemiyordu. Bize göre, toplumun yapısındaki «yabancılaşmayı» yok etmenin tek çaresi hâkim sınıfı değiştirmek, güçsüz hâle getirmekti. Üstelik eski Simone değildim artık, yirmi yaşımın kadını değildim; hâkim sınıfın budalalığı, yalanları, sahte faziletleri artık kanıma dokunuyordu. Rouen'da bir konsere gittim; çevreme bakınınca, gördüm ki insanca güzelliklerden payını almak üzere oraya gelmiş olanların büyük çoğunluğu çirkinlikle içiçe, koyun koyuna yaşayanlardır, o zaman bütün benliğimi müthiş bir keder kapladı. Ne kadar da çoktular, tükenmeyecekmiş gibi görünüyorlardı bana! Bu saltanat yıkılacak mıydı, bu çirkin kalabalığın üstesinden gelmek acaba mümkün olacak mıydı? Daha ne kadar zaman göz yumulacaktı bunlara, en büyük insanî değerlerin kendileri tarafından temsil edildiği yalanını daha ne kadar zaman sürdürecek, çocuklarını da kendileri gibi büyütüp başımıza bela etmelerine daha ne kadar zaman izin verilecekti? Bazı öğrencilerimi seviyor, alabildiğine sevimli buluyordum onları, ama okuldan çıkar çıkmaz amansız bir kuşku düşüyordu içime; eve dönüşlerinde, gençliğimde bizzat yaşadığım, o kapalı, o tatsız ve bütün özgürlüklerin düşmanı çevreye tıkılacaklardı.

Bütün tesellimiz, o günlerde kapitalizmin geçirdiği büyük sarsıntı oldu; bunu çöküş devrinin bir başlangıcı sayıyorduk. 1929'da ortalığı kasıp kavuran kriz geçen yıllarla daha da azıtmış, akıllara durgunluk verecek ölçüde yoğunlaşmıştı. Almanya, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki işsiz sayısı milyonları aşıyordu; aç insan kitleleri *Washington*'a yürümüşlerdi; buna karşın trenler ve gemiler dolusu buğday ve kahve denize dökülüyordu; Amerika'nın güney kesiminde pamuk yeniden toprağa gömülüyordu; Hollandalılar ineklerini sürülerle kesip domuzlara yediriyor, Danimarkalılar yüz bin yavru domuzu katlediyorlardı. İflâslar, skandallar, ünlü iş adamlarının intihar haberleri gazete sayfalarını dolduruyordu. Dünyamız bir gün mutlaka temelinden sarsılacaktı. Sartre huzursuzdu, sık sık şu soruyu getiriyor-

du önüme: Dünyayı değiştirecek bu devrimin savaşçılarına biz de katılmalı mıydık? Hele bir gün, hiç unutmam, Rouen'da rıhtıma bakan büyük bir kahvenin taraçasında hep bu meseleyi konuştuk. Bir huyumuz vardı; ideolojik açıdan zaten bildiğimiz, hazırlıklı olduğumuz konularda bile somut bir olayla karşı karşıya gelince müthiş etkileniyor, olayı bütün açılardan uzun uzun yorumluyorduk; o gün gene aynı şey oldu. Mavi tulumlu ve üstü başı yağ içinde bir dok işçisi geldi kahveye, tam arkamızdaki masaya oturdu; biraz sonra kahvenin yöneticisi damladı, dok işçisini kovdu. Bu olay bize yeni bir şey öğretmiyordu, fakat sınıf çatışmasını bir kere daha gözlerimizin önüne seriyordu, bizim için saatlerce uzayıp giden bir tartışmanın hareket noktası oldu. Kendimize hemen şu soruyu sorduk: İşçi ısınıfı tarafından sürdürülen savaşıma sadece sempati göstermekle yetinebilir miyiz? Bu savaşıma bizim de katkıda bulunmamız gerekmiyor mu? O yıllarda birkaç kere niyetlenmişti Sartre, Komünist Partisi'ne yazılmayı aklından geçirmişti. Oysa düşünceleri, tasarladığı şeyler ve yaradılışı yönünden olanaksız bir şeydi bu; kendi bağımsızlığını en azından benim kadar seviyordu, ne var ki yüklendiği sorumlulukların da bilincindeydi. İşte o gün —her zaman olduğu gibi, «geçici» kaydını koyarak— şuna karar verdik: İşçi olanların partili olması ya da öyle davranması olağandı, ama biz bu savaşın dışındaydık, çünkü işçi sınıfı tarafından yürütülen savaşım bizim savaşımız değildi; bizim yapabileceğimiz tek şey, çok çok bu savaşımı desteklemek, onlardan yana çıkmak olabilirdi. Bizim kendi görüşlerimiz, tasarılarımız vardı ve bunlar partiye üye olmakla çözümlenecek şeyler değildi.

Buna karşılık, aşırı sol eğilimli «muhalefet» gruplarını desteklemek aklımızdan geçmedi. Troçki'ye büyük saygı duyuyorduk, onun «sürekli devrim» tezini de anarşist eğilimlerimiz açısından değerlendiriyor, tek bir ülkede sosyalizmin kurulması fikrinden daha sevimli buluyorduk. Ama Troçki taraftarı gruplarda da Komünist Partisi'nde gördüğümüz dogmacı öğe ve ilkelerin yaşadığını, suyun başını tuttuğunu biliyor ve bu yöntemlerin etkili olabileceğine inanmıyorduk. Örneğin Colette Audry, topu topu beş kişiden ibaret olan grubunda, sık sık Sovyetler'de yeni bir devrimin gerekliliğini

tartıştıklarını söyleyince, ona kuşkulu gözlerle baktık. Stalin aleyhtarı çevrelerin temcit pilavı gibi ikide bir öne sürdükleri Serge olayı ile de fazla ilgilenmedik. Eylemin dışında olmadığımıza inanıyorduk; kişisel bir katkıda bulunmak amacındaydık, belki konuşarak gerçekleştirecektik bunu, öğretmenliğimizin imkânlarından yararlanacak, yazdığımız kitaplarla etkili olmaya çalışacaktık; belki bizimki «eleştiri» açısından daha önemli, ama «yapıcı» bir çaba değildi, gene de o devrin Fransa'sında eleştirinin büyük yararlar sağlayacağını düşünüyorduk.

Yeni çıkan bütün kitapları dikkatle okuyorduk; o yıl yayımlanan Fransız romanları arasında en fazla Louis Ferdinand Céline'in kitabını, *Geceni Ötesine Yolculuk*'u sevmiştik. Bazı bölümlerini ezberlemiştik bu kitabın. Savaşa, sömürgeciliğe, budalalığa, kalıplara, toplum düzenine amansız şekilde ve bizi keyiflendiren, çarpıcı üstün bir üslûpla saldırıyordu. Yepyeni bir anlatım aracı yaratmıştı Céline; yazı sanatını konuşmak kadar canlı ve etkili hale getirmişti. Ayrıca Malraux'nun Gallimard'da yayımlanan romanını da izliyorduk; *İnsanlığın Durumu* yer yer beğendiğimiz, ama genellikle bize ters düşen bir eserdi. Aslını ararsanız, Fransız romancılarının anlatım tekniğini gereğinden fazla ilkel buluyorduk, özellikle büyük Amerikan romancılarıyla kıyaslanınca, bu alandaki zayıflıkları derhal meydana çıkıyordu. John Dos Passos'un ünlü eseri *Kırkikinci Paralel* Fransa'da yeni yayımlanmıştı; o kitaptan çok şey öğrendik. Herkes kendi sınıfı tarafından sınırlandırılır, fakat hiç kimse bu şartlanmaya kesinlikle mahkûm değildir; işte biz bu iki gerçek arasında bocalıyorduk o devirde; Dos Passos, bu iki gerçeği estetik planda dengelemiş, usta bir sentez yapmıştı, hayrandık onun tekniğine. Anlattığı kahramanların karşısında öyle mesafeli duruyordu ki, onları hem kendi bireysel davranışları içinde ve kişiliklerinin en küçük ayrıntılarına varıncaya kadar işliyor, hem de toplum düzeninin bir sonucu olarak ele alıyordu; kahramanlarının tümüne aynı ölçüde özgürlük tanımıyordu; meselâ; ihtiyaç içinde kıvranan, yorgunluktan bitkin düşmüş, ayaklanmaya hazır kahramanlarından, sömürülen kişilerden bazılarının, bazı anlarda içtenlikle yaşadıklarına, doyduklarına, mutlu olabildiklerine tanıklık ediyordu; onlar yaşıyorlardı; ama sömürgeci durumundaki sınıfın insanlarını ve onların yabancılaşmasını

daha keskin çizgilerle ayırıyordu; onlar bütün davranışlarıyla, sözleri ve iç dünyalarındaki dengesizlikleriyle kollektif bir ölümün ürünüydüler. Sartre beş yıl sonra N.R.F. dergisinde bu yöntemin bütün inceliklerini, etki alanını ve çapını geniş biçimde ele alarak yorumladı. Fakat Dos Passos'u okur okumaz etkisi altına girmiş onun metodu sayesinde kendimize yepyeni bir eleştiri aracı bulmuştuk. Meselâ yukarda anlattığım önemli konuşmamızı, onun üslûbuyla kaleme almıştık: «Patron memnun bir tavırla gülümsüyordu, onlar öfkeli olduklarını hissediyorlardı. Sartre piposundan iki nefes çekti ve devrimden yana olmakla hiçbir şeyin halledilmediğini söyledi. Kadın, önünde tasarıları olduğunu, kendi eserini yazmak istediğini belirtti. Birer içki daha ısmarladılar, sonra insanın kendine ve başkalarına borçlu olduğu şeylerin hesabını çıkarmaktaki güçlüğü konuştular. Sonunda, dok işçisi olsalardı, mutlak sosyalist partisine gireceklerini, fakat kendi durumlarının buna ters düştüğünü, onlardan istenebilecek tek şeyin işçi sınıfını desteklemek olabileceğine karar verdiler.»

O günkü politik eyleme doğrudan doğruya katılmamak için gelecekteki eserlerini öne süren iki küçük burjuva aydını ancak böyle anlatılabilirdi; bu ikimizin de gerçek durumuydu, bu gerçeği unutmamaya kararlıydık.

Bizim gözümüzde Amerika, boğuk seslerle, kırık dökük ritimlerin ve görüntülerin resmigeçidi gibiydi; *Hallelujah* filminde seyrettiğimiz zenci danslarıyla, krizli nöbetlerle, gökyüzüne doğru tırmanan gökdelenlerle, her gün yeni isyanlarla çalkalanan hapishanelerin, dev dökme fırınlarının, grevlerin, ipekli çoraplar giymiş uzun kadın bacaklarının, vahşi atların, rodeo yarışlarının ülkesiydi. Bu görünüşe boş verip gerçeğe yöneldiğimiz zaman, Amerika'yı kapitalizmin en iğrenç baskılarla hüküm sürdüğü bir ülke olarak karşımızda buluyorduk; onda azınlığın çoğunluğu sömürmesini, işsizliği, ırk ayırımını, linç olaylarını sevmiyorduk. İyi ve kötü yönleriyle, oradaki hayatın olağanüstü, bütün ölçülerin ötesine taşan bir hayat olduğunu seziyor, gözlerimizin kamaştığını da hissediyorduk.

Oysa Sovyetler ülkesini daha duru, daha telaşsız gözlerle seyrediyorduk. Bazı romanların aracılığıyla ülke hakkında, devrimin

bilmediğimiz yönleri hakkında fikir sahibi olmuştuk; kentlerle taşra merkezlerinin farkını, kollektif çabada emeği geçen komiserlerle, toprak sahibi olduklarına yüzde yüz inanmış, bundan vazgeçmeye niyetli görünmeyen köylülerin çekişmesini zaten okumuştuk. Olgunluk bakımından henüz kişiliğine kavuşmamış, bütünlüğü olmayan eserlerde bile— örneğin Panferov'un *Sahtekârlar*'ı, yazdığı önsözde kendisini Dostoyevski'nin bir devamı saymaktan çekinmeyen Leonid Leonov'un *Porsuk* gibi romanlarında— devrim hareketinin çapına, soluğuna, yeniliğine ve çok yönlülüğüne sempatiyle bakıyorduk. Fakat devrim, bütün bu boyutlarıyla, asıl Şolohov'un *Uyandırılmış Toprak*'ında en üstün şekilde anlatılmış, ustalıkla dile getirilmişti. Şolohov'dan *Ve Durgun Akardı Don* isimli uzun kazak destanını daha önce okumuştuk; uzunluğu yüzünden cesaretimizi kırmıştı, sonuna kadar gidememiştik, ama *Uyandırılmış Toprak* sahici bir başeserdi. Kendinden önceki büyük ustalar gibi Şolohov da sayısız kahramanını alabildiğine canlı tutuyor, hepsini yaşatıyor, hepsinin kişiliğine ve psikolojisine bürünüyor, devrim düşmanı köylü tipini çizerken bile başarıyordu bunu. «Olumlu» kahramanını, komiseri insancıl ve doğru gösterebiliyordu; ama bununla yetinmiyor, ömürlerini bâtıl inançların etkisinde tüketmiş inatçı ihtiyarları, buğdayını kimse ile paylaşmak istemeyen bu adamları da bütün gerçeklikleri içinde karşımıza getiriyordu. Tarihin oluşumu, insafsız akışı ve fırtınası ortasında çoğalan haksızlıklara, acılara, yırtılışlara parmak basmayı biliyordu.

Ne tuhaftır, Amerika'ya özel bir ilgi duyuyorduk, oradaki yaşantıyı arıyor gibiydik, gelgelelim kapitalist rejime düşmanlığımız sonsuzdu; Sovyetler Birliği'ne gelince, orada olanlara, yeni devrimin üstün çabasına büyük hayranlığımız vardı, ama yaşantı bizi çekmiyordu kendine, ilgilendirmiyordu.

İKİNCİ BÖLÜM

SAVAŞA DOĞRU

ALMANYA'da Hindenburg'un *Reich* başkanlığına getirilmesi, görünüşte Alman komünistlerinin ekmeğine yağ sürmüş, umutlarını pekiştirmişti; nazi oyları hızla düşüyordu. Fena aldandık hepimiz; nazi salgını, bazı gazetelerin deyimiyle, ülkeye «şimşek hızıyla» yayılıverdi. 1933 yılının Ocak ayında Hitler'in başbakan olarak iktidara gelişine tanıklık ettik, 27 Şubat'ta, *Reichstag* binasının naziler tarafından kundaklanışı ve suçun komünistlere yıkılmasıyla iş büyüdü. Alman Komünist Partisi resmen kapatıldı. Önemli sayıda Alman yazarı ve bilgini, özellikle Yahudi olanlar ülkeyi terk ettiler, bunlar arasında ünlü bilgin Einstein de vardı. Mart seçimleri Hitler'in durumunu sağlamlaştırdı; 2 Mayıs'ta Paris'teki Alman Elçiliği'nin direğine gamalı haçlı nazi bayrağı çekilmişti. Bilginler ülkeyi terk ederken Cinselbilim Enstitüsü kapatılıyor, Hitler iktidarının aydınlara karşı giriştiği zorbalıklar hepimizi telaşlandırıyordu. Mayıs ayı içinde, Berlin Operası'nın önündeki bir histeri mitinginde yirmi bini aşkın kitap yakıldı. Yahudi avı başlamıştı artık. Yahudilerin sürgüne gönderilmesi, ya da kamplara kapatılması henüz söz konusu değildi, ama Yahudilerin çevresinde planlı ve kasıtlı bir ağ örülüyordu; sürekli bir boykot salgını başgöstermişti ve Yahudiler yavaş yavaş açlıkla başbaşa bırakılıyorlardı.

Şimdi düşünüyorum da, bütün bu olayları nasıl umursamadan yaşadığımıza şaşıyor ve kendimizi çok ayıplıyorum; evet, hırslanmasına hırslanıyorduk; Fransız solcuları için Alman nazizmi, Mussolini faşizminden de berbat bir şeydi; fakat nedense hiçbirimiz, nazizmin dünyanın başına inanılmaz belalar açabileceğini hesaplaya-

mıyorduk. Bu konuda en fazla aldananlar komünistlerdi. Alman Komünist Partisi kendini aşırı bir iyimserliğe kaptırmıştı; sol hareketi bölen, günden güne zayıflatan parçalanmaları önemsemiyordu, partinin politikası ateşi körüklemekten başka işe yaramadı; Thaelman ülkedeki on dört milyon işçinin direneceğini, faşizmin yerleşmesine engel olacaklarını söylüyordu; emekçi kitleler Hitler'in peşinden gitmeyecek, savaşmayacaklardı. Fransız Komünistleri de aynı türküyü çağırıyorlardı; 1933 Mart'ında yayımlanan *Le Monde* gazetesinin bir sayısında Barbusse, Hitler'in Alman ekonomisini diriltip ayağa kaldıramayacağını ileri sürüyordu; Hitler önünde sonunda devrilecek, Alman emekçileri onun mirasına konacaklardı. Bu şartlarda barışın tehlikeye düştüğünü sezmemize elbette olanak yoktu; asıl tehlike, sağcıların şamatası ve Fransa'yı savaşa sürüklemek için kopardıkları yaygaraydı. Romain Rolland, 1932'de *Europe* dergisinde, sonra *Le Monde*'da bir bildiri yayımlamış, bazı yazarlar örneğin André Gide bu bildiriyi imzalamaktan kaçınmamışlardı; Rolland, bildirisinde, aydınlara sesleniyordu, onlardan söz istiyor «savaşa karşı direnmelerini» öğütlüyordu. 1933 Temmuz'unda Devrimci Yazarlar Birliği kuruldu; birlik *Commune* isimli dergiyi yayımlamaya başladı; bu dergi Gide, Rolland, Vaillant-Couturier tarafından yönetiliyordu. Aragon ile Paul Nizan sekreter olarak yazılışlerinde görev almışlardı; ilk hedef Fransa'da faşizme karşı dikilmek, geniş bir mücadele açmaktı; dışarda başarılan en önemli eylem, Fransız antifaşist hareketinin, merkezi Amsterdam'da bulunan büyük barış hareketi ile işbirliği sağlamasıydı. Aydınlar Hitler'e boyun eğmeyeceklerdi; Malraux başta olmak üzere hemen hepsi *Leipzig* duruşmasının iğrençliğini açıkça yazdılar ve söylediler; eylül ayı içinde Wagram salonunda bir miting düzenlendi. Moro-Giafferi konuştu o gün ve Dimitrof'un neden savunulması gerektiğini anlattı. Ama öte yandan Barbusse kıyameti kaparıyor, savaş aleyhtarı tutumunu şiddetlendiriyordu. Onu bütün Fransız solu destekliyordu. Emmanuel Berl'in yönettiği radikal-sosyalist eğilimli haftalık dergi olan *Marianne*'da yayımlanan bütün başyazılarda barışçı olmak, savaşı engellemek fikri savunuluyordu; Hitler'in yakında iktidardan düşeceğini, ipliğinin yakında pazara çıkacağını tekrarlıyorlardı tabî.

Alain işe savaş çıkacağına inanmanın, savaşmaya razı olmak anlamına geldiğini söylüyordu, ne yapıp etmeli, savaşın rüyasını bile görmemeliydik. Hemen bütün solcular savaş ihtimalini ortaya sürmekle sağcıların oyununa geleceklerine inanmışlardı. Bu inatçılığın, bazılarında 1938 yılının sonlarına, hatta savaşın en civcivli günlerine kadar sürüp giden bu tersliğin en belirgin nedenlerinden biri de 1914-18 savaşının zihinlerdeki kötü anısıydı. Bilirsiniz, şimdiki şartların yarattığı gerçekleri görmezlikten gelmek, onları geçmişin kötü izlenimlerine bakarak umursamamak bazan tehlikelidir ve umulmadık felâketlere yol açar; ne yazık ki, solcuların gözünde, geçmiş öylesine ağır basıyordu ki, yeni şartların gerçeğine bir türlü inanamadılar, tekrar tuzağa düştüler.

1914'de özellikle sol eğilimli aydınlar —Juarés, aralarındaki tek sağduyu sahibi düşünürdü, ne yazık ki katledildi— Alman düşmanı kesilmiş, inanılmaz bir şovenizm göstermişlerdi. Savaşın sonunda büyük bir bozguna tanık oldular, «Alman heyulâsı» denilen efsaneyi yeniden diriltmemeye yeminliydiler artık; yeni savaşın haklı bir savaş olmayacağına inanıyorlardı. 1920'den bu yana pek çok yazar, düşünür ve profesör Fransız-Alman yakınlaşmasını gerçekleştirmek için çaba göstermişlerdi; budala bir milliyetçiliğin karşısındaydılar. Radikallerden tutun da komünistlere varıncaya kadar bütün sol cephe «silahsızlanmadan» yanaydı, «Kahrolsun faşizm!» çığlıkları atıyorlardı.

İşte büyüklerimiz, yaşlılar böyle düşünüyor, savaşın imkânsızlığına inanıyorlardı. Sartre hayali geniş adamdı, insanda dehşet duygusu uyandıran her şeyden nefret ediyor, savaş çıkacağına inanmıyor, genel havaya ölçülü bir saygı gösteriyordu; bazı geceler korkulu kâbuslarla ve çığlık çığlığa uyandığını biliyorum, *Bulantı*'da bu kâbusların etkisi vardır. O öyleydi, ben de şizofren bir hasta gibiydim. Toplumsal ve ekonomik sorunlarla ilgileniyordum, fakat bu ilgi düşüncede kalıyordu; gelişim halindeki olaylara değil, zaman aşımına uğramış ve artık belli bir kalıp içinde donmuş olaylarla haşır neşir oluyordum. Marx'ın, Rosa Luxemburg'un eserlerini, Troçki'nin *Rus Devrimi*'ni, Farbman'ın beş yıllık plan hakkındaki incelemesini, Amerikan işçisinin yaşayışı üzerine yazılmış kitapları okuyordum. Fakat politik yazılara taham-

mülüm yoktu, böyle yazıları okudukça şaşkına dönüyordum. Politik gelişmeleri anlamsız bir olay yığını kabul ediyordum; onları değerlendirebilmek için hep geleceğe dönük yaşamak, geleceği şimdiden hesaplamak gerekiyordu; bunu istemiyordum işte. Uzaktaki geleceğe inanıyordum aslında; bekleyişlerimin, isyanlarımın günün birinde karşılık göreceğini düşünüyordum.

Sartre'ın tavrı da, öbür düşünürlerin tutumundan farklı değildi. Bütün «hümanizmalara» düşmandı, hepsiyle alay ediyordu; insan denilen yaratığı bir bütün olarak görüyor, ondan nefret edilmesini ve onun her şeyden üstün tutulmamasını imkânsız buluyordu. Oysa ikimiz de Paris'in caddelerinde, Madrid'in arenalarında, Valencia'da hep kalabalıkların içine giriyor, böyle insanlarla omuz omuza yaşamaktan hoşlanıyorduk. Londra'da *Strand* kesimindeki binaların kirli cephelerinden, doklardan, depolardan, gemilerden, fabrika bacalarından neden hoşlanıyorduk acaba? Sanat eseri değildi bunlar, hiçbiri barok ve şairâne özellikler taşımıyordu; bu hiçbir güzelliği, hiçbir çekiciliği olmayan binalar ve sokaklar insanın şartlandığı yaşantıyı aşan, ya da bu şartlanmanın dışında kalan şeyler değildi; şartlanmayı somutlaştıran, ona biçimini ve boyutlarını veren şeylerdi. Onlara büyük bir ilgi duyduğumuza göre insanları umursamadığımıza hükmedilemezdi. Aklımıza takılan soruya bir yanıt aradık, ama bulamadık.

Nazi aleyhtarı Almanlar, 30 Haziran gecesi meydana gelen olaylara ve Hindenburg'un istifasına rağmen iyimserdiler; Hitler'in yakında devrileceğine inanıyorlardı. Sartre onlara inanmak istiyordu, fakat bir bakıma da Almanya'yı terk ettiğine seviniyordu. Tatili fırsat bilip birlikte bütün Almanya'yı gezecektik; sonra o, tekrar Le Havre'daki görevi başına dönecekti.

Hamburg tipik bir Alman kentiydi, burada da naziler çoğunluktaydı, fakat her şeyden önce büyük bir limandı; hareketsiz yatan, gelip giden gemilerin, her köşesinde gemici meyhaneleri ve serkeşlikler yuvası olan bir kentti. Ahlâksızlığın önüne geçmek amacıyla genelevler kapatılmıştı; ama ara sokaklardaki evler gizlice çalıştırılıyordu; derileri pörsümüş yorgun kızlar demirparmaklıklı ve bol ışıklı pencerelerin gerisinde kendilerini teşhir ediyorlardı gene; çehrelerinde en küçük bir kımıldama görünmüyordu, berber dükkânlarındaki cansız manken-

ler gibiydiler. Rıhtımda, havuzların çevresinde geziniyorduk; geceleri serseri muhitlerine iniyorduk; oradaki hareket, canlılık hoşumuza gidiyordu. *Elbe* nehrinde vapur gezintisine çıktık, tek bir ağacın bitmediği *Heligoland* kayalıklarına kadar uzandık; bir Alman geldi yanımıza, kırk yaşlarında görünüyordu, başında siyah bir kasket vardı, suratsız bir adamdı. Önce üç beş lâf ettik, sonra 1914-1918 Savaşı'nı çavuş olarak bitirdiğini söyledi, konuştukça sesinin tonu yükseliyordu: «Yeni bir savaş olursa dedi, yenilen biz olmayacağız; şerefimizi, gururumuzu yeniden kazanacağız.» Sartre ona savaşın çok gereksiz bir şey olduğunu anlatmaya çalıştı; hepimizin barış için çalışması önemliydi. «şerefimiz daha önemli», dedi adam. «Bizim asıl amacımızdır bu.» Besbelli, azılı bir fanatikti. Eski bir asker olduğuna göre, militarist tutkular taşımasını olağan karşılıyor ve tedirginliğimi yenmeye çabalıyordum; acaba kalabalık mıydı böyle düşünenler, çoğunluk onlarda mıydı? Kin ve intikam duygularının böylesine yoğun patlamalarla ortaya çıktığını, bir insan çehresini bu kadar çirkinleştirdiğini ilk defa görüyordum. Yolculuk boyunca hep o adamı unutmaya çalışıyordum, fakat ne yapsam çehresi gözlerimin önünden gitmiyordu.

Kıpkırmızı kiliselerle dolu *Lübeck* kentinin sakin sokaklarında, deniz rüzgârının durmadan okşadığı *Stralsund*'da kahverengi gömlekli nazilerin kol gezdiğini defalarca gördük. Oysa görünüş olarak sessiz insanlardı bu kentlerin sakinleri; meyhanelere sıkış tepiş çöreklenip bira içiyor ve neşeli şarkılar söylüyorlardı. İnsanca duygulara böylesine yakın oldukları halde, nasıl oluyor da vahşi cinayetlerin, kanlı hesaplaşmaların özlemini çekiyorlardı?

Açık konuşmak gerekirse, Almanlardaki kaba saba hümanizma duygusunun bizim için çekici ve sıcak bir yönü yoktu. Berlin'den geçtik, Potsdam'a kadar uzandık; orada ünlü Kuğu Adası'nda çay içtik; çevremizdekilerin yüzüne dikkatle bakıyor, ama her seferinde umutsuzluğa kapılıyorduk; bir tanecik olsun sevimli, ilk bakışta sıcak görünüşlü insan yoktu aralarında, hattâ insanda merak uyandıran bir insan çehresine bile rastlamak olanaksızdı. İspanya'yı, İtalya'yı çok arıyorduk; oralarda, kahve taraçalarında görüp tanıdığımız alabildiğine ilgi çekici insanları özlüyorduk açıkçası.

Dresden Berlin'den daha çirkin ve tatsız bir kentti. Oradaki bir kahvenin tuvaletinde başıma gelenleri anımsıyorum sadece, tuvalete girmiş, aynanın karşısında makyajımı tazeliyordum; kahveyi işleten kadın girdi içeriye, beni görünce yanıma geldi, kötü kötü homurdanarak «Ruj sürmeyin dudaklarınıza, dedi. Almanya'da yoktur böyle şey, kimse dudağını boyamaz!"

Sınırın öbür tarafında insan birdenbire rahatlıyor, soluk alıyordu. Prag caddeleri Fransız kahvelerini andıran kahvelerle doluydu; ortalık, çevremizdeki insanlar, her şey neşeli ve kaygısızdı; sokaklar sevimli, eski meydanlar huzurlu ve Yahudi mezarlığı son derece çekiciydi. Boş bir dans salonuna girdik, içeride kimsecikler yoktu; şef garson Fransız olduğumuzu anlayınca orkestraya haber uçurdu, bizi milli marşımızla selamladılar; oradaki tek tük müşteriler gülümsüyor, hattâ zaman zaman alkışlayarak tempo tutuyorlardı. Hayli acılı bir andı.

Viyana'ya geçmeyi tasarlıyorduk. Fakat bir sabah, otelden çıktığımızda sokaklarda kalabalık gruplar gördük; halk gazeteleri kapışıyor, *Dolffuss* ve *M.* başlıklarına korkulu gözlerle bakıyordu. Almanca bilen biri Sartre'a durumu anlattı, Dolfuss katledilmişti. Bugün anlıyorum, bizi Viyana'ya sürükleyecek nedenlerden biriydi bu, ama o devirde öylesine iyimserdik ki! Dünyanın gerçeğini barışta görüyorduk, yas tutan, o bilinen neşesini yitirmiş bir Viyana'nın çekici olmayacağına aklımızı takmıştık. Şizofrenlere özgü bir şaşkınlıkla planlarımızı değiştirmek istedim. Sartre buna karşı çıktı; budala bir dramın altüst ettiği bir kentte sıkıntıdan patlamaya razı değildi. Dolfuss'un öldürülmesinin sonuçlarını hâlâ ölçemiyorduk; bu cinayetin Avusturya'nın, hattâ Avrupa'nın maskesini alaşağı ettiğini, maskaralığı olanca çıplaklığı ile ele verdiğini hâlâ kavrayamamıştık. Belki de Sartre bu gerçeği sezinliyor ve Alman'yada yaşadığı dokuz ay boyunca sürekli şekilde burun buruna geldiği bu uğursuz gerçekten kaçmaya çabalıyordu; Orta Avrupa günden güne nazilerin kontrolu altına giriyordu artık; nazizm, komünistlerin sandıkları gibi, gelip geçici bir saman alevi değildi; artık belli olmuştu.

Trajediye sırtımızı döndük ve Münih yolunu tuttuk.

1934 Ekim'i ile 1935 Mart'ı arasındaki devrede dünyanın politik

çehresi adamakıllı karıştı. Ayrıca ekonomik durum gittikçe sarsılıyor, kriz büyüyordu; *Salmson, Citroen* gibi büyük fabrika ve şirketler iflâsın eşiğine kadar gelmişlerdi. Fransa'daki işsiz sayısı iki buçuk milyonun üzerindeydi. Ülkeyi garip bir şövenizm kaplamıştı, bizimkiler açıkta beklerken İtalyan, ya da Polonyalı işçi çalıştırmak hıyanet sayılıyordu. Aşırı sağcı öğrenciler boyuna gösteri yapıyor, Fransa'daki yabancı öğrencilere sataşıyorlardı; onları kendi lokmalarını haksız şekilde paylaşmakla suçluyorlardı. Müfettiş *Bonny* olayı *Stavisky* skandalının yeniden alevlenmesine yol açtı; Bonny, *Gringoire* dergisi aleyhine açtığı hakaret davasında, özellikle Matmazel Cotillon'un tanıklığı üzerine, görülmemiş bir yenilgiye uğradı, üstelik suçlu çıkarıldı; şantaj yapmakla suçlanıyordu. Ocak ayında *Sarre* bölgesinde yapılan oylama Almanlar lehine işlemiş ve bölge halkı yüzde doksan çoğunlukla Almanya'ya bağlanmayı kabul etmişti. Antidemokratik propaganda gittikçe şiddetleniyordu. *«Croix de Feu»* isimli faşist hareket artık geniş bir taraftar kitlesi bulabiliyordu; haftalık *Candide* dergisi bu hareketin resmi organı durumundaydı; albay *La Roque, İhtilâl* adını verdiği programını bu dergide açıkladı. *Carbuccia* ise faşizmin bir başka biçimini savunuyor ve yazılarını *Gringoire*'da yayımlıyordu, dergi 1934 ortalarında altı yüz elli bin haftalık tiraja fırlamıştı, babamın sürekli okuduğu ve çok sevdiği dergiydi zaten. Bu milliyetçi ve sağcı cephe Fransa'da da bir Hitler'in ortaya çıkmasını bekliyor, bunu körüklüyordu; Hitler ve Almanya'ya karşı savaş istiyorlardı; askerlik süresinin iki yıla çıkarılması önerisi onlardan geldi. Laval dışişleri bakanlığına getirilince sağcıların barışçı bir politika izledikleri görüldü. Mussolini Habeşistan'ı işgal etmeye hazırlanıyordu. Laval onunla bir anlaşma imzaladı, bu anlaşma Mussolini'yi davranışlarında tamamen serbest bırakıyor, Habeşistan işgaline yeşil ışık yakıyordu. Laval Hitler'le de pazarlık masasına oturdu. Belirli bir aydın zümre ona ayak uydurdu. *Drieu La Rochelle* nazilere sempati duyduğunu açıkça söylemekten çekinmiyordu. Ramon Fernandez, yıllarca bir militan olarak çalıştığı devrimci örgütlerden istifa ederken «Ben cepheye giden asker dolu trenleri seviyorum» diyordu. Radikal sosyalistlerin organı *Marianne* dergisi Laval'i destekliyordu. Emma-

nuel Berl, bir Yahudi olmasına rağmen «Almanya'yı dostluk ve hakseverlikle incelediğimiz zaman, Bay Hitler Yahudi aleyhtarı bazı tedbirleri kanunlaştırdı diye bu ülkeyi horlamaya, dostluğu bozmaya gerek yoktur» diye yazıyordu.

Sol cephede kararsızlık vardı. 1934 Haziran'ında Alain, Langevin, Rivet, Pierre Gérôme gibi solcular faşist aleyhtarı bir komite kurmuşlardı, amaçları gerici patlamalara engel olmaktı. Almanya'daki Yahudi düşmanlığını yerden yere vuruyor, İtalya'da fikir suçlularına uygulanan yöntemleri dünya kamuoyuna şikâyet ediyorlardı. Fakat temel sorun haline gelen «savaşmak mı, yoksa barış içinde yaşamak mı?» sorusuna açık ve kesin bir yanıt vermiyor, albay *La Roque* politikasıyla *Laval*'inki arasında bocalayıp duruyorlardı.

İspanya

Pagniez ve Madam Lemaire güney İspanya'yı birlikte gezmemizi önermişlerdi, bu yolculuğu onların otomobiliyle yapacaktık.

Önce *Sevilla*'ya uzandık. Biz önceden gitmiştik, Pagniez ve Madam Lemaire arkadan gelecek, bize orada yetişeceklerdi. *Simon* Oteli'nde buluştuk. Madam Lemaire yeşil bir elbise giymişti sırtına, başında gene aynı renk bir şapka vardı, alabildiğine genç görünüyordu; sevinçle birbirimize sarılıp kucaklaştık. Pagniez de güleç ve neşeliydi; adetâ her dokunduğu şeye mutluluk verebilecek rahatlıktaydı.

Zaten sayısız güzellikleri olan bir kentti Sevilla, bizi nasıl olsa etkileyecekti, fakat orada aradığımızdan fazlasını da bulduk; eğlenceli bir hükümet darbesi de gördük. Pencerelerimizin altında kıyamet kopuyordu; askerler, subaylar, askerî araçlar durmadan geçiyorlardı. Madam Lemaire iyi İspanyolca konuşuyordu, oda hizmetçisinden bu kargaşalığın nedenini sormuş, aldığı yanıtı hemen bize yetiştirmişti; kocaman siyah bir arabanın içinde, iki subayın ortasında gördüğümüz adam kentin belediye başkanıydı; garnizon komutanı general Sanjurjo tutuklamıştı onu; kendisine bağlı birlikleri şafakla beraber harekete geçirmiş ve bütün stratejik noktaları işgal etmişti. Otelin salonunda,

Cumhuriyet'i temelinden yıkmak amacıyla düzenlenmiş müthiş komplodan bahsediliyordu. Kentin girişine konan bir hoparlörden yayın yapılıyor, vatandaşlar sükûnete çağrılıyor, general «kışkırtıcıların» susturulduğunu bildiriyordu. Sokaklar asker doluydu; kaldırımlarda tüfekler çatılmıştı, fakat ortalık sessizdi; müzeler, kahveler ve bütün turistik yerler açıktı, hayat devam ediyordu. Büyük bir kalabalık şarkı söyleyerek caddelerde geziniyordu. Bu kalabalığın peşine takıldık; *Las Sierpes* denen aristokrat semtlerinde yangın çıkarılmıştı. Hiç de aceleci görünmeyen itfaiyeciler yangın yerine geldiklerinde, yangını seyreden kalabalık «Sakın söndürmeyin!» diye bağırıyorlardı onlara, itfaiyeciler de gülerek «Meraklanmayın, dediğiniz gibi olacak» yanıtını veriyorlardı. Hortumla su sıkmak için her şeyin bir güzel yanmasını beklediler. Sonra ansızın sebebini anlayamadık, müthiş bir panik çıktı, kalabalık çil yavrusu gibi dağılmıştı, dört bir tarafa kaçışıyorlardı. «Budalaca bir şey bu» diyordu Madam Lemaire ve kenara kaçmamakta direniyordu, oradakileri soğukkanlı davranmaya zorlamak niyetindeydi, kendinden geçmiş, bar bar bağırmaya başlamıştı; Pagniez onun bileğine yapıştı, güçlükle kenara çekti. O gün öğleden sonra *Giralda*'ya tırmandık; taraçadan belediye başkanının düzenlediği zafer geçidini seyrettik, dostları yetişip onu tutuklu olduğu cezaevinden kurtarmışlardı, kentte zafer çığlıkları atarak dolaştırıyorlardı; hemen altımızdaki bir sokakta bir arabanın lastiği patladı, kalabalık bu patlamanın silah sesi olduğuna hükmetmiş olmalı ki gene paniğe kapıldı, gene dört bir yana kaçışmaya başladı. Bu kargaşalık çok eğlendirmişti bizi. Ertesi gün, bir de baktık, gürültü patırtı bitmiş. Fakat havada bir tuhaflık seziliyordu. Madam Lemaire ile postahaneye gittik, herkes bize tuhaf tuhaf bakıyordu; oradakilerden biri öfkeyle yere tükürdü, bana dönerek homurdandı: «Ne işi var burada!» diyerek beni gösteriyordu. Çok şaşırdım. Postahaneden çıkınca, Cook turist acentasına uğradık, bazı konularda bilgi almak istiyorduk, orada da homurdanmalar hissettim. Memurlardan biri, boynumdaki fuları gösterdi ve «Bu renkleri kasıtlı olarak mı kullanıyorsunuz burada?» diye sordu. Şaşırdığımı görünce açıklama yaptı; fularımdaki renkler, İspanya'da monarşi taraftarı olanların renkleriydi; kırmızı fon üzerinde iki sarı leke halinde zambak re-

simleri vardı fularımda, dekora son derece ters düşen bu süs eşyasını hemen boynumdan çıkardım. Öğleden sonrayı *Triana* kesiminde, kenar mahallelerde dolaşarak geçirdik. Aynı gece, Sartre ile beraber, *Alameda* yakınlarındaki bir halk meyhanesine çöreklendik; şişman ve etli İspanyol kadınları fıçıların üzerinde dans ediyorlardı; küçücük çocuklar çiçek satıyorlardı sokaklarda, kadınlar bu çiçeklere bayılıyor, mutlaka saçlarına takıyorlardı. Nefis, güzel kokularla süslü bir geceydi.

İspanya'daki iç savaşı tam iki buçuk yıl boyunca hayatımızın en büyük olayı olarak yaşadık; bizi allak bullak eden bir dramdı. Franco ordularının başarısı, sağcıların umduğu kadar kesin ve çabuk değildi; bizim umduğumuz kadar da çabuk ezilmemişlerdi. Cumhuriyet düşmanlarının Madrid'e yürüyüşü bir süre önlenmiş, ama Sevilla'da, Saragossa ve Oviedo'da tutunmuş, geniş bir taraftar kitlesi bulmuşlardı. Ordunun hemen hemen tamamı, en kötümser hesapla yüzde doksan beşi ve bütün devlet mekanizması Franco'yu destekliyordu; Cumhuriyet yönetimi, kendini savunabilmek için giriştiği savaşta sadece halktan yardım görüyordu.

Halk kitleleri inanılmaz bir coşkunluk ve heyecan içinde Cumhuriyet yönetiminin yardımına koştular. Gazetelerde okuduklarımız, Fernand ve arkadaşlarından gelen haberler bizi hem umutlandırıyor, hem şaşkına çeviriyordu. Madrid ve Barcelona'da işçiler askeri garnizonlara baskın vermiş, tepeden tırnağa silahlanmışlardı; Madridli işçiler *Montana* garnizonuna kızıl bayrak çekmişlerdi. Köylüler ellerinde eski püskü ne kadar silah varsa hepsini çıkarmışlar, direnmeye hazırlanmışlardı. Kent ve köylerdeki milis kuvvetleri silah sıkıntısı çekiyor, bu yüzden sopalarla savaş eğitimi yapıyorlardı; çok sayıda kadın vardı aralarında; savaşmaya kararlıydı bu kadınlar, erkekler kadar korkusuz ve inatçıydılar. Franco'nun tanklarına, *dinamiteros* adıyla çağrılan Cumhuriyet taraftarları el bombaları ve yangın şişeleriyle karşı koyuyorlardı. Silahsız bir halkın, Mülkiyet, Kilise ve Para tarafından bir heyûla gibi karşısına çıkarılan, devrin en gelişmiş, en etkili silahlarıyla donatılmış gerici kuvvetlerine karşı amansız mücadelesiydi iç savaş; insanın kanını donduran bir kahramanlık destanıydı; hepimizin sorunu, hepimizin savaşıydı. Başka hiçbir ülke

İspanya'ya bizim kadar yakın değildi. Fernand en iyi dostlarımızdan biriydi üstelik: Madrid güneşi altında, Cumhuriyetin birinci yılını onunla birlikte kutlamıştık; general Sanjurjo'nun kaçışından sonra Sevilla halkının coşkunluğunu biz paylaşmıştık gene; aristokrat evlerinin ateşe verilişini, itfaiyenin bu yangını seyredişini gözlerimizle görmüştük orada. Burjuvaların, papazların saldırganlığına, İspanyol köylüsünün yoksulluğuna tanık olmuş, Cumhuriyet yönetiminin başarı ulaşmasını gönülden dilemiştik. Daha geçen şubat ayında, *Pasicnaria*'nın sesiyle coşmuş ve umutlanmıştık; onların yenilgisi, herbirimizin tek tek yenilgiye uğraması gibi bir şeydi. Üstelik İspanya'daki iç savaşın, kendi geleceğimizi doğrudan doğruya etkileyeceğini biliyorduk; sol basın İspanya Savaşı'na, Fransa'nın bir iç sorunu kadar, hattâ belki daha fazla önem veriyordu. Burnumuzun dibinde yeni bir faşizm yuvasının yerleşmesine razı değildik.

Emindik zaferin Cumhuriyetçilerde kalacağına, ufacık bir kuşkumuz yoktu. Bir geceyi anımsıyorum; daha önce size sözünü ettiğim lokantada, Cumhuriyetçilerle yanyana oturmuştuk. Gencecik bir İspanyol kadını ayağa fırlamış, özgürlüğün ve halkının zaferine adanmış bir şiiri oradakilere okumuştu; gerçi dilinden anlamıyorduk, bu şiirin sadece hangi anlama geldiğini öğrenebilmiştik, ama kadının sesindeki titreşimler, sahici coşkunluk ve yüzünün ifadesi bizi müthiş etkilemişti. Oradakiler coşkuyla doğrulup, hep bir ağızdan «Yaşasın İspanya Cumhuriyeti!» diye haykırdılar. Herkes Cumhuriyet'in çok yakın bir gelecekte kesin zafere ulaşacağını düşünüyordu. *Pasionaria* faşistlere meydan okumuş, «Size hayat hakkı tanımıyoruz!» diye bağırmıştı, bütün ülkeye dalga dalga yayılmıştı bu çığlık.

Bizdeki coşkunluğun bir başka özelliği de vardı; öfkeliydik, hem de alabildiğine öfkeliydik. Zaferin çabuk kazanılabilmesi için Fransa'nın yardıma koşması, vakit geçirmeden İspanyol halkının yanında yer alması, Cumhuriyetçilere top, makineli tüfek, uçak ve cephane yardımı yapması gerekiyordu; Cumhuriyetçilerin en çok buna ihtiyacı vardı; fakat Fransa ile İspanya arasında var olan ticaret anlaşmasının tanıdığı olanaklara rağmen, hükûmetin başındaki Léon Blum, daha ağustos başında duruma müdahale etmemek kararı almıştı;

Cumhuriyetçilere silah vermeyi reddediyor, hattâ daha ileri giderek sınırı kapatıyor, böylece çeşitli kuruluşların İspanya'ya özel şekilde silah sevketmesini de engelliyordu. 5 Eylül'de *İrun* düştü, ellerinde düşmana karşı koyacak yeterli silah ve cephane bulamayan Cumhuriyetçiler kenti terk etmek zorunda kaldılar; oysa yarım kilometre mesafede iki tren dolusu cephane ve silah bekletiliyordu, Fransız makamları bu iki treni durdurmuş, sınırı geçmesine izin vermemişlerdi. Bu ambargo *Talavera*'nın düşmesine, Franco ordularının *Estramadure* ve *Guipuzcoa* kesimlerinde hakimiyet kurmalarına da yol açmıştı. Blum'un kancıkça tarafsızlığına rağmen, Hitler ve Mussolini faşistlere açıktan açığa silah, malzeme ve personel yardımında bulunuyorlardı. 28 Ağustos günü Madrid'e ilk bombayı atan uçak Alman yapısı bir *Junker*'di. Malraux'nun ve emrindeki havacıların yiğitliğine, Cumhuriyetçilerin hizmetine koşmakta gösterdikleri kahramanlığa hayrandık; fakat tek başlarına nazilerin hava kuvvetine kafa tutmaları mümkün müydü? *Saint-Cloud*'da düzenlenen barışçı miting sırasında, halk Léon Blum'a bağırıyor, «İspanya'ya uçak ver!» diyordu. Sendikalar, komünistler ve sosyalistlerin büyük çoğunluğu sınırın açılmasını istiyorlardı. Sosyalistlerin öbür kısmı ve özellikle radikal-sosyalistler Blum politikasını desteklediler; «İlk işimiz barışı kurtarmak», diyorlardı; aslında faşizmden yana değildiler, ama *Frente Popular*, yani Halk Cephesi'ni çepeçevre saran devrimci coşkunluk onları ürkütüyordu. Fikir ayrılıkları günlük gazetelere de bulaşmıştı. *Guéhenno* hâlâ o eski ve bildik türküyü çağırıyor, «barışın devrim için feda edilemeyeceğini» yazıyordu; öbür yandan, koyu bir barış taraftarı olmasına rağmen Romain Rolland barışın kurtuluşunu Cumhuriyet İspanyası'nın kurtuluşunda görüyor, onlara yardım edilmesini istiyordu. *Canard Enchaîné*'deki gazeteci ve düşünürlerin çoğu «müdahale» taraftarısıydılar; savaştan herkes kadar biz de nefret ediyorduk, ama Cumhuriyetçilerin yüz makineli ve iki üç bin tüfekle Franco'nun hakkından gelebileceklerine inanamıyorduk; bu kadarının bile onlardan esirgendiğini gördükçe öfkeleniyor, sinirden kıvranıyorduk. Blum'un olağanüstü çekingenliği, sözde «tedbirliliği» yüreğimizi burkuyordu, bunun barışa bir yararı olabileceğine de aklımız kesmiyordu. Ekim başında faşist-

lerin Madrid kapılarına dayandığını, kasımda Üniversiteyi işgal ettiklerini ve Cumhuriyet hükümetinin *Valencia*'ya taşındığını tüylerimiz ürpererek öğrendik. Fransa hâlâ kımıldamıyordu! Nasıl olduysa, aylardır bu felaketi umursamayan *Sovyetler* telaşlandılar; tank, uçak, makineli tüfek ve gönüllü milis kuvveti yolladılar ve Madrid geri alındı.

Madrid kapılarındaki savaş en dramatik günlerini yaşarken Fernand dayanamadı, artık Paris'te kalmasına olanak yoktu, gözüne uyku girmiyordu; yurduna gidip Cumhuriyetçilerle omuz omuza dövüşmeye karar verdi. Bu yüzden Pagnicz'le hırlaştık; o Fernand'ın bu davranışını «maskaralık» olarak niteliyordu; Bayan Lemaire katı konuşmuyordu, ama Fernand'ın karısı ve çocuklarını hiç düşünmeden kendini ateşe attığını söylüyordu; kahramanlık gösterisinden vazgeçip onların yanında kalmasına taraftardı. İkisi de Cumhuriyetçilere sempati besliyorlardı, fakat bu savaşın zafer kazanmış bir devrim niteliğine kavuşmasına gönüllü değillerdi. Fernand'nın davranışını biz çok beğeniyorduk oysa, yiğitçe bir davranış kabul ediyorduk; karısı Stéphan ve dostlarıyla birlikte istasyondan uğurladık onu. Ressam Bermann'da Fernand'la birlikte İspanya'ya gitti. Uğurlamaya gelen herkes heyecanlıydı; Cumhuriyetçiler kazanacaktı, buna inandırmıştık kendimizi, ama ne zaman ve ne büyük acılar pahasına kazanacaklardı? Bilemiyorduk.

Franco ordusunun ayaklanmasına büyük ölçüde Mussolini sebep olmuş, faşist general isyana o teşvik etmişti; ayaklanmanın yaygın hale gelip büyümesi «Mihver» devletlerinin umutlanmasına yol açmıştı; bu devletler Almanya ile Japonya arasında imzalanan yeni bir dostluk anlaşması ile daha da güçlenmişlerdi. Fransa'daki sağcı cephe faşistlerin başarısını çılgınca alkışlıyor, özellikle «Batıcı aydınlar» grubu, Maxence, Paul Chack ve Miomandre gibiler büyük şamata koparıyorlardı. Babamın zibidiliğine de alışmıştım; karşıma dikilip *Gringoire* dergisini göklere çıkarıyor hele Stéphane Lausanne isimli kadın yazarın marifetlerini öve öve bitiremiyordu. Hele evdekiler, kuzenlerimle bir olup, *Frente Popular*'a, *Frente Crapular* ismini takarak hakaret ediyorlardı; «Alçaklık Cephesi» diyorlardı. Cumhuri-

yetçilere ve kilise kapılarında öldürülen çocukların, ırzına geçilen kadınların, yakılan manastırların hesabını sormaya kalkıyorlardı bana; oysa bunların hepsi yalan, hepsi baştanbaşa uydurma şeylerdi. Görüş açıları beni şaşkına çeviriyordu. Alman yapısı *Stuka*'ların gökten bomba yağdırmasına, suçsuz insanları kitle halinde yaylım ateşine tutmasına nasıl sevinebildiklerine şaşkınlıkla bakıyordum. Sağcı cephenin organı durumundaki gazeteler iyice azıtmış, işi alçaklığa vardırmışlardı; Carbuccia'nın düzenlediği fesat kampanyası İçişleri Bakanı Salengro'nun intiharına neden oldu. Bu sefer işverenler başkaldırmıştı; işçilerin haziran grevinde koparıp aldıkları tavizlere karşı çıkıyor, durumun kendi lehlerine düzeltilmesini istiyorlardı. Fransız solu ise İspanyol Cumhuriyetçilerine yardım konusunda fikir ayrılığına düştüğü halde, gelecek konusunda ağız birliği ediyor ve umutlu görünüyordu.

Nizan, Madrid kentinde sürekli bombardıman arasında toplanan «Yazarlar Kongresi»nden döndü. Müthiş canlı bir gözlemciliği vardı; toplantıya katılan yazarların çeşitli davranışlarını, kiminin korkaklığını, kiminin telaşını ve bomba yağmuruna tutulan bir kentte bulunmaktan duydukları heyecanı bize birbir anlattı, hele bir tanesi vardı ki, en ufak ve önemsiz bir gürültüde bile masanın altına saklanıyordu. Hallaç pamuğu gibi atılan *Madrid* her şeye rağmen coşkunluk içindeydi. Oysa Cumhuriyetçilerin durumu gerçekten kritikti. Mayıs başında *Barcelona*'da anarşistlerle sendikacıların Cumhuriyet yönetimine karşı ayaklanışı her şeyi altüst etmiş, *Catalogna*'yı faşistlerin işgaline bırakmıştı. Negrin yeni bir Cumhuriyetçi kabine kurmuştu; ilk iş olarak anarşistlere gözdağı vermiş, Troçki taraftarı muhaliflerin faşistlere karşı girişilen savaşı zayıflatmalarına engel olmak istemişti. P.O.U.M'un liderleri tutuklanmıştı, komünistler onları ihanetle suçluyorlardı. Öte yandan anarşisder ve bazı sosyalist gruplar da Negrin'e cephe almışlardı; onun kitleleri ezerek Cumhuriyeti parçaladığını söylüyorlardı. Cumhuriyetçi cephedeki bu çelişkiler bizim geleceğe umutla, güvenle bakmamıza engel oluyordu. Alman uçakları Madrid ve Barcelona'yı sürekli şekilde bombardıman ediyorlardı; Franco'ya bağlı birliklerin kuzeyde giriştikleri harekât gittikçe geniş-

liyordu. 19 Haziran'da *Bilbao* kenti faşistlerin eline geçti. Fransız solunun kararsızları, tarafsızlık meraklıları ne halt ettiklerini yeni yeni anlamaya başlamışlardı. Guéhenno, *Vendredi* gazetesinde yayımladığı bir yazıda kendi tutumunu şöyle eleştiriyordu: «Benim yaşımdaki insanların yüreğinde, insanın tüylerini ürperten büyük hataların acısı var. Barışı seviyor ve kurtarmak istiyorsak, savaşı göze almalıyız.» Çok kimse onun durumundaydı, kararsızlar fikir değiştiriyordu. Gelgelelim hükümet inat ediyor, tutumundan bir türlü vazgeçmiyordu. Bütün hödüklüğüne ve sakınımlı görünüşüne karşın Blum hükümeti devrildi; bankalar, demiryolları ve sigortalar yemişti onun başını. Hükümetin yeni başı Chautemps'ın «müdahale» kararı alacak vakti yoktu. Sol cephe gene iktidardaydı, ama Canard Enchaîné'dekilerin deyimiyle "yeni bir halk cephesi formülü uygulanıyordu; öyle bir halk cephesi ki, komünistler, sosyalistler, hattâ radikaller temsil edilmiyordu bu hükümette.»

Kötü Günler

Fransa'daki Halk Cephesi aylarca can çekişti; sosyalistler Chautemps hükümetinden çekilince koca cephe gümbürdeyiverdi. Sol kanat gittikçe bölünüp çaptan düşerken sağcılar güç kazanıyorlardı. Fransız İşverenleri Konfederasyonu binası sağ cephe tarafından kundaklandı; olay açık bir provokasyondu ve bütün amaç sorumluluğu solcuların başına yıkmak, onları zor durumda bırakmaktı; tabî geniş bir soruşturma açıldı ve *La Cagoule* isimli faşist örgütün varlığı, hattâ düzenlediği sayısız komplolar meydana çıkarıldı. Faili bulunamayan pek çok cinayet bu örgütün işiydi; mühendis Navachine'nin *Boulogne* ormanında bulunan cesedi, Laetitia Toureauz'nun *Dorée* kapısına yakın bir yerde, metro vagonunda ele geçen ölüsü, faşist aleyhtarı «Adalet ve Özgürlük» isimli örgütün kurucusu olan Rosselli kardeşlerin katledilmesi hep *Cagoule* mensubu faşist tedhişçilerin eseriydi. Ocak ayının son günlerine kadar bu örgütün, kırktan fazla üyesi tutuklandı. Generaî Miller'in öldürülmesi ise, bütün Avrupa ve Amerika'ya

dağılmış, üstelik mensuplarının büyük çoğunluğu beyaz Rus olan başka bir faşist kuruluşu su yüzüne çıkardı. Tek tek ele alınınca bu örgütler tehlikeli sayılmayabilirdi; fakat onların varlığı, dünyanın dört bucağına kadar uzanan faşist bir enternasyonalin varlığını da gösteriyordu. Zaten maskesini çıkarmıştı faşizm «Mihver» devletleri Uzak Doğu'da yeni bir savaşa girmişlerdi; Japonlar *Marko Polo* köprüsü başında meydana gelen olayları fırsat bilip Pekin'i işgal ettiler, bütün Çin'i istilâ hevesine kapılmışlardı. Çinliler büyük bir inatla direndiler; milliyetçi ve komünistler, iç savaşa ara vermiş, omuz omuza savaşıyor, Japon istilâsına karşı koyuyorlardı. Bu savaş çok pahalıya patladı onlara! *Nankin* kenti yerle bir edildi. Şangay'ın kuzey kesiminde milyonlarca insanın yaşadığı Çapei bölgesi alev alev yanıyordu. Gazetelerde tüyler ürpertici fotoğraflar yayımlanıyordu; Japon bombaları altında paramparça olarak can veren kadın ve çocukların resimleriydi bunlar.

Hitler ve Mussolini Cumhuriyet İspanya'sını çarmıha geriyorlardı. 26 Ağustos'ta İtalyan birlikleri *Santander* kesimine girmişlerdi; ekim sonlarında *Gijon* düştü; faşistler Asturias bölgesinin can damarı olan zengin kömür yataklarına sahiptiler artık, Biscaye'deki demir madenleri de onların elindeydi; faşistleri bu bölgelerden sürüp çıkarmak için girişilen bütün çabalar boşa gittik. Cumhuriyetçi hükümet ekimde yer değiştiriyor ve *Barcelona*'ya taşınmak zorunda kalıyordu; çok geçmeden Barcelona kenti korkunç hava hücumlarına hedef olmaya başladı. *Valencia, Madrid* ve *Lerida* gibi kentler de sürekli bombardıman altında tutuluyordu; kadın ve çocuk ölüleri kaldırımlarda çürüyordu. Paris'te düzenlenen büyük mitingde *Pasionaria* devrimcilere bir kere daha söz verdi; «Sizin hakkınızdan geleceğiz!» diye bağırıyordu faşistlere. *Teruel* kesimindeki savaşlarda Cumhuriyetçiler güzel bir zafer kazandılar; kenti önce ablukaya aldılar, sonra da işgal ettiler. Fakat bir süre geçince terk etmek, düşmana bırakmak zorunda kaldılar. Franco, emrindeki kuvvetlerle *Catalogna* bölgesine sızmak üzereydi. Fransa ve İngiltere tarafsız kaldıkları için bu hale düşmüştü. Cumhuriyetçiler, bu gereksiz ve inatçı tarafsızlık politikası değişmedikçe faşist ordular önünde boyun eğeceklerdi; oysa İngiltere ve Fransa'nın

tutumlarında en ufak bir değişiklik olmadı. Almanya ve İtalya Franco'yu her gün malzeme ve silahla donattıkları halde Cumhuriyetçilere yardım eden yoktu. Mart ayında faşist orduları doğu cephesine kaymışlardı; bu kesimdeki bütün kentler bombardımana tutuldu; Barcelona'nın en yoğun en kalabalık semtleri ve merkezi *likit* bombalarla hallaç pamuğu gibi atılıyordu; iki günde binden fazla insan ölmüş, dört bin kişi yaralanmıştı. *Perthus* geçidi ve dolayları, sayısı on binleri aşan evsiz barksız insanla dolmuştu. Barcelona'da faşistlere karşı direnme hareketi başlamıştı; fakat bölgede hayat durmuş, üretim sıfıra düşmüştü. Catalogna'nın ülkenin öbür kesimleriyle olan bağlantısı kesilmiş, Cumhuriyetçilerin durumu çok kötü olmuştu. Fernand bir defa daha izin alarak Paris'e geldi; çok değişmişti, yüzü hiç gülmüyordu. «Çok alçakmış bu Fransızlar!» diyordu. Anladığımız kadarıyla bize karşı da hırslıydı, Sartre'ı ve beni öbürlerinden ayrı tutmuyordu. Bu davranışını haksız buluyordum. Çünkü biz Fransa'nın Cumhuriyetçilere yardım etmesini bütün kalbimizle istiyorduk, o da biliyordu bunu, fakat nedense bu tür ayrıntıları artık umursamıyordu.

İspanya'nın yaşadığı dram gerçekten yüreğimizi burkuyordu. Almanya'da gelişen olaylar karşısında tedirginliğe kapılıyor, gittikçe karamsar, umutsuz oluyorduk. Eylül ayı içinde Nürenberg'de üç yüz bin naziye hitaben yaptığı konuşmada Hitler çok ileri gitmiş, bütün dünyayı pervasızca tehdit etmişti. Mussolini'nin *Münih* ve *Berlin*'e yaptığı yolculuk iki diktatör arasındaki yakınlığı, dostluk bağlarını pekiştirmişti. Askerî bir hükümet darbesinin başarısızlıkla sonuçlanması *Reichswehr*'da bütün ipleri, bütün kontrolü Hitler'in eline vermişti; Himmler İçişleri Bakanlığı'na getirilmiş ve *Gestapo* her şeye burnunu sokmaya başlamıştı. *Viyana*'da hükümet düşüyor, yeni hükümetin başına Hitler taraftarı Seyss-Inquart getiriliyordu. Büyük yankılar uyandıran yeni bir nutuk veren Hitler, ordularını Avusturya kapılarına dayadı; *Anschluss* politikası kademe kademe gerçekleşiyordu. Viyana'na halk panik içindeydi, Almanlar ortalığı dehşete bulamışlardı; *Çekoslovakya*'daki gerginlik gün geçtikçe büyüyordu; *Südet* kesimindeki Almanlar hır çıkarmaya başlamışlardı, bağımsızlık istiyorlardı. Sartre yanılmamıştı; artık hiçbirimiz hayâl kurmuyorduk; barış

gittikçe bizden uzaklaşıyordu. Bost kısa bir süre sonra askere alınacağını sezinlemişti, bir daha geri dönemeyeceğini, siperlerde ölüp gideceğini düşünüyordu.

Sartre Çekoslovakya'daki sınır pazarlığını endişeyle izliyordu. Südet Alman partisi hırslıydı, ortalığı kışkırtıyordu; Millî devletin yıkılmasını, onun yerine federal bir örgüt içinde birleşilmesini, Almanlara tam bir bağımsızlık tanınmasını istiyorlardı; Çekoslovakya'daki nazilerin lideri, Henlein önce seçim yoluyla referandum yapılmasını sağladı, sonra da kendi kesiminin Almanya'ya bağlanmasını ortaya sürdü. Hitler Çek sınırında asker toplamış, geniş ölçüde yığınak yapmıştı. *Prag* hükümeti kısmî seferberlik ilan etti. Lord Runciman ağustos başında arabulucu olarak Prag'a geldi; Südet kesimindeki Alman nüfusun bağımsızlık isteğinde haklı olduklarını söyleyerek işi adamakıllı karıştırdı; onun desteğinden kuvvet alan Südet Almanları sertlik gösterisine geçtiler. Durum gün geçtikçe gerginleşiyor, Alman temsilcilerinin pazarlık masası başında takındıkları uzlaşmaz ve kötü niyetli tavır yüzünden barış görüşmeleri çıkmaza giriyordu; Prag hükümeti ile Südet Alman azınlığının anlaşamayacakları artık belli olmuştu. 31 Ağustos'ta müzakereler nerdeyse ertelenecek, iki tarafın temsilcileri az kalsın dağılacaklardı; Lord Runciman iki heyeti güçbela barıştırdı. Eylül ayı boyunca İngiltere yoğun diplomatik temaslar yürüttü; Chamberlain ve Lord Halifax durmadan konferans çağrısında bulunuyorlardı. 13 Eylül'de, Olga ile Marsilya'da buluştuğumuz gün *Prag*'da *sıkıyönetim* ilân edilmiş, Henlein Prag hükümetinin son önerilerini de kesin şekilde reddetmişti. Savaş iki adım ötemizde bekliyordu, patlamak üzereydi. Ancak ertesi gün ortalığı yatıştırmak mümkün oldu; Chamberlain bizzat yola çıkıyor. *Berchtesgaden*'e Hitler'le yüzyüze konuşmak için gidiyordu. Sartre beni daha önceden tasarladığımız programda değişiklik yapmamaya zorladı. Durum adamakıllı karışırsa mutlaka haber gönderecekti, öyle söylüyordu; onun tek başına trene binmesine ve başını alıp gitmesine uzun tartışmalardan sonra razı oldum.

Marsilya'da kırk sekiz saat kaldım, orada Olga ile buluştuk; sonra torbalarımızı sırtlayıp yola koyulduk.

20 Eylül'de *Puget - Theniers*'de Sartre'ın hayli iyimser bir telgrafı elime geçti. Ama 25 Eylül'de *Gap*'da aldığım telgrafında derhal Paris'e dönmemi istiyordu; hiç unutmam, fırtına öncesinde bastıran felâket sıcağı bile unutmuş, müthiş bir paniğe kapılmıştım... Trende kendime lânetler okuyor, inatçılığıma kör iyimserliğime veryansın ediyordum. Paris'te trenden indiğim zaman gazetelerde «Tehlikeli saatler» başlığını gördüm. İkinci ve üçüncü kademede yedek bekletilenler askere çağrılmıştı. Hitler bir ültimatom vermişti Çek hükümetine, Prag'ın altı gün içinde boyun eğmesini, ileri sürdüğü şartları kabul etmesini, aksi halde ülkeyi işgâl edeceğini söylüyordu. Prag hükümeti direniyordu, taviz vermeyecek Hitler'e boyun eğmeyecekti. Savaş artık kaçınılmaz gibi görünüyordu. Bunun mümkün olabileceğine inanmak istemiyordum, aklım başımda değildi; böylesine budalaca bir felâket üzerime nasıl çökebilirdi? Çekoslovakya'nın, Fransa ve İngiltere'nin korkak tutumu karşısındaki haklı öfkesini anlıyordum; fakat ne olursa, olsun, en iğrenç *adaletsizlik* bile gözüme *savaştan daha iyi* görünüyordu. Bir gün bu konuyu Merleau-Ponty ile tartıştık; o da Sartre gibi düşünüyor, beni haklı bulmuyordu; Sartre ise «Hitler'e hep boyun eğemeyiz» diyordu. Mantığı onu savaşı kabullenmeye ittiği halde, savaşın patlayacağını, kaçınılmazlığını düşünerek çileden çıkıyordu. Karanlık günler yaşıyorduk. Sık sık sinemaya gidiyor, bütün gazeteleri didik didik ederek okuyorduk. Sartre'ın sinirleri iyice gerilmişti, politik inançlarını yüreğinin aradığı şeylerle uzlaştırmaya çabalıyordu; ben şaşkına dönmüştüm. Neyse ki, fırtına patlak vermeden uzaklaştı; *Münih* anlaşması imzalanmıştı. Sevinmemek için sebep göremiyordum. Ölümden kurtulmuş olduğuma inanıyor, bunun sonsuza kadar süreceğini düşünüyor ve halimize şükrediyordum. Rahat soluk alışımda bile zafer kazanmış insanların heyheylenişi vardı; şanslı doğmuştum, felâket beni yere vuramayacaktı.

Münih Anlaşması'ndan sonraki günlerde hemen ayılamadım, gözlerimin önündeki perde henüz açılmamıştı; tam tersine savaş gerilemiş ve ben geleceğe tekrar güvenle bakmaya başlamıştım. Bu barışın değeri özellikle sol cephenin çeşitli kanatlarında ağır tartışmalara konu oluyordu. Gazeteler bölünmüş, birbirleriyle uzlaşmazlığa düşmüşlerdi.

Giono ve Alain gibi düşünürler kayıtsız şartsız barış taraftarıydılar, bunu açıkça yazıyor ve söylüyorlardı. Aydınların önemli bir kısmı «Demokrasi, dünyamıza yeniden barışı getirdi» diyorlardı. Komünistler *Münih* Anlaşması'na karşı cephe almışlardı, ama hırslarını yenememişlerdi; daha aşırı davranmak zorunluluğunu duyuyorlardı, kişisel açıdan inançları ve fikirleri ne olursa olsun, partilerdeki aşırı iyimser havaya ayak uydurdular. Fransa'nın iç politika dengesini ters-yüz etmesini, Sovyetlerle anlaşma imzalanmasını, millî savunma hazırlıklarına hız verilmesini, Hitler'in blöflerine kararlı bir politika ile karşı çıkılmasını istiyor ve bu programı umut dolu bir coşkunlukla savunuyorlardı. Bazılarımız barışın geldiğine inanıyor, bir kısmımız ise barışı elde etmenin şartlarını düşünüyorduk; bana gelince, barışa inanıyordum ve kimse beni bunun aksini düşünmeye zorlamıyordu.

Bütün yıl boyunca şimdiki zamanın tadını çıkarmaya çalıştım, yaşadığım her dakikadan yararlanmaya baktım. Fakat ne yapsam çevremi unutamıyor ve dünyayı saran kaynaşmanın etkisinden kurtulamıyordum. 1936 Haziranı'nda beslediğimiz umutlar yavaş yavaş sönmüştü. İşçi sınıfı o güne kadar elde ettiği bütün hakların tek tek ve kanun niteliğindeki kararnamelerle geri alındığına tanık oluyordu; 30 Kasım'da başladıkları grev, işverenlerin toplu lokavt uygulaması yüzünden başarısızlığa uğradı. Çin kaynıyordu; *Kanton* kenti alevler içindeydi, *Hankeu* düşmüştü; fakat asıl İspanyol Cumhuriyetçilerinin yenilgisi kanımıza dokunuyordu; başımıza bir felâket gelmiş gibiydik. Sol cephe hepimizi kara kara düşündürüyordu. Devrim hareketini Stalincilerin boğduğu iddiası gerçek miydi? Yoksa anarşistlerin suçluluğuna, faşistlerin ekmeğine yağ süren hatalar işlediklerine mi hükmetmek gerekecekti? Faşistler hep ilerliyor, Cumhuriyet Barcelona'da can çekişiyordu. Fernand bir kere daha izinli gelmişti, bombardımanları ve perde arkasında yaşanan olayları anlatıyordu bize; insanlar çoğu zaman yiyecek bulamıyor, bir avuç yiyecekle yetiniyorlardı; açlığı bastırmak için tütün ve sigara da yoktu; sokaklarda izmarit aramaya çıkanlar bile elleri boş dönüyorlardı. Çocuklar gıdasızlıktan kavrulmuş, bitkin ve hastalıklıydılar. Ocak ayında bombalarla hallaç pamuğu gibi atılan Barcelona kenti düştü. Yerini yurdunu terk edip sınıra doğru

kaçanların sayısı gün geçtikçe artıyordu; yorgun, üstübaşı perişan, paniğe kapılmış insanlardı bu kaçanlar. *Madrid* kahramanca direniyordu. Neye yarar? İngiltere resmen tanımıştı Franco'yu; Fransa mareşal Pétain'i arabulucu olarak *Burgos*'a, faşist generalin ayağına yolluyordu. Son birkaç çırpınıştan sonra çaresiz kalan Madrid faşistlere boyun eğdi. Fransa'daki bütün solcular kendilerini suçlu hissediyor ve müthiş utanıyorlardı. Blum, 1936 Ağustos'unda yaptığı bir konuşmada, «Cumhuriyetçilere silah verilseydi, verseydik... İspanya kurtulurdu...» diye hayıflanıyor, tarafsızlık politikasının ağır bir hata olduğunu kabul ediyordu; kamuoyu nasıl hareketsiz kalmış, hükümet üzerinde gereken baskıyı neden yapmamıştı? Artık kendimi de sorumlu tutmaya başlamıştım, politikaya duyduğum ilgisizliğin beni sorumluluktan kurtarmadığını anlamıştım, Fernand'ın «çok alçak insanlarmış bu Fransızlar» sözü aklıma geldikçe kulaklarıma kadar kızardığımı hissediyordum.

Ren nehrinin öbür kıyısında müthiş bir trajedi yaşandığını bile bile susabilir miydik artık? Naziler Avusturya'da, Bohemya'da amansız bir terör yönetimi kurmuşlardı. *Dachau*'da ölüm kampı kurulduğunu, nazi aleyhtarlarının ve binlerce Yahudinin bu kampa tıkıldığını gazetelerden öğrendik. Bianca Bienenfeld, Viyana'da *Gestapo*'nun eline düşen, bir gece tutuklu kaldıktan sonra güçlükle paçayı sıyıran kuzenine şaşkın şaşkın bakıyordu. Kuzeni inanılmaz şeyler anlatıyordu; saatlerce dayak yemişti, yüzünde sayısız sigara söndürmüşlerdi. Von Rath'ın ölümünden sonraki geceyi de anlatmıştı Bianca'ya; ailesinin yaşadığı küçücük bir kasabada, ne kadar Yahudi varsa, hepsini geceyarısı yataklarından kaldırıp meydanda toplamıştı naziler; sonra hepsini çırılçıplak soymuş, erkeklik ve kadınlık organlarını kızgın demirle dağlamışlardı. Von Rath'a suikast yapılınca, misilleme olsun diye bütün ülkenin dört bir köşesindeki Yahudiler tutuklanmış çeşitli baskı ve işkencelerle susturulmak istenmişlerdi: sinagog'lar yıkılıyor, Yahudilere ait mağazalar yağma ediliyor ve binlerce Yahudi kamplara sürülüyordu. «Bu olayları gördükçe nasıl huzurlu olabilir insan, nasıl çalışır, hiç gülüp eğlenebilir mi?» diyordu Bianca ve durmadan ağlıyordu. Ona baktıkça kendi bencilliğimden, hep kendi mutluluğumu öne sürüşümden utanıyordum.

Utanıyordum, fakat eski iyimserliğimden birşey kaybetmemiştim; savaş çıkmaz sanıyordum. Oysa İtalyan faşizmi de azmıştı, kendine özgü bir «hayat sahası» çizmişti, bu sınırın içinde kalan bütün topraklara el koymak istiyordu; Mussolini, Fransa ile olan dostluğunu gözden çıkarmıştı, Tunus'ta sürekli karışıklıklara sebep oluyordu. İtalyan birliklerinin Franco ordularıyla omuz omuza *Barcelona*'ya girdiği gün *Roma*'da faşist gösteriler yapılıyor ve kalabalık «Tunus bizimdir! Korsika bizimdir!» diye bağırıyordu. Ben kendimi avutuyordum, «*Djibouti* için koca bir savaşı göze alamayız!» sloganıyla avunuyordum. Görünüş hepimizi yanıltıyordu, savaşı gerektiren bir sebep yoktu ortalıkta; Hitler Mussolini'yi görünüşte destekliyordu, aslında gönülsüzdü; Roosevelt bir saldırı halinde demokratik ülkelerin yardımına koşacağını açıklamıştı. Ama *Slovakya* ve *Ukrayna* kendiliklerinden Hitler'in himayesine girmişlerdi; Hitler orduları 16 Mart'ta *Prag* kapılarına dayandılar. İngiliz hükümeti yedekleri askere aldı ve seferberlik ilan etti. Fransa'da Daladier meclisten tam yetki aldı; her tarafta gaz maskeleri dağıtılıyor, işçiler için haftalık çalışma kırk saatin üzerine çıkarılıyordu. Savaş fırtınası gittikçe yaklaşıyordu artık. Mussolini *Arnavutluk*'a saldırdı; Hitler *Dantzig* boğazını istiyor ve *Memel*'i tehdit altında tutuyordu. İngiltere sert bir politika izlemeye karar vermişti; Polonya ile bir anlaşma imzalayıp yardım vaat etti, Fransa, İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında yapılacak bir anlaşma belki etkili olur ve Hitler'in gözünü korkutabilirdi. Fakat Sovyetler Birliği ile girişilen temasla henüz olumlu bir sonuç vermemişti. Yakında ortalık yeniden karışacak ve yeniden savaşın eşiğine gelecektik. Deat büyük gürültü koparan bir makalesini *L'Oeuvre* gazetesinde yayımladı: «*Dantzig* boğazı için ölümü göze alalım» diyordu. Herkes içerlemişti bu yazıya; özellikle sol cephe fena öfkelenmişti.

Bu konuda Sartre ve Colette Audry arasındaki gümbürtülü bir tartışmayı anımsıyorum; Colette, Cumhuriyetlilerin uğradığı felâkete öylesine üzülmüş ve o kadar büyük bir umutsuzluğa kapılmıştı ki, politikada hiçbir şeye inanmıyordu: «Her şey, ne olursa olsun her şey savaştan iyidir» diyordu. Sartre içerliyordu onun bu tutumuna; «O kadar uzun boylu değil, faşizm gelecekse savaşırız daha iyi» diye yanıt

veriyordu. Şiddete özendiğinden değil, fakat *Münih* Anlaşması'nı büyük bir hata olarak değerlendiriyordu. Hitler'e verilecek yeni bir tavizin cinayet olacağına inanmıştı; sustukça bütün işkencelere, bütün cinayetlere suç ortağı oluyorduk, ben de bunun farkındaydım ve iğreniyordum. Binlerce ve binlerce Yahudi nazilerin eline düşmemek, ölüm kamplarında kurban edilmemek için köşe bucak kaçıyorlardı; dünyanın dört bucağına dağılmış, yerlerinden yurtlarından ayrılmak zorunda kalmışlardı. *Saint-Louis* gemisinin başına gelenler yüreğimizi sızlattı; bu gemiye Hamburg'dan 918 Yahudi binmişti, Küba'ya gidiyorlardı, fakat Küba hükümeti onları «siyasi mülteci» olarak kabul etmedi ve geri çevirdi, geminin kaptanı tekrar Almanya'ya dönmek kararındaydı. Gemidekiler and içtiler; Hamburg'a dönmektense hep birlikte ölmeye karar verdiler. Haftalarca süründüler, bir limandan öbürüne koşuyor, fakat hiçbir ülkeye giremiyorlardı; neden sonra İngiltere, Fransa ve Hollanda onlara «siyasi mülteci» muamelesi yapmaya razı oldular. Birçok geminin kaderi *Saint - Louis*'ninkinden farklı değildi. Ve aslında bu tür vahşet gösterilerinin önüne geçmek, bencilliğimiz yüzünden sebep olduğumuz bu iğrençliklere «dur!» demek zamanı çoktan gelmişti.

Gene de huzursuzdum, önceki savaştan aklımda kalan her şey, bütün anılar acı veriyordu bana; hümanizma adına bir milyon Fransız ölmüştü o savaşta. Sartre benimle aynı fikirde değildi, hümanizma veya soyut, gerçek olmayan bir ahlâk uğruna vermemiştik biz o ölüleri; Hitler'i yere vuramazsak, Fransa da Avusturya'nın başına yıkılan felâketin kurbanı olacaktı. Ben karşı çıkıyordum onun mantığına, Colette Audry ve Alain'in öğrencileri gibi sık sık «Savaşın perişan hale düşüreceği bir Fransa, *nazileşmiş* bir Fransa'dan daha mı iyi olacak sanki?" diyordum. Sartre öfkeyle dikiliyordu böyle anlarda: «Nazi piçlerinin baskısı altında kalmak, yazdığım kitapların bana zorla yedirildiğini, Nizan gibi dostlarımın gözünün oyulduğunu görmek istemiyorum!» diye yanıt veriyordu.

1939 ilkbaharında hayatım ve inançlarım birdenbire değişti; bireycilikten, bencil davranmaktan vazgeçtim. Dayanışma denen şeyi, kardeşliğin değerini öğrendim.

Paris Düşerken

1939 yılının yaz aylarında, ufacık ve belirsiz bile olsa bir umut vardı içimde. «Savaş olmayacak» diyordu bir ses, bu sese sımsıkı bağlanmıştım, savaşın bizden uzak duracağına inanıyordum. Hitler Polonya'ya saldırmak cesaretini bulamayacaktı kendinde, Fransız-İngiliz ve Sovyet cephesi onun gözünü mutlaka korkutacaktı.

Fakat her şey birdenbire yıkıldı. Bir sabah Alman-Sovyet saldırmazlık paktını gazetelerden öğrendik. Vay canına! Stalin Hitler'i serbest bırakmıştı demek, onun Avrupa'yı işgal etmesine, çiğneyip geçmesine ses çıkarmayacaktı; artık biliyorduk, barışın yüzünü göremeyecektik. Bu gerçeği anladığımız zaman boğazımızda garip bir sıcaklık düğümlenmişti. O güne kadar hep bir umut ışığı olarak bakmıştık Sovyetler'e, işte o da sönüyor ve çevremizde yeniden müthiş bir karanlık başlıyordu.

8 Eylül 1939

Vavin sokağındaki bir lokantada Fernand'la buluştuk, birlikte kahve içtik ve uzun uzun konuştuk. Dün İlya Ehrenburg ve Malraux'yu görmüş, Malraux zorla lejyon saflarına gönderilen yabancı uyruklulara yardım etmeye çabalıyormuş. *Slovakya*'da yeni bir ordu kurulmuş; Amerika'da yaşayan Yahudiler 150.000 kişilik bir gönüllü kuvveti Avrupa'ya göndermek için hazırlık yapmışlar, fakat bu çabaları galiba boşa gidecek; çünkü tarafsızlık politikasından vazgeçilemeyecek, öyle anlaşılıyor. Gazeteler «cephe durumumuzda iyiye gidiş» olduğunu yazıyor ve *Ren* ile *Moselle* nehirleri arasındaki kesimde «şiddetli çarpışmalardan» söz ediyorlar.

Dostlarım ve sevdiklerim için, Bost için, Sartre için üzülüyor ve korkuyorum.

14 Eylül 1939

Cepheden gelen haberlerde değişiklik yok. Polonyalılar direniyor; şiddetli yağmur yüzünden Almanlar yavaşladı, artık eskisi kadar hızlı ve çabuk değiller. Fransa cephesinde kayda değer bir kıpırdanma görülmedi; yedeklere eğitim yaptırıyorlar. Bizim için savaş başladı sayılmaz. Her şey Paris bombalanınca başlayacak, her şey asıl o zaman değişik bir görünüş alacak. *Lüksemburg* bahçesinden geçtim; ortalığı bir ölüm sessizliği sarmış; Senato binasının çevresinde yığın yığın kum torbaları gördüm.

3 Ekim 1939

Garip günler yaşıyoruz. Barışı, Hitler'in sunduğu şekliyle kimse kabul etmeyecek; fakat hangi savaşın içindeyiz, bunu bilen de yok. Zaten savaş sözünün gerçek anlamı nedir? Bir ay önce gazetelerin ilk sayfasında kocaman başlıklarla karşımıza dikildi bu söz; savaş karmakarışık, bulanık, hattâ şekilsiz, ne olduğunu kesinlikle bilmediğimiz bir şeydi. Oysa şimdi içindeyiz, ama ortalıkta görünmüyor, boyutları ve nitelikleri hakkında en ufak fikrimiz yok. Kendimi iyice gevşemiş ve şaşkın hissediyorum; bekliyorum, ama neyi beklediğimin farkında değilim.

5 Ekim 1939

Paris. Polis karakoluna girdim, bugün alıklığım üstümde; girer girmez cephedeki nişanlımı görmek istediğimi, yanına gitmek için bana yol göstermeleri söyledim; bu cins başvuruların sürekli şekilde reddedildiğini anlattılar; yanına gitmeyi başarırsam bana birşey olmazmış, ama ona ceza verirlermiş. Başka karakola başvurmaya karar verdim, bu sefer kurnaz davranacaktım üstelik. Sartre'la buluşmayı aklıma koymuştum bir kere...

5 Kasım 1939

Büroda çalışan bir askerle epey yarenlik ettik. *Strasbourg* kentini, sokakların ıssızlığını anlattı bana; birkaç yöneticiden başka kimsecikler yokmuş koca kentte; sivillerin öteberi almak, eşyalarını toplamak üzere kente girmesine izin veriyor, fakat hava kararmadan herkesi kent dışına çıkarıyorlarmış.

Sartre ile akşamüstü dörtte buluştuk; arka tarafta gözlerden uzak bir masaya oturduk; askerlerin kahveye girmesi yasakmış. İyiyiz burada, rahatız. Zaman zaman dipteki kapı aralanıyor, içeriye bir baş uzanıyordu; ama bu çok sürmüyor, bizi gören kendini bağışlatmak isteyen bir çabuklukla geri çekiliyordu. Saat beşe doğru büyük salona geçtik, karnımızı orada doyurduk. Yıldızlı bir gece vardı dışarda, istasyona kadar kolkola yürüdük, orada ayrıldık ve Sartre karanlıklara doğru kayboldu.

Bekleme salonu tıklım tıklım doluydu; çok asker vardı içerde, ayrıca, siviller de dikkati çekiyordu; askerler torbalarını sırtlarına bağlamışlardı. Tren geldi sonra. İğne atsan yere düşmez. Öyle ki vagon kapıları bile güçlükle açılıyordu. Herkesten önce davranıp bir vagona koştum; bir grup asker de yanımsıra koşuyordu. Neyse şansım varmış ki, başımı sokacak bir yer buldum.

Paris'e döndüğümde günlük tutmaya devam ettim; ama artık eskisi kadar hevesli ve tutkulu değildim. Savaşın iliklerime kadar işlediğini hissetiyordum. Paris kapılarındaydı savaş. Eski Paris değildi bu kent; bir baştan öbürüne değişmişti.

15 Şubat 1940

Sartre üniformalarını giydi. Dokuza yirmi kala istasyona geldik. Kocaman bir tabelâ asmışlar; izinden dönen askerleri götürecek bütün trenler dokuzu yirmi beş geçe kalkıyor. Yığınla asker var orada, hepsi karılarını, sevgililerini alıp gelmişler, herkes istasyon binasının mahzenlerine seyirtiyor; aslında sakinim, ama bu ayrılışı toplumun ve sayısız insanın bir felâketi olarak görünce ben de heyecanlanıyorum.

Peronda birbirlerinden ayrılmak kopmak istemeyen, gönülsüz el sıkışan kadınları ve askerleri seyrediyorum, boğazım düğümleniyor. Sağ taraftaki yolda tıklım tıklım dolu bir tren hareket saatini bekliyor, solda da bir tren var, o da ağzına kadar dolu; önce sağdaki tren gidiyor, yüzlerce kadın peronda yapayalnız kalıveriyorlar; asker anaları, karılar, sevgililer ve hepsinin gözleri ağlamaktan kan çanağına dönmüş, bakışları dalgın, dudakları mırıltılı, kimisi hâlâ ağlıyor.

Sıra Sartre'ı götürecek trene geldi. Kadınlar sırayla basamaklara tırmanıp kocaları ya da sevgilileriyle son bir defa öpüşüyorlar. Ben de yukarı tırmandım. Birbirimize sarıldık, sonra Sartre vagonun karanlıklarında kayboldu. Ortalığa müthiş bir gerginlik hâkim; bu tren gidecek, fakat giderken etimizden, kanımızdan bir parçayı da koparıp götürecek sanki, öylesine bitkiniz. İşte ağır ağır hareket ediyor, hızlanarak uzaklaşıyor. Ben de fazla kalmıyorum orada, çabuk adımlarla uzaklaşıyorum.

Kış geçip gitti. Yokluk çekmeye başladık. Galiba hepimize ekmek kartı dağıtılacak; iyi undan lüks ekmek satışı yasak. Pastahaneler haftanın üç günü kapalı tutuluyor; iyi cins çikolata piyasadan kalkalı zaten çok oldu; haftanın üç günü alkollü içki satışı da yasak; lokantalarda en fazla iki kap yemek veriliyor; etli yemek bir kap, fazlası yasaklar listesinde. Fakat inanın, bunların hiçbirine üzülmüyor, yoksulluk çektiğimize hükmedip şikâyetçi olmuyoruz. Savaş nedir, öğrenemedik daha, girdisini çıktısını bilmiyoruz. Sovyet-Fin anlaşması *Moskova*'da imzalandı, aralarındaki savaşı durdurdular; Hitler nisan başında yaptığı bir konuşmada en geç 15 Haziran'da Paris'e gireceğini söylüyordu; ama onun zibidiliğine kimsenin aldırdığı yoktu. Polonya işgal altındaydı, oradaki nazi yönetimi hakkında tüyler ürpertici şeyler anlatılıyordu: Alman işgaline karşı direnen vatanseverler doğruca ölüm kamplarına sevkediliyor, Almanlar onları bilerek açlığa terk ediyor, aç bırakarak öldürüyorlardı. Hattâ onların zırhlı trenlere hapsedilip haftalarca aç susuz ve havasız bırakıldıklarına dair yaygın söylentiler ortalıkta dolaşıyordu, anlatılanlara bakılırsa bu trenin vagonlarına bir zaman sonra zehirli gaz püskürtülüyor, insanlar canavarca katlediliyordu. Söylentilere inanmak gerçekten zordu. Geçen savaşta da bu tür söylentiler çıkmış, fakat çoğunun asılsız olduğu sonradan anlaşılmıştı.

) Haziran 1940 ve sonrası

Günlerden pazar ve kulağıma gelen haberler beterin beteriydi artık, *Aisne* kesimindeki kuvvetlerimiz Almanlar karşısında bozgun halindeydiler, hızla geri çekiliyorlardı. Alman istilâsını yaşantımı allak bullak etmeye hazırlanan bir belâ kabul ediyor, kişisel bir mesele sayıyordum; tek düşüncem Sartre'dan ayrı düşmemek, onunla bağlarımı koparmamak, işgal altındaki bir Paris'te kuyruğu kapana kısılmış fare durumunda kalmamaktı. Bianca ile Flore kahvesinde buluştuk; babasının bir dostu ordu karargâhında görevliymiş, ondan aldıkları habere göre, birliklerimiz iki gün içinde Paris'in gerisine çekilip bütün bölgeyi Almanlara bırakacaklardı; ruhumun buz kalıbından farksız hâle geldiğini hissediyordum, başka çarem kalmamıştı, Bianca ile *Angers*'ye gitmeye karar verdim.

30 Haziran ve sonrası

Dönecekler mi acaba? Yoksa savaşın ateşi arasında ölüp, bir daha geri gelmeyeccekler mi? Hiç umulmadık anlarda, üstelik sivil giyinip evlerine dönen askerlerin hikâyesini hep anlatırlar. İşte ben de öyle; Dôme'daki kahvenin taraçasında pırıl pırıl bir Sartre bulacağım hayâline kapılmıştım o zamanlar; oysa yoğun bir yalnızlık çıktı karşıma.

Paris olağanüstü bir ıssızlığı yaşıyor, eylülde bile böyle olmamıştı; gökyüzü gene eskisi gibi, ortalığa aynı sessizlik hâkim; gıda malzemesi satan tek tük mağazaların önünde sessiz kuyruklar bekleşiyor, tek tük Alman askeri görüyoruz, Fakat gerçek fark, asıl değişikliği yaratan şey bu değil; eylülde yepyeni bir olay, ürkütücü, ama o ölçüde ilginç, meraklı bir olay, yani savaş giriyordu hayatımıza. Oysa şimdi, bizim için korkulacak, ya da merak edilecek bir yönü kalmadı savaşın, artık her şey durgun ve ölü.

Barış imzalanınca bize iltica etmiş Alman yurttaşlarını geri vereceğiz, düşündükçe tüylerim diken diken oluyor.

Quartier Latin'e yürüdüm; bomboş. Kahveler açık ama, taraçalarda oturanların sayısı iki elin on parmağını geçmez. Burada Almanlara rastlamak bile zor.

1 Temmuz 1940

Bugün bütün fahişeler oturduğumuz kahvenin önünde üşüştüler, insan ister istemez bir genelevin kapısında olduğunu getiriyor aklına; kızlardan biri hüngür hüngür ağlıyor, öbürleri onun çevresini almışlar, teselli etmeye çabalıyorlar: «Mektup yazmadı sana, zaten hiçbiri yazmıyor kızım, kimse yazmıyor» diye mırıldanıyorlar. Nereye baksam aynı manzara; metroyu, bütün sokakları kadınlar doldurmuş, herkes birbirine soruyor; «Haber aldınız mı? Hayır, mutlaka esir düştü. Almanlara esir düşenlerin listeleri ne zaman yayımlanacak acaba?» Hayır, umutlanmayın bayancığım, barış imzalanmadıkça bırakmazlar esirleri, beşbelli bırakmazlar; fakat siz gene de umutlanırsınız, hikâyeler uydurur, «Paris'e yaklaşmıştı, talihi açık gitmedi, tam kurtulacakken esir düştü. Almanlar sivil elbise giydiriyormuş onlara» dersiniz meselâ ve bir mucizeyi beklersiniz; bu mucize, bir piyango biletinden umduğunuz büyük ikramiye gibi uzak, boş ve anlamsızdır, ama gene de coşturur sizleri, dayanılmaz bir büyüsü vardır ve siz Paris kadınları hep bu tutkuyu yaşarsınız.

Ağustos ayını da uğurladık, peşinden Eylül geldi. Ayın on beşine doğru Sartre'ın mektubu elime geçti; Almanya'ya gönderileceğini yazıyor, her zamanki gibi sağlığının yerinde ve alabildiğine neşeli olduğunu söylüyordu. Bir de bana sorun; onun döneceğine o kadar inanmış, kendimi o kadar inatla hazırlamıştım ki adeta yıkıldım, kolum kanadım kırıldı. Notlarımın arasında şunları karalamışım:

«Bu defa sahiden mutsuzum. Geçen yıl dünyayı trajik gözlerle seyrediyordum, çaba gösterdim ve yaşadığım hayatla çelişkiye düşmedim, ona ayak uydurdum. İyi hatırlıyorum, geçen eylülde kollektif bir mutsuzluğun ufacık bir parçası sayıyordum kendimi, o felâketli olay her şeye rağmen beni de ilgilendiriyordu. Fakat şu sekiz gündür

her şey bambaşka. Dünya alabildiğine şekilsiz. Mutsuzluk özel ve gizli bir hastalık gibi benliğime çöreklendi; peşpeşe yaşadığım kâbuslar, uykusuzluklar ve dayanılmaz başağrıları... Belli belirsiz bir Almanya haritasını gözümün önüne getiriyorum, kapkara bir sınır ve tel örgüler düşünüyordum, uzakta *Silezya* var ve 'Açlıktan ölüyorlar orada' sözü kulaklarımda çınlıyor...»

Bekleyiş

Sartre sağcı olduklarını ve İngilizler adına istihbarat yaptıklarını bildiği halde bazı kimselerle işbirliği yapmakta sakınca görmemişti. Çünkü hepimiz aynı amaçla harekete geçmiştik; ülkemizi işgal altında tutan Alman ordusuna karşı etkili şekilde direnmek, yurt çapında bir «direnme» örgütü kurmak istiyorduk.

Yeraltında örgütlenen direnme cephesi adına istihbarat yaparak işe başladık; kendi geleceğimizi gene kendimiz yaratacaktık, başka çaresi yoktu kurtulmanın. Demokratik ülkeler savaştan galip ayrılırlarsa, bu ülkelerdeki sol cephenin kendine yeni bir öğreti arayacağını biliyorduk; işte biz, çeşitli tartışmalardan yararlanarak bu konuda ilk adımı atmak istiyorduk. Genel olarak iki temel ilkeden hareket edecektik; zaten bu iki ilkeyi başlattığımız hareketin simgesi olarak düşünüyorduk; «Sosyalizm ve Bağımsızlık.»

Demokratik ülkelerin Almanlar kaşısında sürekli bozguna uğramaları ve savaşı yenik bitirmeleri halinde bütün gücümüzle direnecek, Almanlara rahat huzur vermeyecektik; Sartre'ın kaleme aldığı ilk bildiride bunlar yazılıydı. Aslını sorarsanız, nesnel hiçbir gerekçe bize zaferin yakın olduğunu göstermiyor, bu umudu vermiyordu.

«Çöl savaşı» sürekli olarak «mihver» devletlerinin lehinde gelişiyordu; mareşal Rommel kumandasındaki Alman birlikleri ve İtalyanlar *Mısır* topraklarına kadar ilerlemişlerdi. Ayrıca İtalyanlar bütün Yunanistan'ı işgal altında tutuyorlardı; İngilizler Balkanlar'dan kovulmuştu, artık Avrupa'da hiçbir etkinlik alanına sahip değildiler. Almanlarla işbirliği halindeki bütün hainlerin yüzü gülüyordu. Yahudi

düşmanlığı şiddetini arttırmıştı. Yahudilerin herhangi bir iş yürütmesi, bir müessesenin başında bulunması yasak ve olanaksızdı; Vichy hükümeti onların elinden bütün haklarını almıştı, yabancı uyruklu binlerce Yanudi *Pithiviers*'deki bir kampa tıkılmış, hapis hayatı yaşıyorlardı. Sonra onları gruplar halinde Almanya'ya gönderdiler. Almanlar Yahudi aleyhtarı propagandayı da körüklüyorlardı; *Yahudi Süss* filmini Paris sinemalarında vizyona soktular. Film ilgi görmüyor, boş koltuklara oynuyordu. Umudumuzu yitirmemek için çaba gösteriyorduk, ama karamsar olmamak elde değildi.

Rudolf Hess'in paraşütle İngiltere'ye iltica ettiğini öğrenince çok güldük; Almanlar olayı saklamak istediler, fakat durumun bütün çıplaklığı ile ortaya çıkması bizi dört beş gün boyunca eğlendirdi. Sonra yeni söylentiler yayıldı ortalığa; Alman donanması İngiltere kıyılarına asker çıkartacak, hava kuvvetleri de donanmayı destekleyecekti; bazı söylentilere göre çıkartma yapılmış ve geri püskürtülmüştü.

Geçen yıl İngiltere'yi işgal edeceğini söylerken blöf yapmıştı Hitler, şimdi anlıyorduk bunu. İngiltere'ye değil, ama Sovyetler Birliği'ne saldırdı. Yeni bir «yıldırım savaşı» kazanmasından korkuyorduk; Kızıl Ordu ilk anlarda çok gerilemiş, Stalin hattı yer yer çökmüş, *Kiev* Almanların eline geçmiş, *Leningrad* teslim olmuştu. Fakat ülkenin genişliği gözönüne alındığı vakit Sovyetler'in kolay yutulur lokma olmadığı, Polonya gibi çarçabuk yenilmeyeceği anlaşılıyordu; Sovyetler Birliği birkaç ay daha dayanabilirse, ünlü kış mevsimi bastıracak ve doğa koşulları Alman ordularına kök söktürecekti, hepimiz böyle düşünüyorduk.

Sovyetler'in savaşa girmesi, Fransa'da *«Cagoule»* örgütünün eski mensuplarından bir kısmının Déat ve Deloncle gibi azılı sağcıların L.V. F. isimli yeni bir örgüt çevresinde birleşmelerine yol açmıştı; bu durum komünistlerin durumunu iyice trajik hale getirdi. Zaten uzun süredir basın tarafından İngiliz taraftarlığı, hattâ De Gaulle sempatizanlığı ile suçlandırılıyorlardı; yeraltında çalıştıkları, «direnme» için gizlice örgütlendikleri biliniyordu; şimdi kullanabilecekleri hiçbir gizleme olanağı kalmıyor, Alman taraftarı sağcıların gözünde «bir numaralı halk düşmanı» haline geliyorlardı; sadece Paris kesiminde 1200 komünist tutuklandı.

Kentte sık sık alârm veriliyor, halk hava akınlarına karşı uyarılıyordu.

Biz «müttefik» kuvvetlere bağlı gencecik pilotların Alman hatlarını zorladığını gördükçe seviniyorduk; fakat atılan bombalarla bazen suçsuz insanların da, kadın ve çocukların da öldüğünü anımsadıkça bir tuhaf oluyor, hiçbir tehlikeye göğüs germediğimiz için de suçluluk duygusuna kapılıyorduk. Bomba gürültülerine, top mermilerinin ıslığına büyük ve güzel bir geleceğin insanlığımızı beklediğini düşünerek kulak veriyor, heyecanlanıyorduk

Royal Air Force, yeni İngiliz Hava Kuvvetleri'nin Alman kentlerini bombardıman yağmuruna tuttuğu söylenmeye başlanmıştı: *Köln ve Hamburg* kentlerinde, ayrıca *Ruhr* havzasında büyük hasar meydana gelmişti. İngilizler hava savaşını kazandığı takdirde Almanların zaferi tehlikeye girecekti.

Fakat o devirde her şeyin postu pahalıya gidiyordu. İngiltere iyi direniyordu; Almanların durumu gittikçe kötülüyordu, Fransa'nın içişleri de Arap saçına dönmüştü. Laval yeni hükümetin başına geçmişti, Almanlarla işbirliğine bütün hızıyla devam ediyordu.

Mayıs sonlarında Politzer'in kurşuna dizildiğini, ölümünden önce çok işkence çektiğim haber aldık. Feldmann ise temmuzda kurşuna dizildi. Bu şekilde öldürülen komünistlerin sayısı oldukça kabarıktı; metronun fayans duvarlarına yapıştırılan sarılı kırmızılı Alman bildirilerinin sayısı inanılmaz bir hızla çoğalıyordu. Temmuz içinde Oberg'in yaptığı bir afişte tedhişçilerin ailelerinden intikam alınacağı bildiriliyordu; suçlunun ele geçmemesi veya teslim olmaması halinde en yakın erkek akrabası kurşuna dizilecek, kadınlar kamplara sürülecek, çocukları bilinmeyen bir yere götürülüp kapatılacaktı. Buna rağmen Almanlara soluk aldırmayan sabotaj ve tedhiş hareketleri durmadı. Laval polisin intikam alacağından bahsetmeye başlamıştı; tutuklananlar da kurşunlanacaktı, mahkûmlara karşı böyle iğrenç şantajlara başvurulması hepimizin midesini bulandırmıştı; bu duruma önce işçiler başkaldırdı. Almanlar Fransız aydınları ile işbirliği kurmak için çok uğraşıyor, ama bir türlü sonuç alamıyorlardı. Hemen hiçbir aydın onlara yüz vermemişti, üstelik öğrenciler Quartier Latin'de toplanıyor, sık sık Alman aleyhtarı gösterilere girişiyorlardı.

20 ağustosta İngilizlerin *Dieppe* kesiminde giriştikleri çıkartma girişiminin başarısızlığı bizim gazetelerde zafer çığlıklarıyla kutlandı; ama ekim ayının ilk günlerinde belli oldu ki, her şey Hitler'in arzuladığı biçimde gelişmemektedir. Uzun süreden beri «Mihver» devletlerinin *El Alameyn* ve *Stalingrad* cephelerinde kesin bir başarı kazanacağını söylüyordu, gelgelelim olaylar bu yönde ilerlemiyordu. Almanlar iyi dövüşen, kahramanca direnen ordularla boğuşuyorlardı şimdi. Fransa'da ve işgal altındaki öbür ülkelerde «direnme» hareketi gittikçe büyüyor, yaygın hale geliyordu; gerilla ve tedhiş olayları durmadan artıyor, bu baskınlar işgalci Alman kuvvetlerini sarsıyor, onların belini büküyordu. Fransa'da Londra ile sıkı bir işbirliği kurulmuştu. Sadece *Normandiya,* kesiminde değil, ülkenin işgal altındaki bütün kesimlerinde *Dieppe* baskınına yardım ettiklerinden şüphelenilen sayısız yurtdaşımız tutuklandı ve kurşuna dizildi. İşgal kuvvetleri ve işbirlikçi hükümet tarafından yayımlanan bildirilerdeki ifade gittikçe sertleşmeye başlamıştı, düşmanla en ufak bir çatışma durumu yaratılması yasaklanmıştı; ülkenin herhangi bir kesimine paraşütle atladıkları tespit edilenler, kimlikleri ne olursa olsun ölüme mahkûm edileceklerdi. Halk çoğunluğu Almanların yenilmesini, bir an önce defolup gitmelerini bekliyordu, bu yüzden «direnişçileri» destekliyor, onlara durmadan yardım ediyordu.

Paris Yaşıyor

La Pouèze'deydik, Noel tatiline rastlayan günlerde B.B.C. radyosunu açıyor, *Stalingrad* Savaşı'yla ilgili haberleri can kulağı ile dinliyorduk; Von Paulus kumandasıdaki Alman ordusu Sovyet birlikleri tarafından kuşatılmıştı, boş yere çırpınıyor, kurtulmaya çabalıyordu. 4 Şubat tarihli gazetelerde Hitler'in yengilgisi şöyle anlatılıyordu: «Avrupalı orduların Stalingrad kapılarındaki kahramanca direnişi sona erdi.» Almanlar ve onları destekleyen faşistler bütün Almanya'da millî matem ilan etmişlerdi, günlerce yas tuttular.

Gazetelerin, radyonun dili de değişmişti artık, hattâ bu değişiklik Hitler'in nutuk ve demeçlerinde bile göze çarpıyordu. Halkı «Avrupa birliğini» kurtarmaya çağırıyor, önümüze bolşevik tehlikesini çıkarıyor, Almanya'nın yenilgisi halinde Avrupa'nın kaderine bolşeviklerin hâkim olacağını ileri sürüyorlardı. Hitler Alman ulusunu seferberliğe sürdü; cephede, tarlada ve fabrikada, nerede ve kim olursa olsun, her Alman vatandaşı ölünceye kadar dövüşecekti; bu seferberlik emrini işgal altındaki ülke halklarına bile uygulamaya kalktı. Laval alçağı 940-41-42 devrelerini, o gencecik delikanlıları silah altına aldı. Nazilerin propaganda afişlerinde bu gençler örnek veriliyor ve «Onlar kanlarını feda ediyorlar. Avrupa'yı bolşeviklerden kurtarmak için siz de onlara emeğinizle katılın!» gibisine laflar ediliyordu.

Alman işgali karşısında aydınlar mukavemeti de hızla büyüyordu. 1943 yılının başlarında bazı komünist aydınlar Sartre'ı kendi örgütlerine çağırdılar; Sartre, aralarına bir Alman casusu almak niyetinde olup olmadıklarını sordu; ama hiçbiri, 1941'de Sartre aleyhinde çıkarılan söylentilerden haberli olmadığını söylüyordu. Sartre, Eluard'ın başkanlık ettiği çeşitli toplantılara katıldı ve komünistlerin organı sayılan *Lettres Françaises* dergisine yazılar yazdı. Benim henüz hiçbir kitabım yayımlanmamıştı, bu yüzden o toplantıların hiçbirine katılamadım. Biraz hayıflanıyordu; öyle ya, o toplantılara gidebilseydim yeni insanlar tanıyacaktım.

11 Ağustos'ta, gazeteler ve radyo Amerikan birliklerinin *Chartres* kesimine yaklaştıklarını haber verdiler. Aceleyle eşyalarımızı topladık, bisikletlerimizi yola çıkardık. Ana yol kullanılmaz haldeydi; İngiliz Hava Kuvvetleri tarafından amansızca hırpalanan Alman birlikleri hızla geri çekiliyorlardı. Arka yollardan, *Beaumont* ve *Chantilly* çevresini dolanarak ilerledik; bunaltıcı güneşe rağmen aralıksız pedal çeviriyorduk; doğrusu bu ya, Paris'ten uzak kalmak, Paris'in kurtuluşunu görememek düşüncesiyle paniğe kapılmıştık, bu yüzden acele ediyorduk. *Chantilly*'den kalkan bazı trenler *Paris*'e ulaşabiliyordu; bisikletlerimizi yük vagonuna bıraktık, katarın ortalarındaki bir vagona atladık. Tren birkaç kilometre yol aldı, küçücük bir istasyonu geçtik ve olaylar çorap söküğü gibi akın etmeye başladı; bir uçak gürültüsü

işitildi, bu uğultuyu yaylım ateş gürültüleri izledi; yüzükoyun yere uzandım, hiçbir şey yoktu aklımda, heyecanlı falan da değildim, sanki gerçek bir olayı yaşamıyorduk, garip bir rüyanın ortasındaydım. Yaylım ateş bir süre sonra kesildi, uçak tepemizden uzaklaştı, bütün yolcular hemen ilerdeki çukura doğru koşturdular; biz de onların peşisıra gittik; hastabakıcılar çoktan gelmişlerdi oraya, sedye niyetine kullandıkları kanepelere yaralıları, kimbilir belki de ölülerimizi yerleştiriyorlardı; bir kadının bacağı kopmuştu. İşte o zaman büyük bir korku sardı benliğimi. Herkes homurdanıyordu: «Neden Fransızlara ateş açtı bu adamlar? Lokomotifi durdurmak istiyorlardı, katarın arkasında olduğunu anlayamadılar» dedi birisi; o zaman dudaklardaki hoşnutsuzluk dağıldı. İngiliz savaş pilotlarının, Paris çevresindeki demiryollarındaki ulaşımı durdurmak için nasıl etkili çalıştıklarını biliyorduk, duymuştuk. Makinist gürültülü bir ıslıkla hepimizi trene çağırdı, *tekrar* hareket edecektik.

Seine sokağı ile Saint-Germain Bulvarı'nın kesiştiği köşede bir otele indik, sonra Flora Kahvesi'nin taraçasında Albert Camus ile birkaç kadeh attık. Camus'nün anlattığına göre, bütün direnme şefleri karar vermişlerdi; *yabancıların yardımı olmadan, kendi kendilerine kurtulacaktı Paris, gene Parisliler, Fransızlar kurtaracaklardı bu koca kenti.* Bu ayaklanma nasıl bir gelişme gösterecekti acaba? Neye malolacaktı? Çok kan akıtılacaktı besbelli. Kentin garip bir görünüşü vardı zaten; metro kapalıydı, sadece bisikletle dolaşmak mümkündü sokaklarda; elektrik şebekesi yer yer bozuk ve yetersizdi, üstelik mum ve kandil sıkıntısı çekiliyordu. Yiyecek derdi hepsinden beterdi; yedekte getirdiklerimizle idare etmek zorundaydık; birkaç kilo patates, iki üç paket yufka vardı elimizin altında. Sokaklarda polis göremez olmuştuk, hepsi bir deliğe girmişti, hiçbirinin ortalıkta görünmeye cesareti yoktu. 16 Ağustos'ta havagazını kestiler; yemek saatlerinde *Chaplain* Oteli'ne gidiyorduk; Bost bir çeşit ocak icat etmişti gene, gazete kâğıtlarını tutuşturuyor, ocağı onlarla çalıştırıp yemeklerimizi pişiriyordu. Artık belliydi, hissediyorduk; yarın, en geç öbür gün müthiş bir gümbürtü patlak verecekti. Almanlar nasıl tepki göstereceklerdi acaba? Hapishanelere kapattıkları tutukluları kurşuna dizmişlerdi. *Est* garının bulunduğu kesimde de çok adam öldürmüşlerdi.

18 Ağustos günü öğleden sonra, Saint-Michel Bulvarı'ndan geçen asker ve malzeme yüklü kamyonları gördüm, kuzeye doğru gidiyorlardı. Halk onları seyrediyordu: «Defolup gidiyorlar!» Leclerc kumandasındaki ordumuz Paris kapılarındaydı. Uyudum.

Uyanınca pencereden uzanıp dışarıya baktım; senato binasının üzerinde gamalı haçlı nazi bayrağı duruyordu; kadınlar her zamanki gibi Seine sokağının köşesine üşüşmüşlerdi, fırının önünde uzun bir kuyruk vardı. İki bisikletli geçti. Etrafa bağırıyorlardı: «Belediyeyi bizimkiler ele geçirdi!» O sırada Senato binasından bir Alman müfrezesi çıktı, yaya olarak Saint-Germain Bulvarı'na ilerliyorlardı; sokağın köşesine gelince yaylım ateş açtılar; bulvarda biriken kalabalık çil yavrusu gibi dağıldı, herkes bir tarafa kaçıyordu; vurularak yere düşenler oldu. Bir adam bir dükkânın kepenklerini yumruklarken vuruldu, birkaç kişi de kaldırıma yuvarlandılar.

Barış ve Sonrası

Kurtulmuştuk, artık hür ve alabildiğine bağımsızdık. Sokaklar şarkı söyleyen çocuklarla doluydu:

> Bitti artık, gittiler başımızdan
> Görmeyeceğiz, bir daha, işte bitti.

Durmadan tekrarlıyordum kendi kendime: Bitti, diyordum. Bitti. Her şey yeniden ve şimdi başlıyor oysa. Leiris'lerin Amerikalı dostu Walberg ciple dolaştırdı bizi, kentin kenar semtlerine götürdü; yıllar sonra ilk defa otomobile biniyordum. gece yarıları sokaklara fırlıyordum şimdi, eylül serinliğinde caddelerde başıboş gezinmenin tadını çıkarıyordum; kahveler erken saatte kapanıyordu, ama hiç olmazsa kaldırımlar, meydanlar bizimdi. Binaların damlarında nöbete durmuş silahlı direnişçiler geziniyordu; onları gördükçe, hâlâ yatışmamış bir öfkenin varlığını olanca ağırlığıyla sırtımda hissediyor ve dünyamızın haline kahırlanıyordum. Bir gece ortalık canavar düdüklerinin hışımlı

sesiyle inledi; nerden geldiği bilinmeyen bir uçak peydahlanmıştı kentin üzerinde; kenar semtlere V-1 roketleri düştü, toprağın karnında kocaman yaralar açtılar. Walberg'in çok iyi istihbaratı vardı, her şeyi günü gününe haber alıyordu; Almanların çok gizli ve müthiş vurucu silâhlar yaptıklarını söyledi. O beterin beteri pis korkuya kapıldım tekrar, benliğimde hâlâ sıcaklığını yitirmemişti, gelip eski yerine çökeleniverdi. Fakat mutluluk, korku filân dinlemiyor, bütün üzüntüleri, tedirginlikleri çarçabuk silip süpürüyordu. Gece gündüz dostlarımızla beraberdik; gülüp eğleniyor, yarenlik ediyor, kafaları tütsülüyor, özgürlüğümüzü kutluyorduk. Bu mutluluğu, bizimle yanyana kutlayanlar hiç tanımadığımız kimseler bile olsa, dost biliyorduk onları, hepsine kardeşliğin gözüyle bakıyorduk. Nasıl coşkun bir sarhoşluktu bizimki! Fransa'yı çepeçevre sarmış bütün karanlıklar yavaş yavaş uzaklaşıyordu. Hâki üniformalı, iri yapılı geç askerler, *chewing-gum*'u ağızlarından eksik etmeyen askerler, denizlerin bir çırpıda aşılabileceğine en sahici kanıt olarak duruyorlardı önümüzde. Gevşek adımlarla, salına salına, çoğu zaman da oradan oraya yalpa vurarak geziniyorlardı sokaklarda; kaldırımlarda sarhoş yalpasına adım uydurarak, dudaklarında ıslıkla çalınan türküler, yürü babam yürüyor, geceleri barlarda dans ediyor, çocuksu dişlerini kocaman kahkahalarla ele veriyorlardı. Jean Genêt, ki Almanları oldum olası sevmemiştir, kardeşlik masallarına da inanmadığı için olacak, *Rhumerie* Kahvesi'nin taraçasında öfkeyle onları gösteriyor; Amerikalı askerleri, sivil giyindikleri halde alabildiğine sevimsiz bulduğunu haykırmaktan çekinmiyordu; işgalci Almanlar kaskatıydılar belki, diyordu, yeşilli siyahlı üniformaları ve miğferleriyle tatsızdılar, ama bunlar neci? Ben gencecik Amerikan askerlerinin derbederliğini, umursamazlığını özgürlüğün bir işareti kabul ediyordum; hem bizim, hem dünyanın öbür kesimlerine götürecekleri özgürlüğün anıtı gibiydiler benim gözümde. Hitler ve Mussolini gebermişlerdi çok şükür, yakında Franco ve Salazar da hapı yutacak, kovulacaklardı, işte o zaman Avrupa gerçek anlamıyla özgürlüğüne kavuşacak, faşizmden arınacaktı. Hükümetin yeni şeklinden anlaşıldığı kadarla, Fransa sosyalizme kayıyordu; oysa ülkenin toplumsal yapısı bakımından büyük sarsıntılar

geçirmeksizin, bünyesinde temel değişiklikler, köklü reformlar uygulanamayacağını düşünüyorduk. *Combat* gazetesi bizim umutlarımızı kocaman başlıklarla şu formülün içinde değerlendirmişti: *«Bağımsızlıktan Devrime!»*

Son zafer bütün eski yenilgilerimizi unutturmuştu bize, bütünüyle bizim olan bir şeydi, gene geleceğin kapılarını açmıştı bize. İktidardaki insanlar, düşmana karşı erkekçe direnmiş kimseler, hemen hepsi tanıdığımız, bildiğimiz direnişçilerdi; gazete sorumluları, radyo yöneticileri arasında pek çok dostumuz vardı; politika bir aile yönetimi olmuştu, biz de kenarından köşesinden politikaya hevesleniyorduk. «Politika artık insanlardan ayrı, onlardan bağımsız bir olay değildir,» diye yazıyordu. Camus ve Eylül başında *Combat* gazetesinde yayımladığı bu yazıya şöyle devam ediyordu: «Politika bir insanın öbür insanlara doğrudan doğruya, aracı koymadan seslenişidir.» Öbür insanlara seslenmek zaten bizim, yazarların göreviydi. Savaş öncesinde, yaşadığı çağı bütün boyutlarıyla kavramak çabasını, giderek çağı anlamak başarısını gösteren yazar sayısı parmakla gösterilecek kadar azdı; bu çabayı sürdüren yazarların çoğu çağını kavramamıştı; içlerinde en fazla saygı duyduğumuz *Alain* etki alanından çok şey yitirmişti, belki de kendi gereksizliğine bile inanmaya başlamıştı.

Esirlik Sartre'ı adamakıllı etkilemişti, ona insanca bir dayanışmanın değerini öğretmişti; küçüldüğünü hissetmeden, rahatça başkalarıyla paylaşmıştı yaşantısını. Zaten üstünlük konusunda başkalarının desteği ile değil, kendi gücü ile yer yapmak isteyenlere özgü bir tutumu, katı bir gururu vardı; kalabalık ortasında müthiş rahatlamış, gücünü sıfırdan başlayarak kanıtlayabilmek için elverişli bir ortam bulduğunu görünce sevinmişti. Başka insanların dostluğunu kazanmayı, eylem yaratmayı, düşüncelerini çevresindekilere aşılamayı hep orada öğrendi ve kişiliğini biledi.

Kamp düzenindeki katılık, arkadaşlık ilişkilerinde bulduğu insanca sıcaklık sayesinde hümanizmaya olan düşmanlığını aşmayı da başardı; zaten aslında hümanizmanın gerçek olanına değil, burjuvaca olanına karşı öfkeli ve isyankârdı.

Kendi özgürlüğünü, belli bir durumu ve şartlanmayı kişisel çıkarları açısından yaşayarak değil, toplumun yararına işleyen bir mekanizma ve gerekçeye dayanarak değiştirecekti artık; ancak o zaman, kendi özlemlerini tastaman yansıtan bir gelecek kurabileceğini anlamıştı; bu gelecek, onun demokratik prensiplere bağlılığından da kuvvet alarak sosyalizme açılıyordu; sosyalizmde insanlığın tek kurtuluş şansını, kendini aşmak konusunda tek umudunu buluyordu.

1941'de çevremizdeki küçük burjuva aydınları olmadık laflar etmişlerdi onun hakkında, Alman ajanı olduğunu her tarafa yaymışlardı. 1943'te herkes eylemde işbirliği yapılmasına taraftardı. Savaşın ilk yıllarında, komünistler tarafından kaleme alındığı söylenen bir bildiri dağıtılmıştı; Fransa'nın güney kesiminde elden ele dolaştırılan bu bildiride kara listeye alınan kimselerin isimleri de veriliyordu; aralarında Sartre'ın da adı vardı, Châteaubriant ve Montherlant'ın arasına koymuşlardı onu; Sartre bu kara listeyi Claude Morgan'a gösterdi; Morgan, «Gerçekten üzücü bir şey!» diye homurdanarak hoşnutsuzluğunu belli etti, iki taraf da bu üzücü olayı unutmakta faydâ gördüler. Komünist direnişçilerle Sartre'ın arası çok iyiydi. Almanlar ülkeyi terk ettikten sonra bile dostluğu bozamadılar. Sağ kanadın ideologları, onun komünistlere olan yakınlığını ruhçözümcü açıdan değerlendirmeye kalktılar; Sartre aşağılık kompleksine yakalanmıştı, pişmanlıklar içinde kıvranıyor, kendine, tapacak yeni bir Kilise arıyordu. İşte böyle budalaca şeyler yazıyorlardı! Halk kitleleri komünist partisinin yanında cephe almıştı; sosyalizm ancak bu parti sayesinde gelişecekti; Sartre, ayrıca işçi sınıfı ile kurduğu ilişkilerin kendisi için gerçek bir aşama olacağını biliyordu. İşçi sınıfını dünyanın en atak, en ilerici sınıfı bellemişti; bir yazar olarak evrenselliği arıyor, evrensel olmak için çaba gösteriyordu, bu bakımdan evrensel bir sınıfın insanlarına seslenmek zorundaydı. Çok sonra açıkça anlattığı şeyleri kafasında daha o zamanlar kesinleştirmişti, (bu düşüncelerini 1952'de yayımlanan *Komünistler ve Barış* isimli kitabında derinlemesine işledi) olaylara en gerçek, en doğru bakış, mutluluktan en az, en küçük payı alanındır; cellât ne yaptığının farkında olamayabilir; oysa

kurban bütün acıları, ölümün korkusunu, çilenin en sahici olanını çeker; ezilmişliğin gerçeği, ezilen adamın yaşantısındadır. Sartre ne öğrenecekse, dünyaya ve olaylara ezilenlerin, gözüyle bakarak öğrenecekti; işçi kitleleri tarafından bir kenara itilirse, kendi küçük burjuva şartlanması içinde yozlaşacak, gönülsüz bile olsa kendi kabuğuna çekilmek zorunda kalacaktı.

Sovyetler Birliği'ne duyduğumuz yakınlığı bozabilecek hiçbir engel, hiçbir terslik ve kuşku yoktu yüreğimizde; oradaki halk kitlelerinin yöneticilerle iyi kaynaşmış bir bütün olduğuna savaş boyunca tanıklık etmiş, ora halklarının vatanlarını savunurken nasıl inanılmaz fedakârlıkları göze aldığını hepimiz görmüştük. Her bakımdan ilgi çekici bir durum karşısındaydık, istesek komünistlerle pekâlâ işbirliği yapabilirdik. Sartre partiye girmek niyetinde değildi; kendi bağımsızlığına gereğinden fazla düşkündü; üstelik ideolojik bakımdan marksistlerle uzlaşmazlık halindeydi.

Belli bir marksizm, komünist partisi tarafından öngörülen marksizm anlayışına karşı, insan denen yaratığın insanca değerlerini savunuyordu. Komünistlerin hümanizmi günün birinde mutlaka değerlendireceklerini, gerçek yerine oturtacaklarını umut ediyordu; onların olanaklarından ve silâhlarından yararlanarak hümanizmi burjuvaların tekelinden kurtarmak amacındaydı. Marksizmi burjuva kültürünün görüş açısından ele alacak, sonra durumu tersyüz edecek ve burjuva kültürünü marksist açıdan inceleyecekti. «Orta sınıflardan gelmiştik, küçük burjuva-aydınları ile komünist aydınlar arasında bir bağ kurmaya çalışıyorduk» diye anlatmıştır bu tavrını. Politik planda, komünist partisine sempati duyanlara bir görev düştüğünü, onların tıpkı öbür partilerdeki muhalefet kanadı gibi işlemesi ve partiyi dışardan denetlemesi gerektiğini düşünüyordu; yani sempatizanlar partiyi hem destekleyecek, hem eleştireceklerdi.

İyimser, sevimli hayallerdi bunlar ve hepsi «direniş» hareketinin başarısından kuvvet almıştı; «direniş» hareketi bize tarihin gerçek yüzünü tanıtmıştı, ama sınıf çatışmasını da bir süre için unutturmuştu. Gerici, yani reaksiyoner burjuvazi, nazizmle birlikte politik alandan silinmişti; burjuvazinin sadece kurtuluş hareketine severek katılan

kanadı kalmıştı geriye, bu kanattakiler milli hükümete «evet» demişlerdi. Öte yandan komünistler de milli hükümeti benimsemişti. Liderleri Thorez, Sovyetler Birliği'nden döner dönmez işçi sınıfına seslenmiş, ilk görevlerinin millî endüstriyi ayakta tutmak, çalışmak ve sabırla beklemek, bütün haklı isteklerden şimdilik vazgeçmek olduğunu öğütlemiş ve hatırlatmıştı. Kimse geriye dönmek niyetinde değildi; herkes geleceği düşünüyor, ileriye dönük tasarılar kuruyordu; bu alanda komünistler de reform taraftarları da aynı politikayı benimsemişlerdi. Böyle bir atmosferde karşıtlıklar elbette görünmez hale gelecek, bir süre için hiçbir şey ifade etmeyeceklerdi. Camus'nün kişisel açıdan komünistlere karşı çıkması bile önemli değildi, yönettiği gazete, yani *Combat* millî hükümet politikasını destekliyordu. Sartre *komünistlere* sempati duymakla birlikte, *Combat* gazetesinin tutumunu destekliyordu; hattâ bir defasında gazetenin başyazısını bile hazırladı. De Gaulle'cüler, komünistler, katolikler, marksistler omuz omuzaydılar, kardeşlik havası esiyordu ülkemizde. Hemen bütün gazetelerde aynı hava, aynı umut dile getiriliyordu. *Carrefour*'da Sartre'ın beyanatı yayımlanıyor, *Lettres Françaises*'de François Mauriac gibi katolik bir yazar satırlar dolusu yazılar döşenebiliyordu.

Fakat bir süre sonra *Lettres Françaises* virajı alıp sekterizme saplandı. *Action* daha ılımlı, daha geniş fikirliydi; bu derginin başındaki genç ekiple anlaşmak daha kolay görünüyordu. Hervé ve Pierre Courtade Sartre'a başvurdular, işbirliği teklif ediyorlardı; kabul etmedi, bu isteksizliğin başlıca nedeni, derginin Malraux'ya karşı haksız bulduğumuz saldırılara girişmiş olmasıydı. Francis Ponge o sırada derginin sanat ve kültür bölümlerini yönetiyordu, bürosunun üzerinde Sartre aleyhtarı bir yığın yazının biriktiğini söyledi, bunlardan birkaçını da yayımladı. Sartre *Düzeltme* başlıklı bir yazıyla suçlamaları yanıtladı. Onu genellikle Heidegger'den esinlenmiş olmakla suçluyorlardı.

İhanet Nedir?

Hainlerin temizlenmesi konusunda başgösteren fikir ayrılıkları eski direnişçileri gruplara bölmüştü; herkes bu temizlik hareketinin uygulanış biçimine karşıydı; Mauriac hoşgörülü davranılmasını, hainlerin bu seferlik bağışlanmasını istiyordu, ama komünistler sertlikte ısrar edilmesinden yanaydılar; Camus gazetesinde orta bir yolu öğütlüyordu, Sartre ve ben onunla aynı fikirdeydik: İntikam boş bir duygudur, fakat bazı kimselerin yeni kurulan hayat içinde yerleri olmadıkları bir gerçekti. Kendi payıma hiçbir şeye karışmıyor, köşemde oturuyordum; C.N.E. örgütüne üye olmuştum, ama hiçbir toplantıya katılmadım. Sartre'ın oradaki varlığı benim hazır bulunmamı gereksiz hale getiriyordu. Komite kararlarını çoğunlukla Sartre'dan öğreniyor, üyelerin eski hain ve işbirlikçilere yazı yayımlamak olanağı sağlayan dergi ve gazetelere cephe alışını, onlarla alışverişi kesmelerini bütün yüreğimle destekliyordum. Binlerce direnişçi vatanseverin, binlerce suçsuz Yahudinin göz göre göre katledilmesine, acı çekmesine ses çıkarmayan, bu cinayetlere katılan kimselerin seslerini duymak hoşuma gitmiyor, kendi adımı onların yanında görmek kanıma dokunuyordu. İşin başında kendimize karşı söz vermiş ve «Yapılanları unutmayacağız!» demiştik; unutmamıştım yapılanları.

Brasillach'ın ihanet suçundan yargılanacağı günlerde, kim olduğunu şimdi anımsamıyorum ama, yanıma birisi geldi; onun bağışlanması için avukatları tarafından elden ele gezdirilen bir bildiriye imza koymamı istedi; kâğıtta imzası bulunanlar, yazar olarak onun bağışlanmasını yargıçlardan adeta yakarıyorlardı. Oysa hiçbir şekilde hiçbir zaman Brasillach gibi düşünmemiş, onunla aynı fikirde olmamıştım; yazılarını okurken defalarca mosmor kesilmiş, hırsımdan ağlayacak hale gelmiştim. «Vatanımızı tehlikeye düşürenlere acımayacağız!» demiş, böylelerinin işgal kuvvetlerine ihbar edilmesini bir hak gibi göstermeye çalışmış, hattâ bazılarını kendisi ele vermişti; onun

yönettiği *Je suis partout* örgütü ihbar ediyor, kelle istiyor, Vichy'deki kukla hükümete baskı yapıyor, özgür bölgedeki vatandaşlarımızın da faşist baskı altında yaşamalarına sebep oluyordu. Topraklarımızdaki düşmanı bir «oldu bitti» kabul etmekten de öteye gitmişti bu adamlar; Feldmann, Cavaillès, Politzer ve Burla gibi arkadaşlarımızın kurşunlanmasında, Robert Desnos ve Kaan gibilerinin işkence kamplarına sürülmesinde başrolü oynamışlardı. İşte ben, kimi ölmüş, kimi unutulmaz yaraların tutsağı haline düşürülmüş bu arkadaşlarımın yanındaydım, Brasillach'ın bağışlanması için çalışsaydım, arkadaşlarıma ihanet etmiş olur, onlar suratıma tükürseler haketmiş olurdum. O an verdim kararımı, hiç düşünmeden «Hayır!» dedim, Camus de aynı tepkiyi gösterdi: «Bu heriflerle ortak hiçbir şeyimiz yok bizim,» dedi bana. «Yargıçlar karar versin, bizim işimiz değil.»

«Hayır!» demiştim, ama şeytan dürtmüş, iyice meraklanmıştım; duruşmayı izlemeye koştum; imzamın kamuoyunda henüz hiçbir ağırlığı yoktu, davranışım sembolik olmaktan öteye geçmiyordu. Fakat insan, küçücük, hattâ hiç sorumluluk taşımadığı bir olay karşısında bile tavır almasını bilmezse yanlışa düşer, umursamazlığı kalkan gibi kullanıp sorumluluktan kaçmamalıdır.

Basın tribününde bir yer buldum; fakat ne yalan söyleyeyim, benim için hoş bir deney olmadı bu. Gazeteciler tasasız ve sakindiler, durmadan not alıyor, önlerindeki defter sayfalarına çeşitli şekiller çiziyor, sık sık esniyorlardı; avukatlar tumturaklı bir edâ ile konuş babam konuşuyor, yargıçlar sessiz dinliyor, başyargıç çevresini boş gözlerle seyrediyordu; bu duruşma komediden farksız bir şeydi; fakat sanık açısından çok önemliydi, onun kendi gerçeği ile yüzyüze geldiği bir andı, ölüm kalım meselesiydi. Brasillach sakindi, her şeye rağmen sakin ve dikkafalıydı, ölüm hükmü okunurken bile sarsılmadı. Bu cesareti onu işlediği ağır suçların sorumluluğundan kurtarmıyor, alçaklıklarını bağışlatmıyordu; davranışlarının insanî açıdan geçerli olup olmamasına değil, dikkafalı ve gösterişli biçimde ölmeye değer verir faşistler, bunu onlardan başkası yapamaz. Zaman aşımı bile Brasillach'ın suçlarını örtemiyordu; zaman ölülerimizi geri getiremiyor da suçluları nasıl arıtacaktı! Fakat hemen belirteyim, adalet meka-

nizmasının bir tuhaf işleyişi vardır ki, pek çokları gibi beni de tedirgin etmiştir; cellâdı kurban durumuna sokuyor, verdiği cezanın insanlıkdışı görünmesine yol açıyordu. Adalet Sarayı'ndan çıkarken tanıdık komünistlere rastladım, içimdeki sıkıntıyı oracıkta hemen anlatıverdim onları; «Keşke gelmeseydiniz, evde otursaydınız!» dediler.

Aradan birkaç gün geçti; Camus sıkılarak karşıma çıktı, açıkça anlatamadığı bazı baskılar yüzünden Brasillach'ın bağışlanmasını isteyen bildiriye imza koyduğunu söyledi. Giyotine gönderildiği sabah ben de bu adamı düşünmüş, bütün çabama karşın aklımdan silip atamamıştım; fakat ne olursa olsun, pişmanlık gelmedi aklıma, imza koymadığıma hiç hayıflanmadım. Temizlik hareketini fazla sert ve insafsız davranmakla suçlayanlar da çıkmıştır. Kendi payıma bu iddiaları yersiz bulurum; işbirlikçilerin ekonomik bağlarla Alman kuklası durumuna getirilmeleri elbette kendi günahlarıdır, Hitler propagandacılarının bağışlanacak tarafı yoktu. Mesleğimin, yaradılışımın bir gerçeği olarak sözlere büyük önem veririm. Simone Weil «insanları aldatmak amacıyla yazarlık yapanları mahkeme önüne çıkarmalı» diyordu, onu gayet iyi anlıyorum. İnanın, işkence ve gaz odalarından daha günahkâr, daha suçlu kelimeler vardır. Bu kelimeler Jaurès'in katilini silahlandırmış ve cinayete sürüklemiş, Salengro'nun intiharına neden olmuştur. Üstelik Brasillach'ın suçu daha ağırdı; sadece kamuoyuna karşı suç işlememişti o, bütün davranışları, ihbarları, düşman kuvvetlerini cinayete ve *jenosid* suçu işlemeye kışkırtması yüzünden yargılanması gerekirdi; *Gestapo* ile yüzdeyüz işbirliği yapmış bir haindi.

Almanlar savaşı yitirmişlerdi, kesindi bu, artık değiştirilemezdi; fakat inatla direndiler. Açlığı suçsuz halk kitlelerine karşı silah olarak, baskı unsuru olarak kullanıyorlardı; eski devirlerin en iğrenç felâketi olan açlığı Avrupa'nın başına yeniden belâ ettiler. Binlerce Hollandalı toprağı kazmış, ağaç kabuklarını soymuş, ama bu ortaçağdan kalma iğrenç ölüm karşısında yenik düşmüşlerdi. Bost Holllanda'dan korkunç fotoğraflar getirmişti, Camus hepsini gösterdi bana: «Yayımlayamayız bunları!» dedi; çehresi ufalmış, vücudu bir kemik yığını haline gelmiş çocuklar vardı fotoğraflarda; gözleri kalmıştı sadece, yılgın ve deli gözler.

Savaşın Yıkıntıları

Ne olacaktı bundan sonra? Olaylar nasıl gelişecekti? Malraux Üçüncü Dünya Savaşı devrine girdiğimizi söylüyordu. Antikomünistler yakın bir felâkete inanıyorlardı. Ama iyimser olanlarımız barışın sonsuza kadar süreceğini yazıyorlardı; teknik gelişmeler sayesinde, kısa bir zaman sonra bütün ülkeler birleşecek, bölünmez bir bütün oluveceklerdi. Hesaplaşma günü uzaktı aslında, ben de hemen yarın yeni bir kavganın çıkacağına inanamıyordum. Bir sabah metroda hiç bilmediğimiz üniformalı askerler gördük, kızıl yıldızlar vardı göğüslerinde, Sovyet askeriydi bunlar. Lise kendi yurtdaşlarını görünce sevinçle yanlarına sokuldu, konuşmaya başladı; fakat onlar sert ve acı bir dille neden kendi yurdunda değil, burada yaşadığını sordular, zavallı Lise'in hevesi kursağında kaldı, terslenişine fena canı sıkılmıştı.

Ülkenin durumu iyiye gitmiyordu. Mendès-France istifa etmişti. C.N.R.'nin etkisi kaybolmuş, adetâ ölüm uykusuna yatmıştı bu örgüt. Camus *Cezayir*'den döner dönmez, *Combat* gazetesinde bir dizi yazı yayımladı; oradaki yerli halkın nasıl amansızca sömürüldüğünü, nasıl sefalet ve açlık çektiğini anlatıyordu; Avrupalılar günde üç yüz gram ekmek alabiliyorken Müslümanlara iki yüz elli gramdan fazlası yasaklanmıştı, üstelik bu miktarın ancak yüz granı ellerine geçiyordu. *Setif* olaylarının gürültüsü bile olmadı; 8 mayıs günü, zafer şenlikleri sırasında faşist kışkırtıcılar Müslüman halkın üzerine ateş açmışlardı; *Humanité* gazetesine göre Müslüman halk onlara karşı direnmiş, ordu birlikleri büyük çaba göstererek ortalığı yatıştırabilmişlerdi; yüz kadar insanın öldüğü söyleniyordu. Bu söylentilerin kocaman bir yalan olduğu sonradan ortaya çıktı. (Daha sonra Müslüman halkı kışkırtan seksen kadar Avrupalı kendi azgınlıklarının kurbanı olarak öldüler, fakat ordu işe el koydu, bölgede geniş bir temizlik hareketine girişti, bu temizlik sonunda yerli halk kırk bin ölü verdi.)

Amerikalıların kamplardan kurtardıkları esirler hakkında feci şeyler söyleniyordu; Amerikalılar ilk günlerde cömertlik etmiş, ekmek,

konserve ve sosis dağıtmışlardı bu esirlere, fakat bunların önemli bir kısmı derhal ölmüştü; şimdi gıda ve yiyecek konusunda daha tedbirli davranılıyordu, ama gıda rejimindeki ani değişiklik kamplardaki esirlerin hayatına maloluyordu. Doktorlar yıllarca gıdasız kalmış bu insanları nasıl tedavi edeceklerini, nasıl iyileştireceklerini bilmiyorlardı; insanlığın karşısında ilk defa beliren bir felâketti bu ve galiba ilk günlerdeki inancı aksine, bu işte Amerikalıların pek sorumluluğu yoktu. Onları özellikle başka yönden sorumlu tutmak mümkündü; esirlerin kendi yurtlarına gönderilmesi müthiş zaman alıyor, bu mekanizma inanılmaz şekilde yavaş işliyordu. *Dachau* kampında tifüs salgını başgöstermişti, orada insanlar kitleler halinde ölüyorlardı; Fransız Kızılhaç'ı kampa girmek için izin istemiş, Amerikalılar buna engel olmuşlardı; böylesine bir yasaklama kararı hepimizi çileden çıkarmıştı. Ayrıca Fransız halkı açlıktan kırılırken Alman esirlerinin iyi beslenmesi bizi fena öfkelendiriyordu. Artık kurtarıcılarımıza, eski sıcak duygularla bakmıyorduk, yavaş yavaş soğumuştuk.

Kamplardaki esirler döndü, o güne kadar hiçbir şey anlamamış, onlara yapılan muamelenin vahşetini ölçememiştik; inanılmaz bir manzara duruyordu karşımızda, iskelet yığını halindeki insanların fotoğrafları Paris sokaklarını doldurmuştu. Bost savaş muhabiri olarak çalışırken Dachau'daki kampı görmüştü; Amerikan birliklerinden iki saat sonra kampa girmişti; gördüklerini anlatmak için kelime bulamıyordu. Bir başka savaş muhabiri ilk defa *müslümanlardan* bahsetti bana: «İşin kötüsü, onlara bakarken insanın içine fenalık geliyor» demişti. Çok geçmedi, onların fotoğrafları da gazetelerde yayımlandı. Derken Amerikalıların kamplarda çektiği kısa filmler, çeşitli tanıkların yazılı ve sözlü açıklamaları gözümüzü açıverdi: ölüm trenleri, gaz odaları, günlük işkenceler, hepsi aydınlığa çıktı. On beş yıl sonra, *Eichmann*'ın duruşması sırasında, yeniden kitaplar yazıldı, filmler tekrar ortaya çıkarıldı; insanlar o devrin vahşetini öğrendikçe kendilerini tutamayıp hüngür hüngür ağladılar; ama biz 1945 yılında bu gerçekleri sıcağı sıcağına öğrendik; kurbanlar arasında dostlarımız, uzaktan da olsa tanıdıklarımız vardı; hayatımızı allak bullak eden bir canavarlıktı Almanlarınki. Tüylerimi diken diken eden şey, gaz odala-

rında ölüme mahkûm edilenlerin bir saniye daha soluk alabilmek, bir saniye daha yaşayabilmek umuduyla çırpınışlarıydı; zırhlı vagonlar, yarı yarıya zehirlenmiş insanların dışardaki temiz havaya saldırışları, yerde yatan cesetleri çiğneyerek kaçışları, ölümdeki çaresizlikleri; yaşatılanların forsa gibi işe sürülüşleri, öldürülüşleri, kahpeliği reddetmenin bile sonsuza uzanan anlamsızlığı, insan gözünde bulanıklaşan son umut ışığı, işte bütün bunlar kafamı kurcalıyordu.

Yvonne Picard dönmedi, Alfred Péron serbest bırakıldıktan hemen sonra İsviçre'de öldü. Pierre Kaan, Buchenwald kampından 10 mayısta kurtuldu. «Hiç olmazsa Alman bozgununu göreceğim ya!» diyordu; 20 mayısta öldü. Robert Dasnos'nun geleceğine dair söylentiler çıktı; ama büyük şair, 8 haziranda Kerenice'de sessizce ölüp gitti, tifüse yakalanmıştı. Yaşamaktan utandım o günlerde; ölüm uykularımı bölüyor, rahat yüzü göstermiyordu bana; fakat, diyordum kendi kendime, iğrenerek söylüyordum bunu, fakat yaşayanlar kabul edilmemesi gereken iğrençliklere eyvallah dedikleri için hayattalar bugün.

Sartre Paris'e döndü, yolculuğunu anlattı. Waldorf Oteli'ne inişi bir âlemdi doğrusu; sırtında bir kanadiyen vardı, öbür Fransız gazetecilerinin derbeder kılıkları hayli ilgi uyandırmıştı. Hemen bir terzi çağırmışlardı onlara. Sonra kentleri, barları, caz müziğini anlattı bana; Amerika'yı bir baştan öbürüne uçakla dolaşmıştı; *Colorado* kanyonları üzerinde pilot sık sık arkasına dönüp, «Geçebiliyor muyuz? Kanatlar herhangi bir yere takılmıyor ya?» diye soruyormuş. Sartre gördüğü şeylerin şaşkınlığı içindeydi. Ekonomik düzen bir yana ırkçılığı görmüştü, Amerikan uygarlığı pek çok yönüyle tüylerini diken diken etmiş, canını sıkmıştı; Amerikalılardaki konformizm, değer ölçülerindeki terslik, kendi kendilerini inandırdıkları efsaneler, yanlış iyimserlikleri, trajik olan her şey karşısındaki korkuları, işte Sartre bunlara bir türlü ısınamamıştı, ama tanıdığı insanların çoğunu gerçekten sevimli bulmuştu; *New York*'da halk kitlelerinin arasına karışmış, Amerika'nın insanlarını yürürlükteki rejimden daha sıcak ve insancıl bulmuştu. *Roosevelt*'i ölümünden az önce görmüştü; başkanı Fransız delegasyonunu kabul ettiği zaman tanımış, kişiliğinin etkisi altında kalmıştı. Bazı Amerikalı aydınların faşizmin ilgi görüşünden yakınma-

larını şaşkın şaşkın dinlemişti orada; başkaları ise yüreğine su serpen yatıştırıcı konuşmalar yapmışlardı. Bir yemekte, *Ford* şirketinin *Public Relations* (Halkla İlişkiler) müdürü, yakın bir gelecekte Sovyetler'le savaşacaklarını söylemişti ona; Sartre, «Nasıl olur? Ortak sınırınız yok ki onlarla?» diye soran komünist bir gazeteciye, bu adamın «Avrupa'da savaşırız» yanıtını verdiğini hayretle dinlemişti. Bu sözler oradaki bütün Fransızları irkiltmiş, ama sonunda herifi ciddiye almamak kararını vermişlerdi. Amerikan halkının saldırgan görünüşü yoktu. Sartre kendini tasasızca yolculuğunun hoş yönlerine bırakmıştı. New York'ta gördüğü, rastladığı yurttaşlarımızı, eski dostlarımızı anlattı; Fernand ve Stépha oradaydılar, Fernand nefis resimler yapıyordu; Paul Nizan'ın karısı Rirette Hollywood'daydı, Fransız filmelerinin kopyalarına alt yazıları hazırlayarak ekmeğini çıkarıyordu. Sartre, Breton'la tanışmıştı, onun olağanüstü önemli bir adam olduğunu söylüyordu; ayrıca Fernand Léger'yi de görmüştü, Léger tarzını hayli değiştirmişti, artık eskisinden çok farklı, bambaşka resimler yapıyordu; Sartre onun yeni resimlerini eskilere tercih ettiğini söylüyordu. Dönüşünden birkaç gün sonra odama koca bir bavul dolusu elbise ve yiyecek gönderdi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SARTRE VE VAROLUŞÇULUK

EYLÜLDE romanım yayımlandı; *Başkalarının Kanı* ulusal kurtuluş hareketini işleyen bir romandı, ama varoluşçu roman damgasını yedi. Bu «varoluşuluk» sözcüğü Sartre'ın ve benim bütün eserlerimize kene gibi yapıştırılıyordu. Yaz günlerinde, *Cerf* yayınevinin, yani Dominikenlerin düzenlediği bir açıkoturum sırasında Sartre, Gabriel Marcel'in kendi felsefesine yakıştırdığı bu damgaya itiraz ediyordu; «Benim felsefem varoluşçuluğun felsefesidir, kabul; fakat varoluşçuluğun ne olduğundan pek haberli değilim» diyordu. Ben de onun tedirginliğini paylaşıyordum. Yazdığım bütün kitapları bu sözcükten habersiz kaleme almıştım, herhangi bir felsefeden değil, doğrudan doğruya kendi yaşantımdan, kendi deneyimlerimden yararlanarak yazmıştım kitaplarımı. Buna rağmen, «varoluşçu» etiketten kendimizi kurtaramadık, boş yere direnmiş olduk. Sonunda herkesin bizi paketlediği bu terimi biz de kabullenmek zorunda kaldık.

Sonbaharın ilk günlerinde, aslında hiç istemediğimiz halde, varlığını bizim dışımızda da sürdüren bir «varoluşçuluk saldırısını» başlatmıştık. Romanımın yayımlanışından iki hafta sonra Sartre *Özgürlüğün Yolları* isimli eserinin ilk iki cildini yayımladı, onları *Temps Modernes* dergisi izledi. Sartre «varoluşçuluk bir hümanizma sayılabilir mi?» konulu bir konferans verdi, ben roman ve metafizik konusunda uzun bir konuşma yaptım. *Bouches Inutiles* isimli piyesim oynanmaya başladı. Yol açtığımız kargaşalık bizi de şaşırtmıştı. Ansızın, tıpkı filmlerde gördüğümüz gibi, resmin dışına taşan bir insan, bir eşya gibi benim yaşantım da eski ve bildik sınırların dışına taşıverdi. Kamuoyu önüne bütün çıplaklığımla çıkarılıverdim. Aslında benim işkembem pek dolu değildi, önemli işler yapmamıştım, fakat

adımı Sartre'ın yanına yapıştırmışlardı ve Sartre inanılmaz bir hızla ün yaptı. Gazete ve dergilerde ismimizin geçmediği hafta yoktu. *Combat* gazetesi özellikle ilgi gösteriyor, kitaplarımızı ve konuşmalarımızı anlayışlı bir dille kamuoyuna tanıtıyordu. Herbert tarafından kurulan ve topu topu dört beş sayı yayımlanan *Terre des Hommes* dergisi hemen her sayısında, bazen dostça, bazen tatlı sert bir üslûp içinde bizden sözediyordu. Her yerde kitaplarımız ve kişiliğimiz hakkında yorumlar yapılıyordu. Sokağa çıkamaz olmuştuk, gazete fotoğrafçıları yolumuzu kesiyor, insanlar bizi durdurup sor babam soruyorlardı. *Flore* kahvesinde bizi görenler uzun uzun bakıp birbirleriyle fısıldaşıyorlardı. Sartre'ın konferansına öyle müthiş bir akın oldu ki; salon tıklım tıklım doldu; dışarda kalanlar arasında birbirini çiğneyenler, yarı baygın götürülenler vardı.

Bu kargaşalık, Sartre'ın *Tempa Modernes* dergisinin Kasım 1945 sayısında, *Edebiyatın Devletleştirilmesi* başlığı ile sıcağı sıcağına eleştirdiği bir toplum olayını yansıtıyordu; Fransa savaştan ağır yaralar alarak çıkmış, politik alandaki önemini yitirmiş, ikinci sınıf bir devlet durumuna düşmüştü; ihraç edebileceği malları efsaneleştirerek kendi durumunu kurtarmaya çalışıyordu, bu amaçla *moda* ve *edebiyat* alanlarında şaşırtıcı bir enflasyon başlatılmıştı. Kendi halinde yazarların eserleri bile büyük gürültüler koparıyor, yazar göklere çıkarılıyordu; yabancılar bu kargaşalığı bir anlam veremiyor, ama körü körüne hayranlık duymaktan geri kalmıyorlardı. Fakat hemen belirteyim; şartlar Sartre'a inanılmaz ölçüde yardım ettiyse, bilin ki bu basit bir rastlantı olmamıştır; daha ilk bakışta, halk kitlelerinin aradığı şeyle, Sartre'ın onlara sunduğu şey arasında büyük bir yakınlık, gerçek bir ortaklık vardı. Onun yazdıklarını okuyan küçük-burjuvalar bile, artık sonsuza giden bir barışın hayaliyle avunmuyorlardı, sâkin bir dünyada büyük teknik gelişmeler içinde yaşayabileceklerini akılları kesmiyordu; Tarih dediğimiz gerçeği en dehşet verici görünüşüyle tanımışlardı. Artık farkına vardıkları bu gerçeklerin tümünü kapsayan bir ideolojiye ihtiyaçları vardı, ama kendi kendilerini doğrulamak için yarattıkları bahanelerin bir çırpıda silinivermesi işlerine gelmiyordu. Varoluşçuluk tarihle ahlâkı uzlaştırma çabası içindeydi; bu iki kavramı bir geçiş

döneminin unsurları olarak görüyor ve insanlara, anlamsız, boş ve vahşet dolu olan her şeye haysiyetlerini yitirmeksizin gerçekçi gözlerle bakmalarını öğütlüyordu. Yani küçük-burjuvalara ne zamandır düşledikleri çözümleri getiriyordu.

Görünüş belki böyle, ama gerçek çok başkaydı; zaten Sartre'ın başarıları ne ölçüde gürültülü olursa olsun, bu yüzden eksik kalmış, küçük-burjuvanın sakat inancıyla gerçeklik arasındaki farkın uyuşmazlığını baştan sona yansıtmış, bu çelişkiye ayna tutmuştur. İnsanlar, ne zamandır özledikleri bir yiyecek bulmuş gibi saldırmışlardı onun kitaplarına, fakat çoğunun dişi kırıldı, çığlıklar koyverdiler, haykırışlarındaki şiddet herkesin ilgisini çekiyor, herkesi meraklandırıyordu. Sartre kişisel planda, ahlâka özgü değerleri savunarak onları kendi yanına alıyordu; ama getirdiği yeni ahlâk burjuvalarınkine benzemiyor, bu yüzden hepsinde bir telâş yaratıyordu. Sartre'ın romanları, görmezlikten geldikleri, görseler bile unutmaya çalıştıkları perişen bir toplumu önlerine seriyordu; sonunda onu uğursuz bir gerçekçilik tutkusu ile suçladılar, sefalet edebiyatı yaptığına hükmedip işin içinden sıyrılıverdiler. Kendileri hakkında, zaten kendilerinin de bildikleri bazı gerçeklerin yeniden ve usulca kulaklarına fısıldanması hoşlarına gidiyordu, ama hiçbiri gerçekliğin karşısına çıkabilecek kadar yiğit değildi. Marksist diyalektiğin karşısına kendi özgürlüklerini bahane ederek dikilmeyi hüner sayıyorlardı; üstelik Sartre her şeyi büyütüyor, onlara taşınması ağır gelen, yorucu sorumluluklar yüklüyordu; Sartre'ın önerdiği ahlâk toplumun bilinen kalıplarına, kuruluşlarına, geleneklerine düşmandı; burjuvaların rahatını kaçırıyordu. Onlara proletarya ile işbirliği yapmak, proletarya ile uzlaşmak zorunda olduklarını anımsatıyor, yani korkutuyordu. Komünist aydınlar bile Sartre kadar ürkütmüyordu onları, komünistleri zaten sınıflamış, ayırıp rafa kaldırmışlardı. Burjuvalar Sartre'ın kişiliğinde belli bir ölçüye kadar kendilerini buluyor, fakat Sartre'ın kendi şartlanmasını aştığı noktada Sartre'a düşman kesiliyorlardı; aslında onların dilini konuşuyordu, ama belli bir noktadan sonra onların işitmek istemedikleri şeyleri gene onların diliyle söylüyordu. Sevmezler bile kolay vazgeçemiyorlardı; çünkü Sartre onların kendi kendilerine düşündükleri meseleleri araştırı-

yor, onların iç dünyasını kurcalıyordu. Kaçıyorlardı sonunda, çünkü Sartre verdiği yanıtlarla onları yıldırıyor, memnun etmek için herhangi bir tavize yanaşmıyordu.

Bir anda ün kazanmış, skandallara yol açmıştı, Sartre biliyordu bunu; ama eski tutkularını aşan bu yeni durumu ters buluyor, kolay kolay hazmedeceğe de benzemiyordu. *Bulantı*'nın çarçabuk başka dillere çevrileceğini hiç ummamıştı; oysa harberleşme alanındaki son gelişmeler, tekniğin ilerlemesi her şeyi bir anda değiştirmiş, her kitabı en azından on iki yabancı dile çevrilivermişti. Eski geleneklere, yetişme tarzı bakımından eskiye bağlı bir yazar için çok şaşırtıcı bir sonuçtur bu; Baudelaire, Stendhal ve Kafka gibi yazarların gölgede kalışını, üstün dehalarının bedeli kabul ediyordu Sartre. Kendi eserlerinin çarçabuk tanınması, herkes tarafından okunması, ona dehasının bir işareti gibi görünmüyor, bazı tasalar veriyordu; bir kitabın çevresinde koparılan gürültü, çoğu zaman o eserin kötülüğüne ölçü sayılıyordu, gerçek böyle değildi belki, ama Sartre buna inanmıştı bir kere. Baudelaire'in yaşarken çektiği kimsesizlikle kıyaslanırsa, Sartre'ın başına bir çorap gibi örülen «şan şeref» şamatası hayli sıkıcı, hatta ürkütücü bir olaydı.

Kazandığı ün ona pahalıya maloluyordu. Hiç umulmadık bir okur kitlesi bulmuştu karşısında; gelgelelim, gelecek yüzyıllarda okunmamak, insanlığın sonraki dönemine kalamamak, sözün kısası kalıcı olmamak tehlikesi ile burun buruna gelmişti. Sonsuzluğa ulaşmak umudu bir anda sönüvermiş ve onun gözünde, gelecek yüzyılların insanları kendi içlerine dönük, hayata yüzde yüz kapalı ve onu anlamasına imkân olmayan yaratıklar haline gelivermişlerdi; *Altona Malıkûmları*'nda Franz'ın öfkeyle diklendiği insanlar gibiydiler. Kitapları okunsa bile, yazdığı zamanki anlamlarını mutlaka yitirecek, kalıcı olamayacaklardı.

Kırk yaşında, en cüretli tutkularını bile doyurmak imkânına kavuşmuştu; başarısı ne ölçüde yanlış ve çelişkilerle dolu olursa olsun, bir daha aynı başarıyı gösteremeyecek, bir yenisiyle aşıp geride bırakamayacaktı. Tekrarlara düşmek onun hiç sevmediği şeydi; hedef değiştirmek zorundaydı. Pasif kalmayı bir türlü kabullenemediği halde

eyleme girmemiş, eser vermek yolunu seçmişti; fakat yazarlığı da hayal kurmakla bir tutmuyor, kendinden kaçmak için bahane saymıyor, tam tersine yeni bir düzenin kurulmasında etkili bir aşama olarak görüyordu. Bir eserin ne ölçüde etkili olabileceğini ise, kampta mahkûm yaşadığı günlerde *Bariona*'yı sahneye koyduğu zaman ve işgal günlerinde *Sinekler*'le anlamıştı. Seyirci kalmaktan vazgeçip, eyleme karar verince, edebiyatın hep devrimci bir çağrı niteliği taşıması gerektiğine, belli bir amaca doğru koşarak yaşaması gerektiğine hükmetti. Edebiyatı küçümsediğinden değil, ona kendi kişiliğini kazandırmak, gerçek değerini vermek tutkusuyla böyle tavır alıyordu.

1944 sonbaharında geniş kitlelerle aramızda başlayan balayı çabuk bozuldu. *Varlık ve Hiçlik* hakkında hiçbir ciddi inceleme yayımlanmamıştı, ama çeşitli dergi ve gazetelerde Sartre'ın bu eseri boyuna saldırıya uğruyor, yerden yere vuruluyordu. *La Croix*, 3 Haziran 1945 tarihli sayısında varoluşçulukta var olan Tanrısızlık fikrinin «Onsekizinci yüzyıldaki rasyonalist fikir akımlarından, hatta ondokuzuncu yüzyılı belirleyen pozitivist düşüncelerden daha tehlikeli» olduğunu yazıyordu. Aşırı sağ kanat, hesaplı görünmesine rağmen, yavaş yavaş dişlerini göstermeye başlamıştı; alaylı hikâyecikler, oraya buraya sıkıştırılan türlü dedikodularla Sartre'ın kişiliği yıpratılmak isteniyordu. 1945 Kasım'ında, mavi gözlü bir delikanlı *Flore* Kahvesi'nde beni yakaladı ve Sartre hakkında konuşmamı istedi; yeni yayımlanmaya başlayan *Samedi-Soir* isimli skandal dergisinde bir röportaj yayımlayacaktı; delikanlıyı tersledim, benimle konuşamazsa, oturup kendi başına uydurma bir yazı döşenecekti, öyle söylüyordu; baktım olacak gibi değil, konuşmaya razı oldum; sorduklarına ayrıntılı yanıtlar verdim. Birkaç gün sonra, ünlü yazı derginin sayfalarında boy gösterdi; Sartre'ın felsefesi kötü ve uğursuz bir felsefeydi, ancak hastalıklı bir ulusun insanlarına yakışabilirdi. Ahlâk ve fizik, hangi açıdan bakılırsa bakılsın, Sartre kokuşmuşluğu temsil ediyordu. Böylesine çamur atılacağını hiç ummamıştık, doğrusu çok şaşırdık. Elbette, bu insanların bizi sevmelerine olanak yoktu; saldırılarına ve hakaretlerine göğüs germeyi öğrenecektik. *Boutang* gibi birinin Sartre'ın deliliğinden kuşkulanmasını olağan saymamız gerekiyordu.

Sartre kendi sınıfından kopuyordu, burjuvazinin ona öfkelenmesi kadar doğal bir şey olamazdı. Ama komünistlerin öfkesi ve saldırısı bir hançer gibi yüreğine işledi.

1945 Haziranında komünistlerle birlikte C.N.E.'nin çalışmalarına katılmıştı, hem de severek. *Düzeltme* adını verdiği yazısında, kendi tutumuna yeteri kadar aydınlık getirebileceğini, böylelikle onlarla arasında hiçbir uzlaşmazlık konusu, hiçbir pürüz bırakmayacağını düşünüyordu. Fakat Henri Lefebvre, *Action* dergisinde yayımlanan sert, zaman zaman da alaycı bir dille kaleme aldığı yazısında Sartre'ı *Varlık ve Hiçlik*'de Marksist açıdan olağan sayılan bazı yorumları abartmakla suçluyordu; ona göre Sartre, tarih felsefesi bakımından denenmesi mümkün bütün yolları kapatmak ve okurlarının dikkatini gerçek sorunlardan alıp başka tarafa çevirmekle büyük sorumluluk altına giriyordu. Jean Kanapa, *Temps Modernes*'nin ilk sayısına bir makale getirdi. «Birlikte Maublanc'a gidelim,» diyordu Sartre'a «Roger Garaudy ve Henri Mougin sizinle konuşmak istiyorlar.» Fakat buluşma gününün sabahı telefon edip gelemeyeceğini söyledi. Sartre randevuya yalnız gitti; Garaudy ve Mougin bekliyorlardı; adamakıllı çıkıştılar ona; Sartre'ı idealist olmakla suçluyorlardı, gençleri Marksizmden soğutmakla suçluyorlardı; bu olaydan sonra hiçbir komünist yazar yönettiğimiz dergiye yazı vermedi. Oysa biz onlarla ilişkilerimizi bozmak istemiyor, hepsiyle iyi geçinmeye çabalıyorduk. Politik açıdan tek ortak sorunumuz olan Millî Kurtuluş hareketi artık birleştirici niteliğini yitirmişti; pamuk ipliğine bağlı duran dostlukları ayakta tutmasına, dengelemesine artık olanak yoktu. Onlar bizi bırakmışlardı, ama biz onları desteklemeye devam ettik; Thorez'le de Gaulle'ü karşı karşıya getiren anlaşmazlık patlak verince, Thorez'i destekledik.

Aşk ve Bağımlılık

Sartre Amerika dönüşünde M. isimli bir kadının sözünü etmişti bana. Birbirlerine çok ilgi duymuş, kısa zamanda ısınmışlardı; her yılın üç veya dört ayını birlikte geçirmeyi düşünüyorlardı. Olsun, diyordum

içimden, ayrılıklar gözümü korkutmuyordu. Ne olursa olsun kuşkuluydum, Sartre o kadınla New York'ta geçirdiği üç haftayı öyle ballandırarak anlatıyor, ondan bahsederken gözlerinin içi öylesine gülüyordu ki, garip bir tedirginliğin bütün benliğime yayıldığını sezinledim; ben, onun bu maceranın değişik ve romantik havasına kapıldığını sanıyordum; fakat birdenbire aklım karıştı; M.'ye benden daha fazla önem verip vermediğini merak ettim, artık eski iyimserliğim kalmamıştı, başıma her felaketin gelebileceğine inanıyor, kendimi de buna göre hazırlıyordum. On beş yıldır sürüp giden bir bağlılıkta «alışkanlık» dediğimiz şeyin payı nedir? Bu bağlılık ne cins ödünler vermemi gerektiriyordu? Kendi yanıtımı biliyor, ama Sartre'ın ne diyeceğini, nasıl davranacağını kestiremiyordum. Onu eski günlere kıyasla daha iyi anlıyordum şimdi, bu yüzden bakışlarım daha bulanık, daha güvensizdi; önemli farklar vardı aramızda; bu farklılık beni yormuyor, rahatsız etmiyordu; ya onu tedirgin ediyorsa? Anlattıklarına bakılırsa, M. ona tıpatıp benziyor, onun davrandığı gibi davranıyor, aynı sabırsızlığı, aynı heyecanları, aynı tutkuları taşıyor, olaylar karşısında onunla aynı tepkileri gösteriyordu. Gezintiye çıktıkları vakit bile, Sartre'ın içinden duraklamak geçtiği bir anda, o da aynı şeyi düşünüyor, sonra gene Sartre'la beraber yola koyulmak ihtiyacını duyuyordu. Belki de derinlemesine bir bağın ifadesiydi bu, hayatın kaynağında olan, aynı atılımları ve aynı ritmi sürdüren derin bir bağ vardı aralarında, Sartre bunu bende bulamıyordu belki, benimle tadamıyordu ve belki de bu derin ortaklık, ikimizin arasındaki bağlardan daha sıcak, daha güven verici, daha güzel ve dolu geliyordu ona, Yüreğimde bir ses beni kışkırtıyor, gerçeği öğrenmeye zorluyordu. Tehlikeli bir soru dudaklarınızı yakıyorsa, telaşınız yüzünden yanılır ve bu sıkıntıdan kurtulmak için çoğunlukla en olmayacak zamanı seçer, en olmayacak çarelere başvurursunuz; ben de öyle yaptım; bir öğle vakti, Salacrou'nun evindeki davete gitmek üzere odamdan çıktığımızda Sartre'ın yüzüne alık alık bakarak: «Gerçeği söylesenize artık; hangimiz daha önemliyiz; M.yi mi, yoksa beni mi seçiyorsunuz?» diye sordum. «M.'yi kaybetmek istemiyorum, çok önem veriyorum ona,

ama görüyorsunuz, yanınızdayım» diye yanıt verdi. Soluğum kesilecek gibi oldu. Aslında «Aramızda bir sözleşme var, bunu bozmuyorum, fazlasını sormaşanıza» demek istemişti. Bu yanıt gelecek günleri tehlikeye düşürüyor, her şeyin yeniden ele alınmasını gerektiriyordu. O gün yemek yerken, dostların elini sıkarken ve gülümserken çok acı çektim; Sartre'ın endişeli gözlerle beni süzdüğünü hissediyordum, daha çok kasılıyor ve gittikçe katılaşıyordum, yemeğin sonunu getiremeyecekmişim gibi geliyordu bana. Öğleden sonra, Sartre bir fırsatını bulup sözü o meseleye getirdi ve kendi tutumunu açıkladı; öteden beri ikimiz de sözlere değil, davranışlara önem vererek yaşamıştık; bu yüzden lafebeliği yapmaktansa kısa yolu seçmiş, yanyana oluşumuzun meseleyi çözümlediğini anlatmak istemişti. Sözlerine inandım.

Amerika yolculuğum sırasında, bende hiç ummadığım bir şaşkınlık doğdu; bütün söylentilerin aksine Amerikan kadınını tanımış, onun erkeği ezdiği, kendine mahkûm etitği hakkındaki söylentilerin gerçek olmadığını fark etmiştim. Evet, Amerikan kadını hak aramasını seviyordu, bu alanda hayli ileriye gitmiş, kendi haklarına adetâ bir kutsallık, bir dokunulmazlık kazandırmıştı, fakat her şeye rağmen bağımlı, özgürlüğü sınırlanmış bir yaratıktı: "Benim tanıdığım Amerika erkeklerin hâkim olduğu bir ülkeydi. (Eve Miriam, 1960'da *La Nation*'da yayımlanan incelemesinde Amerikalı erkeğin kadını tarafından değil, ülkede hükmünü yürüten mekanizma tarafından ezildiğini gayet güzel kanıtladı.) Bu gün bile bu düşüncelerim değişmedi.

Fakat Amerika yolculuğumun en büyük özelliği Nelson Algren'le tanışmamdır. Gerçi bu ilişkiyi, *Mandarinler* isimli kitabımda alabildiğine değiştirerek anlattım, ama bu defa olduğu gibi anlatmakta fayda görüyorum; lafebeliği olsun diye değil, üzerinde çok düşündüğüm halde çözemediğim bir meseleye yeniden dönebilmek amacıyla yapıyorum bunu; özgürlükle belli bir insana bağlılık arasında uzlaşma sağlamak mümkün müdür? Ve bu neye malolur?

Yüzde yüz bir bağlılık hep öğütlenir, ama gerçekte dikkatle incelenmediği için yanlış yorumlara neden olur; çoğu zaman bunun eksikliğini hissedenlerin meselesidir; aslında hoşlanmazlar bağımlı

yaşamaktan, ama kendi kendilerini buna mahkûm ettikleri için acısını bazen şaraptan, bazen kuyruklu yalanlarla avunarak çıkarmaya bakarlar. *Geleneksel anlamda düşündüğümüz zaman, evlilik hep erkeğin* üstünlüğüne çalışmış, özgürlük tanımıştır ona; oysa şimdiki kadın, haklarının bilincinde ve hangi koşullarda mutlu olabileceğinin hesabını rahatça yapabilecek durumdadır; ortaklaşa bir hayatın akışı içinde, erkekteki dengesizliği, bu önemli boşluğu karşılayacak hiçbi şey yoksa; kıskançlık, kadını ve erkeği ömür boyu kemirecek, bu ortaklık müthiş bir can sıkıntısında düğümlenecek demektir. Bugün, bir zamanlar benim Sartre ile yaptığım türden bir sözleşmeye varıp, bunu uygulayan çiftlerin sayısı hayli kabarıktır; yani bizimki, ayrılıkları aşan bir bağlılık oluyor *Cynara, ben kendimce sadık kaldım sana.* Tabiî böyle bir ilişkinin de terslikleri var; taraflardan biri, bakarsınız, yeni tanıdığı kimseyi eski sevgilisine tercih ediverir, öbürü o zaman aldatıldığını düşünecektir; yani iki bağımsız insan yerine, bir cellâtla bir kurban buluruz karşımızda.

Bazı durumlar vardır ki, çeşitli nedenler yüzünden —çocuklar, iş ortaklığı, bağlılığın sağlamlığı gibi— kadınla erkeğin birbirlerinden kopmaları olanaksız hale gelir. Birbirlerine kaçamak yollu hovardalık hakkı tanımakla yetiniyorlarsa ortada güçlük yoktur, o zaman da buna bağımsızlık denemez. Benim ve Sartre'ın bilinçli olarak giriştiğimiz deney çok aşırı, o ölçüde de tutkulu bir deneydir; biz ikimizin arasında yürürlükte olan bağlılık bir yana, başka aşklar da yaşamak istedik; fakat galiba önemli bir meseleyi unuttuk; acaba üçüncüsü ne diyecek, bu tür bir ilişkiyi nasıl karşılayacaktı? Öyle anlar oldu ki, üçüncüsü bizim havamıza rahatlıkla ayak uydurdu; aramızdaki bağ dostluklara, aşk kokan arkadaşlıklara, geçici sevdalanmalara hak tanıyordu. Fakat üçüncüsü daha fazlasını isteyince, bulduğu ile yetinmeyince çatışma başlıyor ve üçüncü hep kaybediyordu. Hemen belirteyim, Sartre ile olan beraberliğimiz otuz yıldır hiç bozulmadan sürüp gidiyorsa, bilin ki üçüncüler arada harcanmış, kurduğumuz sisteme kurban gitmişlerdir. Evet, kurduğumuz sistemin tek kusuruydu bu ve inanın, şimdi anlatacağım bölümde, hayatının bu noktadan sonraki kesiminde bana çok acı çektirmiştir.

Günü Gününe Amerika kitabımda, Algren'le ilk karşılaşmamızın hikâyesini ayrıntılarıyla anlattım; ilk geceyi kentin kenar semtlerinde ayaktakımı arasında geçirişimiz, ertesi gün öğleden sonra Polonyalıların oturduğu kesimde, ucuz meyhanelerde sürtüşümüz, bunların hepsini anlattım; fakat birbirimize nasıl ısınıp, hemen suçortağı oluverdiğimizi, o gece başbaşa yemek yiyemediğimiz için nasıl üzüldüğümüzü yazmadım; ben iki Fransızla, elçilikten iki memurla yemeğe gitmek zorundaydım. İstasyondan telefon açtım ona; konuşma öylesine uzun sürdü ki, adamlar ahizeyi elimden zorla aldılar. Los Angeles treninde yazdığı kitaplardan birini okudum ve onu düşündüm; biçimsiz bir barakada yaşıyordu, buzdolabı ve banyosu yoktu, oturduğu baraka izbelikterle dolu bir sokağın dip tarafındaydı; bu yoksulluk rahat bir soluk aldırmıştı bana, çünkü dolar kokan büyük otellerden ve lokantalardan iğreniyordum. «Sonunda tekrar döneceğim Chicago'ya» diye homurdanıyordum; Algren dönmemi istemişti, ben de kararlıydım, mutlaka dönecektim; fakat bu ayrılık bile acı verdiğine göre, sonraki ayrılışımız bizi kimbilir nasıl yaralayacak, nasıl yerden yere vuracaktı? İlk mektubumda bu meselcyi sordum ona; «Yeni bir ayrılık ikimize de acı verecekse, talihimize küselim» yanıtını verdi.

Haftalar birbirini kovaladı; New York'ta yeni dostlar edindim, eski tanıdıklarla daha içli dışlı olduk, hele bir tanesiyle... Mayıs başlarında Sartre mektup yazdı ve dönüşümü on beş gün geciktirmemi istedi; çünkü M. on beş gün daha Paris'te, onun yanında kalacaktı. Bayağı hüzünlendim; bir turist gibi yaşamaktan bıkmıştım; beni kollarında taşıyacak bir erkeğe ihtiyacım vardı, geçici bile olsa, belli bir süre benim olacak bir erkek istiyordum yanımda; New Yorklu sevgilimi getiriyordum aklıma; fakat o karısına yalan söylemek istemiyor; aramızda uzayıp gidecek bir macerayı sonradan itiraf edecek cesareti bulamıyordu kendinde; vazgeçtik tabiî. Algren'e telefon açmaya karar verdim: «Gelebilir misiniz yanıma» diye sordum. Gelemiyordu; ama benimle Chicago'da buluşmayı çok istiyordu. Ona havaalanında randevu verdim.

İlk günümüz, *Mandarinler*'de Anne ve Lewis'in birlikte geçirdik-

leri ilk güne tıpatıp benzer; sıkıntı, sabırsızlık, yanlış anlamalar yorgunluk ve sonunda müthiş, derin bir uzlaşmayı müjdeleyer sevişmeler. Chicago'da ancak üç gün kalabildim; New York'ta halledilmesi gereken işlerim vardı; çok uğraştım ama Algren'i benim le gelmeye razı ettim sonunda. İlk defa uçağa biniyordu. Sağa sola gidiyordum gün boyunca, tanıdıklarımla vedalaşıyor, alışveriş yapıyor dum; saat beşe doğru oteldeki odamıza dönüyordum, sabaha kadar bir birimizden hiç ayrılmıyorduk. Başkaları da Algren'in sözünü etmişti bana; dengesiz, aşırı sinirli, hattâ «nevroz» hastası olduğunu söyle mişlerdir; aldırmıyordum hiçbirine, onu tek başına tanımak hoşuma gidiyordu. İddia edildiği gibi, sertlikleri, beklenmedik ve ters davranışları varsa bile, bir gerekçesi olmalıydı bunların; demek kendi ni savunmak zorunluluğunu hissediyordu. Gerçekten üstün özellikler olan insandı, hani iyilik sözünün suyu çıkmamış olsa, her şeyden çok «iyi insandı» derdim. Ayrılırken hayatımın Fransa'ya bağlı olduğunu oradan kopamayacağımı söyledim ona; sözlerimden hiçbir şey anla madı, fakat ses çıkarmadı. Gene görüşeceğimizi anlattım; ne zaman ve nasıl bilemiyordum, ama hissediyordum. Fransa'ya döndüm, Paris'e geldiğimde allak bullaktım; Sartre'ın başı da dertteydi. Sevdiği kadın yani M, açıkça şunları yazmıştı mektubunda: «Geliyorum, bana 'kal demen için elimden gelen her şeyi yapacağım.» Oysa Sartre «kal» dememişti. M., temmuz başına kadar Paris'te kalmak istemişti. New York'ta rastlaştığımız zaman bana çok ilgi göstermiş, dostça davran mış olmasına rağmen varlığımdan pek hoşlanmadığı anlaşılıyordu Tatsızlık olmasın diye Sartre ile beraber Port-Royal kesimindek küçücük bir otele taşındım; bir kır yeri gibiydi orası, otelin bahçes çiçeklerle doluydu, ilerdeki çayırlarda otlayan inekler görülüyordu, bei dışarda çalışıyor, bol bol güneşleniyordum, Sartre bazı akşamla. Paris'e gidiyor, M. ile buluşuyordu. Bu türlü yaşamak işime geliyordu benim; o razı olsa sesimi çıkarmaz, devam ettirebilirdim. Fakat M. fazlasını istiyordu. Sartre'ın kendisini bırakmasına, «yanımda kal» demeyişine öfkeleniyordu. Paris'te kaldığı geceler Sartre'ın oteline telefon ediyor, dramatik laflar söylüyordu. Fakat başka ne yapabilirdi? İçinde bulunduğumuz koşullar «orta yollu» politikasına elverişli

değildi. M. kalkıp Paris'e temelli gelse, dostlarını, alışkanlıklarını ve işini New York'ta bırakıp Paris'e yerleşse, her şeyini Sartre'ın temin etmesini isteyecekti; ama Sartre'ın gücü buna elvermiyordu. Anlamadığım bir nokta vardı benim; Sartre onu gerçekten seviyorsa, yokluğuna nasıl katlanıyor, aylarca görmeden nasıl yaşayabiliyordu? Kadının yakarışlarını kös kös dinliyordu galiba ve sanıyorum kendini suçlu hissediyordu. Gerçi Sartre daha işin başında onu uyarmış, hayatını onunla yeniden kurmasına imkân olmadığını açıkça söylemişti; ama «seni seviyorum» derken, bu uyarmayı da gereksizleştiriyordu; çünkü —özellikle kadınların gözünde— aşk sınır tanımaz. Aslında M. sonuna kadar haksız sayılamazdı; aşk sözleri ve yeminler ancak belli bir ânın şiddetini dile getirir, o belli ânın damgasını taşırlar; o zaman kararsızlıklar vızgelir insana; ne olursa olsun, şimdiki zaman, yani yaşanan şey önemlidir, kendinden başka her şeyi siler süpürür; M.'nin unutlanması, durum değişecek diye beklemesi olağandı. Bütün kusuru, Sartre'ın karakterinin bir gereği olarak, gösterdiği çekimserliği önemsememesiydi; denilebilir ki Sartre, onu yeteri kadar aydınlatmadığı, dolaylı şekilde istismar ettiği için sorumludur. İşin bir başka yönü daha var; M. de, Sartre ile belli bir aşk oyununa girerken, bu oyunun belli bir noktaya kadar sürebileceğini, yani sınırlı olduğunu kabul etmiş oluyordu; evet belki Sartre bunu düşünmemekle hafiflik etmişti ve asıl büyük kusuru, benimle olan ilişkisini bozmadığı ve buna yanaşmadığı halde, M.'yi şiddetle arzu etmesiydi.

Yaz günlerine rağmen şaşkınlığım iki ay sürdü. *Bouches Inutiles* isimli piyesimden sonra, bir de son romanının uğradığı başarısızlığı hazmetmeye çabalıyordum; bunu bir türlü kabullenemiyor, düpedüz kahırlanıyordum; yazarlıkta gelişme gösteremiyordum artık, resmen yerimde sayıyordum. Amerika'daki günlerimin etkisi altındaydım, yolculuğumu yeniden yaşamak, hiç olmazsa bir kitap halinde uzatmak hevesindeydim. Fakat gezi notu tutmamıştım; sadece Sartre'ın yolladığı mektuplar vardı elimde, bir de akıl defterime yazdığım randevular; işte kitabıma başlarken bunlardan yararlandım.

Amerika'dan dönüşümü kutlamak amacıyla, bir mahzen meyhanesinde eğlence düzenlemiş ve aklıma gelen bütün dostlarımı çağır-

mıştım. Boris Vian bara taht kurmuştu o gece, nefis içkiler hazırlıyordu; davetlilerin çoğu, gecenin belli bir saatinde uykunun pençesine düştüler; ünlü sanatçı Giacometti resmen uyudu. Çaba gösterdim, şafak sökünceye kadar ayakta durmayı başardım. Ayrılırken çantamı unutmuşum; ertesi gün, öğleden sonra, Sartre'la birlikte meyhaneye uğradık; kapıcı çantamı uzatırken «Gözünüzü de alın, onu da burada unutmuşsunuz» dedi. Vian'ın «Binbaşı» diye çağrılan bir arkadaşı takma gözünü çıkarıp piyanonun üstüne koymuş ve orada unutmuştu.

Bir ay sonra Dauphine sokağında, sonradan büyük ün yapan bir mahzen meyhanesi açıldı; *Tabou*'da kızıl saçlı genç kadın şair, Anne-Marie Cazalis müşterileri kapıda karşılıyordu; Boris Vian da orkestrası ile orada çalışıyordu. Bu meyhane kısa zamanda büyük bir rağbet gördü. Kafalar tütsüleniyor, bol bol dans ediliyor ve sık sık kavga çıkıyordu orada. Özellikle giriş kapısı önünde büyük gümbürtüler kopuyordu. O semt sakinleri Anne-Marie Cazalis'e düşman kesilmişlerdi, onu «istenmeyen kadın» ilân ettiler; geceleri, giriş kapısı önünde birikenlerin, hattâ yoldan geçenlerin kafasına kova dolusu suyu boşaltıveriyorlardı.

Eylül ortasında Chicago'ya dönecektim, aklıma koymuştum bir kere. Algren'e telgraf çektim; beni isteyip istemediğini öğrenmek gerekiyordu. Hemen yanıt verdi; geleceğime seviniyordu. Atina'dan kalkan bir T.W.A. uçağına bindim, benden başka Yunanlı köylüler ve küçük esnaf takımı vardı uçakta. Eski bir uçaktı; iki bin metreden yukarıya zor çıkıyor ve Shannon ile Asor adaları arasındaki mesafeyi on iki saatte alıyordu. Yol boyunca hep uyudum; ama birdenbire büyük bir sarsıntı ile uyandım; uçak fena yalpalıyordu; bir motoru bozulmuştu, çalışmıyordu, Shannon'a geri dönüyorduk. Tam beş saat tarifsiz bir korku içinde yaşadım; «science-fiction» hikâyeleri okuyordum, ancak on dakika avunuyor, tarihöncesi çağların veya başka dünyaların hayaliyle kendimi avutuyor, sonra birdenbire okyanusun ortasında, bozuk bir uçağın içinde olduğumu anımsıyor ve dehşete kapılıyordum; ya öbür motor da bozuluverirse ne olacaktı? Okyonus'un dalgaları arasında kayboluverirsem? Ölüm kılık değiştirerek karşıma gelip, kaçınılmazlığını ve yalnızlık duygusunu omuzlarıma yıkmasın istiyor-

dum. Kimsenin sesi soluğu çıkmıyordu. Uçak alana iner inmez hepimizi uzağa kaçırdılar ve müthiş bir infilâk oldu; uçak yanıyordu. Alanın yakınındaki dinlenme köyüne götürdüler bizi; hepimizi tek kişilik ufacık evlere yerleştirdiler; şöminede güzel bir ateş yanıyordu. İki gün bekledim orada.

Alandaki bara çöreklenip Algren'in ilk romanını, gençliğini anlatan romanını okuyor ve durmadan içiyordum. Algren gerçekten yaşıyor muydu ve Paris, New York gibi kentler arasında var olmayan kötü birer kâbus muydu kafamda? Farkında bile değildim. Tekrar yola çıktık; Asor adalarında yere iner inmez uçağın lâstiği patladı; alan binasında tekerleğin onarılmasını tam on sekiz saat bekledim. Sonra fırtınaların ortasında beşik gibi sallandık, buluttan buluta sürüklendik, bir çırpıda bin beş yüz metre aşağı yuvarlandık. Karaya ayak bastığım zaman bütün vücudum hurdahaş olmuştu, ayrıca yüreğimde müthiş bir yorgunluk hissediyordum. Gümrükçüler bütün bavulları açtırmışlardı; Yunanlıların getirdiği dantelâ yığınının sonu gelmiyordu. Dışarıya çıktığımda Algren'i bulamadım, onu bir daha göremeyeceğimi düşünerek üzülüyordum.

Oysa beni dört gündür Wbansia'daki evde bekliyordu, daha ilk bakışta yanına gelmekle iyi ettiğimi anladım.

İşte o iki hafta içinde Chicago'yu her yönü ile tanımak fırsatını buldum; hapishaneleri, polis karakolları, hastane ve mezbahaları, yoksul semtleriyle tanıdım Chicago'yu. Algren'in bazı dostları radyoda, kimi de televizyonda çalışıyorlar ve sanıyorum her an işten atılmak tehlikesi içinde yaşıyorlardı. Hollywood anti-komünist baskı altındaydı, panik hüküm sürüyordu orada, Amerika'da liberal eğilimli kim varsa hepsine «kızıl» damgası yapıştırılıyordu; rahat edenler esrarkeşler, kumarbazlar, fahişeler, hırsızlar ve sabıkalılardı; Amerika'da hükmünü geçiren konformizmin düşman gözüyle bakmadığı kimselerdi onlar, daha doğrusu bu konformizme açıkça kafa tutuyorlardı; zaten Algren bu yüzden seviyordu onları, ama canayakın değildiler; Algren bir kere daha, kendisiyle birlikte kalmak isteyip istemediğimi sordu; bunun olanaksızlığını anlattım. Fakat bu sefer, mayıstaki ayrılışımız gibi, acılı ve yırtılışlarla dolu bir havada ayrılmadık; ilkbaharda mutla-

ka gelecektim yanına, o zaman aylarca süren bir yolculuğa çıkacak, Guatemala'ya, Meksika'ya ve Missisipi dolaylarına kadar uzanacaktık.

M.'nin Sartre'a gönderdiği mektuplar umutsuzluk içinde yazılmış alabildiğine hırçın mektuplardı; ben dört aylık bir yolculuğa çıkacak ve bu süreyi Algren'in yanında geçirecektim; ama o, Sartre'ın yanına dört ay için gelmeye gönüllü değildi, çok bekletti bizi, neden sonra razı oldu. Hareketimden birkaç gün önce elimize geçen mektubunda gelmeyeceğini, Sartre'ı bir daha hiç görmemeye kararlı olduğunu bildiriyordu. Çok şaşırdım tabiî. Algren'i özlemiştim, onun yanında olabilmeyi müthiş arzuluyordum; fakat topu topu üç hafta beraber olmuştum onunla, bu yüzden ona ne ölçüde bağlandığımı kestiremiyordum; biraz mı seviyordum, yoksa çok, hattâ vazgeçilemeyecek kadar mı? Şartlara boyun eğmek zorunda kalsaydım, belli bir hüküm vermek, kendimi ölçüye vurmak olanağını da kaybedecektim; ama seçmek elimdeydi, istediğim yönde yürüyebilirdim, pişmanlık da duysam, Algren'e hırslansam, ya da kendi hödüklüğüme içerlesem farketmezdi, bütün bu duyguların sorumlusu ben olacaktım, bu yüzden Sartre'ın yanında kalabileceğim halde, sonradan bu tür duyguların esiri olmamak istedim ve gitmeye karar verdim; fakat dört ay değil, sadece iki ay kalacaktım orada; Algren beni çok uzun zaman yanında tutabileceğini sanıyordu, verdiğim yeni kararlardan haberli değildi; yüzüm tutmamış, kararımı mektuba döküp ona bildirememiştim, yüzyüze daha rahat konuşabileceğimizi umuyordum.

La Guardia Havaalanı'na indim bu defa. Pasaportumda yolculuğumun gerekçesi olarak «konferans verecek» kaydı düşülmüştü. «Ne hakkında konferans?» diye sordu alandaki memur, göçmen teşkilâtının resmî sorumlusuydu: «Felsefe konusunda» yanıtını işitir işitmez irkildi, tüyleri diken diken olmuştu; felsefenin ne olduğunu anlatabilmem için beş dakika mühlet verdi bana «Olanaksız» dedim. «Politika ile ilgisi mi var yoksa? Komünist misiniz? Saçma konuşuyorum, komünist olsanız bile söylemezsiniz ki!» Anladım ki bir Fransız, kimliği ne olursa olsun, Amerikalıların gözünde tekin olmayan, «şüpheli» bir insandır. Önündeki fişleri bir zaman karıştırdı, sonra Amerika'da ancak üç hafta kalabileceğimi bildirdi.

Ertesi gün geceyarısı Chicago'ya indim, tam yirmi dört saat boyunca kendi kendime Amerika'da ne aradığımı sordum. Algren, buluştuğumuz günün öğleden sonrası fikrince mutlaka görmem gereken bir yere, morfinman bir hırsız çetesinin yanına götürdü; dört saat daracık bir kulübede, bir yığın yabancının ortasında oturdum, hepsi de anlaşılmayacak derecede çabuk İngilizce konuşuyorlardı. Aralarında kırk yaşlarında, hapse girip çıkmış, koyu esrarkeş bir kadın da vardı; eski kocası da oradaydı, kocaman suratlı ve kadından daha esrarkeş bir adamdı, geceleri esrar parası çıkarmak amacıyla davulculuk yapıyor, gündüzleri ise bir takside şoför olarak çalışıyordu.

Ertesi gün, polisten saklanan bir hırsızın karısını görmeye gittik, kadın Algren'i tanıdıktan sonra yazarlığa heveslenmişti; kocasını bekliyor, onu hatırladıkça gözleri yaşla doluyordu, ama yazdığı kitabı masraf edip daktiloya çektirmişti, tanıdığı herkese gururlanarak gösteriyordu; iki çocuğu vardı, ikisi de hem sağır, hem dilsizdiler. Bardaktan boşanırcasına yağan yağmurun altında dolaşıyor, alışverişe çıkıyor, çeşitli temaslarda bulunuyorduk. Guatemala'ya gidecek, büyük yolculuğumuza oradan başlayacaktık. Pasaport almak için Guatemala Konsolosluğu'na gittik; oradaki memur beni bir saat lafa tuttu; Fransa'yı neden çok sevdiklerini uzun uzun anlattı. Algren'e karşı kaskatıydı, hani ben olmasam tersleyecek, alabildiğine sert davranacaktı. Hele Algren ona kimliğini açıklarken, «Amerikan vatandaşıyım» deyince, öfkesinden soluyarak yanıt verdi: «Siz Birleşik Devletler vatandaşısınız, Amerikalı olan benim.»

Amerika Birleşik Devletleri'nin güney kesimindeki ancak 40.000 nüfuslu, küçücük, fakat en eski kentlerinden biri olan *Natchez*'e yolumuz düştü. Şişman bir adamla tanıştık, bizi arabasına aldı, kentin merkezine kadar götürdü. Bunaltıcı sıcağa rağmen, o bölgede rastladığımız bütün beyazlar gibi çok şık giyinmiş, kolalı gömlek ve kıravat takmıştı. Natchez'deki zencilerin son derece konforlu bir hayat sürdüklerini söylüyordu; zenci mahallesinin girişinde bizi bıraktı. Taksiyle çevresindeki meyvelikleri görmeye gittik. Sütunlu ve alabildiğine gösterişli bir konağın önünde durduk, iç savaş yüzünden inşaatı yarım kalmış ve bir türlü tamamlanamamıştı, dev yapılı ağaçların göl-

gesindeki eski bir yıkıntı olarak yatıyordu. Algren evin fotoğrafını çekmek isteyince, yakınımıza kadar sokulan yaşlı bir kadın kötü kötü söylendi. Şoför bize dönerek, «Ev sahibinin kardeşidir bu, New York'ludur» dedi; New York'takilerin burada adam yerine konulmadığı belli oluyordu. Bölgedeki zencilerle beyazların dostça geçindiklerini, herkesin haddini bildiğini ileri sürüyordu; buradaki zencilerin çok saygılı davrandıklarını söyledi. Sonra birdenbire öfkelendi: «Oysa,» diyordu, «California'da şapka çıkarıp selam bile vermiyorlar beyazlara; bir şey sorsanız, 'evet, hayır' diyerek kestirip atıyorlar, bu rezalet yetmiyormuş gibi beyaz kadınlara sarkıntılık ediyor, boyuna sataşıyorlar!» Dertliydi, Kuzeylilere kılavuzluk yapmak zorunda kaldığı için küfür üstüne küfür savuruyor, lânet yağdırıyordu.

Mutlu Olmak Mümkün mü?

Uzun süre yanında kalamayacağımı henüz söylememiştim ona; gelir gelmez konuşmaya niyetlenmiş, fakat her şeyin tadını kaçırabileceğimi düşünerek susmuştum. Oysa her gün zorlaşıyordu bunu söylemek, her gün daha gerekli hale geliyordu. Meksiko ve Morelia arasındaki uzun otobüs yolculuğumuzda yüzüm tuttu, beceriksiz bir umursamazlıkla, adeta gülerek baktım Algren'e, 14 temmuzda Paris'te olmam gerektiğini fısıldayıverdim. «İyi ya!» diye mırıldandı, başka şey konuşmadı. Bugün bile, onun o tavrına, o yalancı umursamazlığına nasıl aldandığımı düşünürüm. Morelia'da, durgun davranışını, gezip tozmak istemeyişini çok olağan karşılamıştım; bu eski İspanyol kentinin sokaklarında ve meydanlarında tek başıma, her şeyin keyfini çıkara çıkara dolaştım. Pazcuaro Çarşısı'nda maviler giyinmiş yerli satıcılardan masmavi işlemeli kumaşlar aldım. Sonra gölde gezintiye çıktık, Janitzio Adası'na kadar uzandık; adanın çevresi göz alabildiğine balıkçı ağlarıyla örülmüştü. İskeleden otele kadar yürüdük, ona pek fark ettirmeden ertesi günü düşünüyor, kafamda projeler çiziyordum. Algren beni ansızın durdurdu: Yerlilerden ve çarşı pazar gezmekten usanmıştı, Meksika'dan ve yolculuklardan kaçmak istiyordu. Bunun

da, daha öncekiler gibi bir anlık bunalım olabileceğini düşündüm ve pek umursamadım. Fakat çok geçmeden anladım ki, bu kriz uzun sürecektir, uzun sürecek ve beni üzecektir. Önümde yürüyor, beni beklemiyordu; peşinden koştum, yetiştim ona, fakat sorularımı yanıtsız bırakıyor, hiç konuşmuyordu benimle. Otelde tekrar sordum: «Neyiniz var sizin? Her şey nasıl da güzel başlamıştı, ne iyiydik, neden bozuyorsunuz bunu?» Umursamadı, gözlerimden boşalan yaşlar bile onu duygulandırmamıştı; beni orada bırakıp çıktı.

Birkaç saat sonra geri döndü ve barıştık, barışmasına barıştık, ama bu tartışmanın lafını ikimiz de ağzımıza almamıştık; tedirginliğim kalmadı, sakinleştim, üzüntüleri bir kenara bırakmıştım. Sonraki günleri kuş hafifliği içinde yaşadım. Cholula'yı ve üç yüz kilisesini gördük; Puebla başka bir âlemdi doğrusu; yaşı küçük ve çelimsiz fahişeler evlerinin önünde müşteri bekliyorlardı, kapıları ardına kadar açıktı, çoğunun kucaklarında ufacık çocuklar vardı, onları habire temizliyor, gülücüklerle oyalıyorlardı.

Taxco'da barok bir kiliseyi seyrederken, Algren birdenbire patladı: «Daha iki gün böyle devam ederse, bir şeylerin olması için tabancamı çıkarıp sağa sola ateş edeceğim» dedi. Meksika ona göre bir yer değildi, sinirleri bozulmuştu. Uçakla New York'a döndük.

Korkaklığımın, vurdumduymazlığımın cezasını çekmeye başlamıştım. Algren artık eski havasında değildi, benimle doğru dürüst konuşmuyordu bile, üstelik zaman zaman düşman gibi davranıyor, horluyor, kalbimi kırıyordu. Bir akşam dayanamadım ve sordum: «Artık eskisi gibi değilsiniz artık sevmiyorsunuz, benden soğudunuz galiba?» «Evet, dedi, eskisi gibi değil.» Bütün gece başımı yastıklara gömerek ağladım, pencerenin camına yaslandım sonra, gökyüzünü çepeçevre saran sessizliği, kentin uzak gürültülerini dinledim.

Doğu yakasındaki Fransız lokantalarına sürükledim onu, kendi payıma daha rahat nefes alıyordum oralarda; Algren batı yakasındaki lokantaları takım elbise giyip kravat takmak zorunluluğu olmadığı için daha çok seviyordu; birbirimize sıkıntı vermeye, adetâ eziyet etmeye başlamıştık. O benden sıkılıyor, ben de onun suratsız davranışlarından rahatsız oluyordum... Bir gece *Central Park*'ın göbeğindeki bir taver-

nada, *Cafe Society* denilen açık hava tavernasında caz dinlemeye gittik, o gece özellikle kaba davrandı bana, somurtkan ve tatsızdı: «İstiyorsanız, yarın gidebilirim» dedim; bir süre konuştuk, sonra birdenbire «Sizinle evlenmeye hazırım» dedi Algren. O zaman anladım ki, ne olursa olsun bu adama öfkelenemem, anımsadıkça bela yağdırmam olanaksızdır; çünkü o haksız değildi, haksız olan bendim. 14 Temmuz günü, ondan tekrar görüp görmeyeceğimi bilmeden ayrıldım ve Paris'e döndüm. Dönüş sahici bir kabus oldu benim için, okyanusun üzerinde geçirdiğim o gece, başı ve sonu belli olmayan sınırsız ve zamansız bir geceydi; uyuyamıyordum, uyku haplarına rağmen unutamıyordum aramızda geçenleri, bitkin ve kimsesizdim!

Algren'e karşı daha işin başında namuslu davransaydım, yanında belli bir süre kalabileceğimi belirtseydim, belki de işler yoluna girecek ve bu gereksiz acılar çekilmeyecekti. Belki daha tutuk olacak, coşkuyla sarılmayacaktı bana, fakat hiç olmazsa sâkin ve öfkesiz olacaktı. Onun umutsuzluğu, bu yüzden surat asışı aramızdaki maceranın akışını gerçekten etkilemişti; bunun önemini kendi kendime çok düşündüm. Sanıyorum benim tutumum, uzun bir süre katlanamayacağı, hazmedemeyeceği bir üçlü yaşantının koşullarını meydana çıkarmakta etkili olmuştu; ayrılığımızı alabildiğine çabuklaştırmıştı. Gerçeği konuşmak gerekirse, Sartre hayatıma girmemiş olsa bile, Chicago'da da kalamazdım; başlangıçta kabul etsem bile dayanamaz, en fazla iki yıl sonra bütün yaşantımı bağlayan, hayatımın anlamını hiçleştiren, yazarlığımı sıfıra indiren bu sürgün hayatına isyan eder ve kaçardım oradan. Algren'e gelince, o da Paris'te oturamaz, yılın yarısında bile Paris'te yaşayamazdı; yazarlığını sürdürebilmesi için kendi toprağına kendi ülkesinin gerçekliğine sımsıkı bağlı kalması, ondan kopmaması gerekiyordu; yaşadığı kent, çevresi alabildiğine önemli şeylerdi. Ayrı ayrı kurulmuş dünyalarımız vardı, birini alıp öbürüne bağlayamazdık. Fakat duygularımız, yani birbirimize karşı olan hislerimiz de önemliydi; gelip geçici duygular değildi onlar, kendi gerçeğimizden kaçışımızın birer bahanesi de değildiler; ikimiz de kendi yönümüzden haklıydık; fedakârlığı göze alıp çevremizle bağlarımızı koparamadığımız, hayatımızı değiştiremediğimiz için birbirimize içerliyorduk.

Büyük farklar vardı aramızda. Ben onun anadilini iyi biliyor, yaşadığı ülkenin edebiyatını ve tarihini tanıyor, sevdiği kitapları ve yazdıklarını seviyordum; onun yanında kendi benliğimi unutuveriyordum, onun dünyasına giriyor, o dünyanın bir parçası oluveriyordum. Fakat o benim dünyamdan habersizdi; yazdıklarımı doğru dürüst okumamıştı. Sartre'ın yazdıklarını benden biraz daha iyi, kıl payı daha iyi tanıyordu. Üstelik ben Paris'te, Algren'in Chicago'da olamadığı kadar rahat ve kayıtsızdım; Amerika'da hüküm süren hayat düzeninin vahşetinden, insanlara aşıladığı umutsuzluk ve kimsesizlik duygusundan kendini kurtaramıyor ve müthiş acı çekiyordu. Hele şimdi, ben başka ve çok uzak bir kentte yaşarken, yaşantısını çepeçevre saran yalnızlığı ister istemez benim yokluğuma, onu terkedip gidişime bağlıyor ve bundan beni sorumlu tutuyor, bana içerliyordu. Benim açımdan da bir felâketten beter olmuştu ayrılışımız; asıl tasalandığım şey Algren'in tutumuydu; onu tekrar görüp göremeyeceğimi bilemiyordum, hiç umut vermemiş, açık kapı bırakmamıştı bana, «Gelecek yıl görüşürüz» deseydi, belki tasalanmaz, hattâ sevinirdim. Üçlü bir bağlantıya yanaşmayışını çok düşünmüş, bu yüzden onu çok suçlamışımdır, fakat haklıydı; meseleyi akılcı planda yorumlayınca Chicago'dan, oradaki hayatından neden kopamadığını gayet iyi anlıyordum.

Belki de onunla bir aşk hikâyesine girmeden dostça konuşabilir, Algren'e sempati duysam bile fazla ileri gitmeyebilirdim; yapamaz mıydım bunu? Bu tür bir çekingenliği ben de, Algren de küçümsüyorduk, ama böyle bir gerekçe benim sorumsuzluğumu bağışlatacak kadar önemli miydi acaba? Sartre ve M. arasındaki aşkla ilgili olarak ne yazdıysam, bunların hepsi benim durumumda da geçerlidir. Sartre'la beraberliğim, ayrıntılarını Algren'e anlatamayacağım sonsuz bir yaşam deneyimi kazandırmıştı bana ve zaten bütün zarlar işin başında atılmıştı; en anlamlı, en gerçeğe yakın sözler bile yalancı kalıyordu. İnsan tek başına okyanusu aşamaz; karşısındaki adama duyduğu sempati yüzünden olsa bile, öyle birdenbire kopamaz kendi hayatından; sempati dediğimiz şey daha şiddetli, daha büyük duygulara

dönüşemiyorsa devam etmesine, yaşamasına olanak yoktur. Onunla sevişiğim için pişmanlık duymuyorum; çünkü bu aşk ikimize de kaybettirdiğinden fazlasını kazandırdı.

Çok geçmeden Algren'in yokluğuna içlendiğimi ve onu gerçekten özlediğimi hissettim; Algren'e telgraf çektim, Paris'e gelip gelemeyeceğini, görmek istediğimi yazdım. «Gelemem. Çok işim var» diye yanıt verdi. Yüreğimde bir sızının büyüdüğünü fark ediyor, «Çok işim var» sözünün kocaman bir bahane, kuyruklu bir yalan olduğunu hissediyor, en çok buna üzülüyordum. Fakat bir süre sonra rahatladım, sırtımdaki ağır yükten kurtulmuştum; bu ayrılışlar, tekrarlanan kavuşmalar, coşkunluklar ve çektiklerimiz aslında fena yoruyordu beni. Bir ay sessiz oturdum Paris'te; çalıştım, kitap okudum, dostlarımla buluştum.

Sonra Sartre ile birlikte *Cezayir* yolculuğuna çıktık; güneşi özlemiştik, üstelik çok seviyorduk Akdeniz'i; tam bir tatil gezisiydi bizimki; gezip tozacak, çalışacak, bol bol gevezelik edecektik.

Camus bir gün «Mutluluk dediğimiz şey safsata değil, bir gerçektir, üstelik önemlidir; neden tepelim onu, neden sırt çevirelim? Kendi mutluluğumuzu yaşarken başkalarının felâketine yol açmıyor, onların mutsuzluğunu biz yaratmıyoruz ki! Hattâ kimbilir, belki de onlara yardım edecek, destek olacak gücü kazanıyoruz. Evet, bugün mutlu olan herkesin, bu mutluluktan utanç duymasına şaşıyorum» demişti. Camus ile aynı fikirdeydim; ilk sabah kaldığımız oteldeki odamdan keyifle denizin mavisine bakıyordum

Cezayir kentinde on beş gün kaldık, otelin sahibi gazetecilere uzun bir demeç verdi; Sartre'ı öve öve bitiremiyordu, onun «alçakgönüllülüğüne» hayran kalmıştı; geldiğimiz gün kente inmek için özel araba istememiş, troleybüse binmiştik! Oysa başkaları neler istemiyorlar ki; Bernstein meselâ, Bernstein çalışırken oteldeki bütün çalar saatlerin susturulmasını şart koşmuştu; Sartre'ın böyle garip şartlar ileri sürmeyişi otel yönetimini hayal kırıklığına uğratmıştı anlaşılan. Pencerenin önüne oturuyor, yazmaya çabalıyordum; bol bol geziyorduk; fakat ne derseniz deyin, Camus mutluluk mesclesini yanlış koymuştu galiba; mutlu olmayalım diye direnmiyorduk, ama ne yapsak mutlu olamıyorduk.

Algren hiç mektup yazmıyordu bana. Acele bir telgraf yolladım adresine, yanıt alamadım. Onu, şimdilik bile olsa, unutmaya karar verdim. Kederin böylesine, ne yalan söyleyeyim, katlanacak gücüm yoktu.

Aradan zaman geçti Cezayir'den döndük. Posta kutusundan Chicago'dan pullanmış mektuplar çıkmaya başladı, haftada bir mektup gönderiyordu Algren; ben Cezayir'deyken, neden Algren'den haber alamadığımı hemen anladım: Mektuplarını *Ténès*'e yollayacağına Tunus'a postalamıştı. İlk mektup geri gönderilmişti ona ve Algren mektubu yırtıp atmamış, yeniden bana yollamıştı. Elime çok sonra geçmesi, bir bakıma benim lehime oldu; yoksa ilk mektubu vaktinde alsaydım, sanıyorum çok acı çekecek, çok üzülecektim. Başkanlık seçimlerinde mitinglere katılmıştı Algren ve genç bir kadınla tanışmış, ona âşık olmuştu, işte bunu yazıyordu ilk mektubunda; zaten karısından boşanmak üzereydi, yeni tanıştığı kadınla evlenmeyi tasarlıyordu; kadın ruhçözümlemesi yaptırıyordu kendine, Algren bu hikâyenin sonunu bekliyordu; gelgelelim, mektup benim elime geçtiği sırada, yani aralık ayında araları çoktan açılmıştı, kırk yılda bir rastlaşıyorlardı. Şöyle yazıyordu bana: «O kadınla alışverişim yok artık, benim gözümdeki önemini çoktan yitirdi. Fakat bende değişmeyen bir istek var ve sönmedi; o kadın üç veya dört hafta boyunca, bu arzularımın bir çeşit aynası oldu; başımı sokacağım ve sadece bana ait olan bir yeri özlüyorum ben, benim olan bir kadını, hattâ çocuk sahibi olmayı özlüyorum. Böyle şeyleri arzulamak olağanüstü sayılmasa gerek, belki de artık bayatlamış bir özlem şeklidir, fakat benim başıma ilk defa geliyor. Kimbilir, kırk yaşıma merdiven dayadım, belki de ondandır. Siz kendinizi ölçü almayın, yanınızda Sartre var ve üstelik bambaşka, kendinize özgü bir yaşayış tarzınız var; insanlarla sürekli alışveriş halindesiniz, sürekli oluşan fikirlerle koyun koyuna yaşıyorsunuz. Fransa'nın kültür hayatından bir parça gibisiniz ve her gün yeni mutluluklar, yaptığınız işte ve yazarlığınızda yepyeni doyum olanakları bulabilirsiniz. Oysa Chicago, Meksika'nın bir kasabası kadar her şeyden, hele bu tür olaylardan habersiz ve uzak. Verimsiz, gerçekten kısır ve bütünüyle bana dönük bir yaşantı sürdürüyorum burada; durumumdan

memnun değilim tabi. Buraya bağlanmışım bir kere, size daha önce anlatmaya çalıştım ve zaten siz hissetmiştiniz böyle olduğunu, bu kentten uzakta elim ayağım tutulur, iş göremez hale düşerim; bu kentten başka bir yerde yazı yazamam, yazarlığımı gömmüş olurum. Bu meseleyi yeniden önünüze getirmek çok saçma. Fakat inanın, konuşabileceğim ve derdimi açabileceğim kimseler yok bu kentte. Başka bir deyişle ayağımla kendi kurduğum tuzağa düştüm. Açık seçik ve bilinçli olarak değil belki, ama sezgilerimle geldim bu sonuca; başarılı olabileceğim edebiyat türüne en yatkın çevreyi burada buldum, en yatkın hayat düzeninin bu kentte yaşamak olduğunu sezgilerimle yakaladım. Politika ile uzaktan yakından ilgilenen insanlar, özellikle 'aydın' dediklerimiz içimizi karartıyor, sahte görünüyorlar bana; sahte ve yapmacıklı. Dostluk ettiklerim onlardan daha canlı, daha hayat dolu insanlar; orospular bunlar, hırsızlar ve esrarkeşler. Ama biliyorum, arada kendi hayatım güme gidiyor. Aramızdaki macera sarsıyordu beni; fakat şimdi aramızda geçenleri daha serinkanlı izlemeyi ve yorumlamayı becerebiliyorum; geçen yıl birbirimizden kopsaydık, yani ayrılışımız bu seferkine benzeseydi size bağlı kalmamakla güzel bir şeyi bozacağıma hükmeder ve korkardım. Oysa şimdi böyle bir korkunun nasıl sersemce bir şey olduğunu biliyorum; araya koskoca bir okyanus girince, birbirlerini sevmiş olsalar bile, iki insanın, iki sevgilinin kollarında o ilk ve güzel sıcaklığı aramak boşunadır, ömrümüzün çok kısa olduğunu, aylarca o güzel sıcaklıktan vazgeçilemeyecek kadar soğuk yaşadığımızı unutmamak zorundayız.»

Bir başka mektubunda ise şunları yazıyordu: «Her şeyi birdenbire bozduğum o bahtsız pazar günü var ya, *Central Park*'taydık, anımsarsınız; işte ilk defa orada, geçen mektubumda anlattığım duyguya kapıldım, ilk defa bütünüyle *benim olan* bir şeyi aradım. Bu duygunun büyümesine, belki de o kadının üç hafta boyunca alabildiğine yakın ve vazgeçilmez oluşu sebep olmuştur (gerçi şimdi öyle değil, ama olsun, ne önemi var, hiçbir şeyi değiştirmez ki!). O çıkmasaydı, mutlaka bir başkası çıkacaktı karşıma; sizi sevmekten vazgeçtiğim, artık sevmediğim anlamına da gelmez bu, siz alabildiğine uzaktasınız bana, sizi tekrar görebilmek için ayların geçmesini beklemek gerekiyordu... Artık

değerini yitirmiş şeylerden böyle uzun uzadıya sözetmek de anlamsız geliyor bana. Fakat gene de, siz Chicago'da sürgün hayatı yaşayamadığınıza, ben Paris'te oturamadığıma ve önünde sonunda buraya, yazı makinemin başına ve kendi yalnızlığıma döneceğime göre, gene de diyorum kendi kendime madem uzaktasınız, yakın birine ihtiyaç duyduğum için beni bağışlar ve anlarsınız...»

Nasıl yanıt verebilirdim; Algren baştan sona haklıydı; yüreğimi ferahlatıcı bir yanı da vardı yazdıklarının; eğer bu hikâye, yani aramızdaki dostluk daha ben oradayken başka türlü bitiverseydi, şimdi anlıyorum, müthiş acı çekecektim, bugün, pişmanlıklar içinde kıvranacaktım. Chicago'da yaşadığımız gündüzler ve geceler, Guatemala'dakiler, hepsinden geriye kalan, yüreğimin en sıcak yerinde sakladığım mutluluk bir anda silinecek, bu beklenmedik bitiş her şeyi soğutacaktı. Bereket versin ki Algren ara vermedi mektuplarına; hayatını günü gününe yazıyor, her şeyini anlatıyordu bana. Gazete kupürleri yolluyor, tütün ve içki düşmanı bildiriler, çikolata, eski viski şişeleri gönderiyordu. Haziran'da mutlaka Paris'e geleceğini de yazıyordu. Birdenbire heyecanlanıyor, fakat hemen sonra aramızdaki sevgi kırıntılarının sönmeye mahkûm olduğunu aklıma getiriveriyordum. Kırk yaşımdaydım. Hattâ kırk bir. Yaşlılık kendimi seyrettiğim aynaların bir ucundan somurtkan yüzüyle karşıma çıkıyordu artık. Çok şaşırıyordum; yüreğim öylesine genç ve diriyken, ihtiyarlığın nasıl bu kadar kendinden emin ve güvenli olabildiğine, nasıl üzerime doğru yürümek cesaretini gösterdiğine şaşıyordum.

«Kadın»

Le Deuxième Sexe (Kadın — İkinci Cins) isimli kitabımın birinci cildi 1949 Haziran'ında yayımlandı; mayıs içinde, *Temps Modernes* dergisinde «kadında cinsel hayatın başlaması» ile ilgili bölüm yayımlanmıştı; genç aynı derginin haziran ve temmuz sayılarında «Sevici Kadın» ve «Gebelik» ile ilgili bölümler çıktı. Gallimard kitabın ikinci cildini kasımda piyasaya sürdü.

Bu kitap bir rastlantı sonucu hazırlanmıştır; kendimi anlatmak istiyordum okurlarıma, fakat kendimi anlatabilmek için kadınlığın halini, hiç olmazsa genel hatlarıyla çizmek gerektiğini fark ettim; önce erkeklerin yüzyıllar boyunca dinleri, bâtıl inanışları, ideolojileri ve edebiyat alanındaki bütün türleri nasıl amacından saptırdıklarını, kadın hakkında nasıl türlü mitler, efsaneler yaratıp buna inandıklarını, kadınları da inandırdıklarını ele aldım. Tarih boyunca beliren bu manzaraya, ilk bakışta karmaşık görünen bu manzaraya bir çekidüzen vererek işe koyulmak istedim; erkek kendini hep doğanın gereğini yerine getiren güçlü unsur olarak görmüş, kadına daima tutsak gözüyle bakmıştı. Elbette erkeğin bu tavrı, biraz da tarihin akışı içinde belirlenmiş, bu yöne çevrilmiştir; Sartre fikrimi tamamladı, bu gelişimin aynı zamanda *fizyolojik*, başka bir deyişle kadın ile erkeğin yapılarından gelen bazı özelliklerin bir sonucu da olabileceğini de anımsattı bana. Uzun uzun tartıştık, hâlâ kararsızdım, alabildiğine hacimli, araştırma alanı fazla geniş tutulmuş bir kitap yazmak amacıyla çıkmamıştım yola. Ne var ki, *efsaneler* konusunda hazırladığım araştırma, onlarla hangi gerçeğin örtbas edildiğini açıklamadığımız zaman değerini yitiriyor, boşlukta kalıyordu. Hemen fizyoloji bilimi ve tarihle ilgili kitapların başına oturdum. Derlemekle yetinmedim; çünkü her iki cinsten bilginler bile, kendi cinslerine öncelik tanıyan, ama aslında hiçbir bilimsel gerçeğe dayanmayan önyargılardan hareket etmişlerdi; işte ben onların kasıtlı olarak değiştirdikleri biçimde yorumladıkları her şeyde gerçekliğe uygun olanları araştırdım. Tarih açısından, daha doğrusu kadının tarih boyunca gösterdiği gelişme açısından hiçbir yerde rastlamadığım bazı düşüncelerim vardı; kadınlığın tarihini yüzyıllar boyunca sürüp giden «miras» meselesinin ışığı altında ele aldım, kadınlığın gelişimi miras kavramının geçirdiği aşamalarla yakından ilgiliydi; bunu, erkek cinsin ekonomik gelişmesi karşısında, kadının tasarladığı bir karşı-darbe olarak değerlendiriyordum.

Kadınları yeni bir gözle seyrediyor ve şaşırdıkça şaşırıyordum. İnsanın kırk yaşından sonra, yıllardır gözünün önünde duran ve fark edemediği şeyleri birdenbire sezmesi nasıl tuhaf oluyor, bilemezsiniz! Benim kitabımda özellikle yanlış yorumlanan bir nokta şudur:

Genellikle kadın ve erkek arasında hiçbir ayırım yapmadığımı, hiçbir fark görmediğimi, ikisinin de yüzde yüz birbirine benzeyen yapılarda aşama gösterdiklerini yazdığıma hükmedilmiştir; oysa tam tersine, kitabı yazarken aradaki farkın önemini ve büyüklüğünü daha iyi anladım ve değerlendirdim; fakat bütün bu farklılıklar doğanın getirdiği aykırılıklar değil, sonradan oluşmuş veya oluşturulmuş kültür farklarıdır, işte ben bunu ileriye sürdüm. Sorunu sistematik bir biçimde ele aldım ve çocukluktan yaşlılığa kadarki devrede bu farkların nasıl doğduğunu, nasıl yaratıldığını anlattım; yaşadığımız dünyada kadınlara verilen olanakları, bunların hangi noktada sınırlandığını, hangi olanakların onlardan esirgendiğini, talihsizliklerini ve şanslı oldukları noktaları, kendilerini koşullayan sınırların dışına kaçmaktaki ısrar ve direnişlerini, olgunluklarını koydum kitabıma, bu sorunu ikinci ciltte işledim ve kitabıma *Kadının Toplumdaki Yeri* adını koydum.

Kitabı hazırlamak aşağı yukarı iki yılımı aldı. Toplumbilim ve ruhbilim konularında hazır bilgilerim vardı. Üniversite çalışmalarında etkili yöntemler edinmiştim: kitapları sınıflamayı, çarçabuk taramayı öğrenmiştim; maskaraca olanları, işe yaramayacak kadar gerçeklik duygusundan yoksun olanları bir kenara itivermeyi rahatça göze alıyor, hiç çekinmiyordum; kadın konusunda Fransız ve İngiliz dilinde çıkmış bütün eserleri, tamamı olmasa bile büyük çoğunluğuyla elden geçirmiştim; aslında, hemen bütün konularda karşımıza çıktığı gibi, bu kitapların çoğu kuru kalabalıktan öteye geçmiyordu; belli birkaçı önemliydi, değer taşıyordu. Özellikle ikinci cildi hazırlarken, Sartre'la yıllar boyu ortaklaşa gerçekleştirdiğimiz bir hazırlığımız vardı, ondan yararlandım; ilgi çekici gözlemler yapmıştık, iyi izlemiştik insanları, anımsadıklarımdan geniş ölçüde yararlandım.

Kitabımın birinci cildi iyi karşılandı; bir haftada yirmiiki bin sattı. İkinci cildin de çok satıldığını biliyordum, ama büyük gürültülere yol açtı, ağır saldırıların hedefi oldu. Asıl *Temps Modernes* Dergisi'nde yayımlanan bölümler öfkelendirmişti aydınlarımızı. Bir zamanlar Julien Gracq'ın sözünü ettiği «Fransızların köpekliği de aşan iğrenç tavrından» hiç kuşkulanmamıştım o güne kadar; Gracq beni «mezarlıkta gezinen Poincaré»ye benzetmiş ve cesaretimden ötürü alaylı bir

şekilde kutlamıştı. Bu «cesaret» sözü beni müthiş şaşırttı. «Ne kadar cesur davranmışsınız!» dedi Claudine Chonez, hem acıyordu bana, hem hayranlıkla bakıyordu. Cesur mu? dedim ve sordum: Cesaret sözü de nerden çıktı? «Dostlarınızın çoğunu karşınızda bulacaksınız!» diye yanıt verdi. Kaybedeceklerim varsa, sahici dostum değilmişler, zaten önemi yok, diyordum içimden. Ne olursa olsun, bu kitabı sevdiğim ve yazmak istediğim biçimde, ucunda ölüm bile olsa, gene yazardım; ama kahramanlık taslamak aklımın köşesinden bile geçmedi. Benim çevremdeki erkekler, Sartre, Bost, Merlau-Ponty, Michel Leiris, Giacometti ve *Temps Modernes* ekibindekiler, hepsi sahiden demokrat ruhlu insanlardı; sadece onları düşünmüş olsam, zaten açık duran kapılara saldırmış gibi olacaktım. Hattâ onlarla olan yakınlığımı kötüye kullanmaya kalktığımı söyleyenler de çıktı meydana; ama gerçekte bazı önemli sorunları noktaladığım için, pervasızca yazdığım için, gerçeği gizlemediğim için hışmına uğradığım «faziletli aydınlarımızın» ve çıldırdığıma hükmedildi. Nelere hükmedilmedi ki hakkımda! Densizliğim günlerce konuşuldu ve yazıldı. *Temps Modernes* Dergisi'nin haziran-temmuz-ağustos sayıları kapışıldı bu arada; burjuvalarımız gizlice, adeta maske takarak okuyorlardı onları. Onların haline baktıkça, insanın Freud'un hiç yaşamadığına ve ruhçözümlemenin keşfedilmediğine inanası geliyordu. Benim açık saçıklığımı kınamak amacıyla yazı yazanlardaki edepsizliği bir görseydiniz! Sıkılmazlık onlarınkiydi asıl! İmzalı ve imzasız ne şahcserler döktürdüler, neler yazmadılar; «birinci cinsin beline kuvvetli ve hızlı üyeleri» diyorlardı kendilerine. Soğuk, cinsel bakımdan doymayan, erkek delisi, sevici ve yüz kere çocuk düşürmüş bir kadın damgası giydim; hattâ gizlice çocuk doğurduğumu ileri sürenler bile oldu. Soğukluktan kurtaracaklardı beni, doymaz sandığım açlığımı cinsel bakımdan adamakıllı doyuracak, neler yapmayacaklardı daha; iğrenç sözlerle bunları yazdılar hep, dergi ve gazetelerde, mektuplarda hep bunları yazdılar; üstelik bu iğrençliği güzel olan, iyi, doğru ve gerçek olan her şey adına, onların savunucusu kesilerek yazıyorlardı. Lavabo küvetine işlemeler yapmak bir yerde sıkar insanı, bezdirir ve artık umursamazsınız; cinsel manyakların karşına geçip iğrençlik yap-

masını anlıyor ve bağışlıyorum. Ama ya François Mauriac çapında bir yazarın tavrına ne buyrulur! *Temps Modernes* dergisi yazarlarından birine şöyle yazdı mektubunda: «Patroniçenizin orasını burasını da bu sayede bütün ayrıntılarıyla öğrenmiş olduk»; bu da gösteriyor ki sayın üstat, özel hayatında Hıristiyanlığı unutuveriyor, kelimelerden korkmuyordu. O korkmadığı kelimeleri beyaz kâğıt üstünde siyah mürekkebe dökülmüş görünce öfkelendi, işi *Figaro Littéraire*'de anket düzenlemeye kadar vardırdı; gençliği genel olarak seks edebiyatının karşısında tavır almaya, özellikle de bana haddimi bildirmeye çağırıyordu. Başarısı güdük kaldı. Pouillon ve Jean Cau gibi yardımıma koşan yazarların sesini boğdu, ama başkaları da savundular beni; Domenach örneğin; üstelik Hıristiyanlar huzursuzluğu aşırılığa vardırmıyor ve gençler, benim aşırı da olsa gerçekleri yazmamda bir sakınca görmüyorlardı, Mauriac üstadımızı pek iplemediler.

Tepkilerin şiddeti ve bana saldırmak için seçilen yöntemlerin iğrençliği karşısında, inanın, nutkum tutuldu. Lâtin ırklarında, katolik töreler erkeğin kadını ezmesine bir tiran gibi davranmasına yol açmış, hattâ erkek sömürüsünün bir çeşit *sadizm* haline dönüşmesinde başrolü oynamıştır; bu İtalyanlarda kabalık, İspanyollarda boş bir böbürlenme kılığında belirir, Fransızlarda «köpekleşme» dediğimiz şey oluverir. Nedir bu saldırganlığın gerekçesi? Hiç kuşkusuz şudur: Fransa'da erkekler özellikle iş hayatında, yani ekonomik açıdan kadınların rekabetiyle boğuşmak zorundadırlar. Toplum ilişkilerinin sağlayamadığı bir üstünlüğü devam ettirmek amacıyla kadınları aşağılamak, her fırsatta horlamak yolunu seçerler. Yüzyıllara damgasını vurmuş bir hovardalık geleneği hâlâ yürürlüktedir ve erkeklere imajlı ya da sözlü bir malzeme yığınağını miras bırakmış, kadınları cinsel duyguları tatmin etmekten başka işlevi olmayan birer et yığını gibi horlamaları için gerekli bütün olanakları onlara hazırlamıştır. Ayrıca «cinsel üstünlük» konusunda da Fransızların eşsizliği, yenilmezliği hakkında yaratılmış *efsaneler* tehlikeye düşmüştür; günümüzde ideal âşık Fransız değil, İtalyan erkeğidir. Kendi bağımsızlığına sahip çıkmış kadınların eleştirici tavrı erkeklerin gururunu incitir, onları yorar; erkeklerde dolaylı olarak öfkeli bir birikim doğmasına yol açar. «Köpekleşme»

dediğimiz şey, Fransızlarda çok eski bir geleneğin, kökleri geçmişte olan açık saçıklığın bir uzantısı, yaradılış olarak çabuk incinen ve guruna dokunulduğu zaman hınçlı bir gerginliğe esir olan erkeklerde devam eden bir gelenektir. (Amerikan erkekleri de düşmanca hislerle bakarlar kadına. Fakat bu alanda kaleme alınmış en zehirli yazılar bile, örneğin Philippe Willie'nin *Engerek Soyu* isimli kitabı bile açık saçıklığa başvurmamış, kadını cinsel bakımdan horlamayı, aşağılamayı aklına getirmemiştir.)

Jean Guitton, bu Hıristiyan yazar bir yazısında, beni inançlarına uygun biçimde yerden yere vurdu, «zavallı hayatımı» kitabımda bütün ayrıntılarıyla ele verdiğimi anlattı. Armand Hoog imzasıyla çıkan başka bir yazı hepsinden aşırı gidiyor, adeta rekor kırıyordu: «Kadın oluşuna hayıflanan, aşağılık duygusuna kapılan erkekler tarafından kadınlığının dört duvarına kapatılan bu yazar, durumunun bilincinde olduğu halde hem bu koşullanmayı, hem de erkeklerin kendisi hakkında vardıkları yargıyı reddediyor» diye bağlıyordu yazısını.

Kadınlığımdan utandığım, aşağılık duygusu çektiğim iddiaları başka lafebeleri tarafından da ortaya atıldı; hiçbiri bu soruna zerre kadar önem vermediğimin farkında değildi, erkek oldukları için öylesine kabarıyor, kendilerini öylesine bir üstünlük duygusuyla aldatıyorlardı ki, kadınlığımın bana acı vermediğini anlamalarına olanak yoktu. Hepsinden değerli bulduğum, el üstünde tuttuğum erkek, öbür erkeklerin hiçbirinden daha güçsüz, daha yeteneksiz olduğuma inanmıyordu ki! Ayrıca sayısız erkek dostum vardı; onlar beni dört duvar arasına mahkûm etmemiş, tam tersine kendi bütünlüğü, kendine özgü kişiliği olan bir insan gibi davranmışlardı; bu yönden şanslıydım, hiçbir zaman erkeklere hırslanmadım, küçüklüğüme inanıp düşmanlık beslemedim onlara; çocukluğumda ve genç kızlığımda böyle duygularla zehirlenmedim. (Hınç beslemek, kinlenmek gibi olumsuz duyguları küçümsemiyorum, koşullar çoğu zaman bu duyguların oluşumunu gerektirir ve doğrular, ama benim böyle duyguların yabancısı olduğum da bir gerçektir. Zaten şimdi bu sorunu böyle ele almaktan amacım, okurların *Kadın*'ı gerçek anlamıyla değerlendirmelerini sağlamaktır.) Bazı okurlar daha ince bir görüşle, aslında kadın düşmanı olduğumu, onları

savunur görünüp yerdenyere vurduğumu ileri sürdüler ki, bu da bütünüyle yanlış; kadınları yüceltmedim, içinde yaşadıkları koşullardan doğan bütün kusurlarını kitabımda ayrıntılarıyla gösterdim, ama yeteneklerini ve üstünlüklerini de belirttim. Sayısız kadına şefkat ve yakınlık göstermişimdir; kendimi «erkekleştirerek», benliğime ve sevgiyle bağlandığım kadınlara ihanet edemem; ayrıca erkeklerin bakışları beni hiç rahatsız etmedi. Zaten yazarlığımın ilk zamanlarında çevremdekiler tarafından horlanmadım, zaten bir kısmı farkıma varmadı, farkımda olanlar ise anlayış gösterdiler, bir yazar olarak *Kadın*'ı yazmadan önce değil, yazdıktan sonra hırpalandım, düşmanlıklara hedef oldum. Üstelik bana saldıranlar kadınlığımı hedef almışlar, beni zayıf yönümden vurmayı düşünmüşlerdi; fakat gerçekte kadınlığımın değil, ahlâk anlayışımın ve toplumsal görüşlerimin töhmet altında tutulduğunu biliyordum. İnanın, kadınlığımdan hiç utanmadım, tam tersine yirmi yaşımdan bu yana hem kadınlığın, hem de erkekliğin avantajını benliğimde toplamaya çabaladım; *Konuk Kız* adlı romanım yayımlandıktan sonra çevremdekiler, yakın ve uzak bütün dostlarım beni hem *yazar* hem *kadın* olarak değerlendirdiler; bu durum özellikle Amerika'da iyice belirliyordu; gittiğim bütün davetlerde, kadınlar kendi aralarında ve mutfak köşelerinde konuşurken, ben erkeklerin arasında oturuyor, onlarla tartışıyordum, üstelik bana kendi «hanımlarından» daha yakınlık ve ilgi gösteriyorlardı. *Kadın*'ı yazmaya karar verişimde, sanıyorum bu imtiyazlı durumun da payı vardır. Aklımdan geçenleri rahatça kâğıda dökme olanağı buldum. Aksini ileri sürebilir, fakat erkek okurların büyük çoğunluğunu öfkelendiren şey soğukkanlılığımdı; benimki, hınçlı bir çığlık, yaralı bir ruhun başkaldırması olsaydı heyecanlanır, benden yana çıkarlardı; fakat tarafsızdım, hiçbiri tarafsızlığımı bağışlamadı, ama pek belli etmek istemiyor, inanmamış gibi davranıyorlardı.

Kadın'da anlattığım gerçeklere sayısız yazar ve düşünür açıkça cephe almıştı. Özellikle «annelik ve gebelik» sorununu deştiğim için sert hücumlara uğradım. Sayısız erkek, çocuk doğurmadığım için kadınlar hakkında konuşmaya yetkili olmadığımı ileri sürdü; güzel, ama onlar da çocuk doğurmamışlardı. Doğurmamışlardı ama, kalıplaş-

mış fikirleri, önyargıları rahatlıkla savurmayı biliyorlardı. Annelik duygusunun ve aşkın değerini kesinlikle inkâr ettiğimi sandılar; hayır, ben kadının sahiden bağımsız yaşamasına taraftar oldum; oysa annelik ve aşk kadının çoğu zaman kendi kendisiyle çelişmeye düşmesine ve kendine *yabancılaşmasına* neden oluyordu; aşkın sonu geldiği, yüreğindeki bütün duygular söndüğü halde bu yabancılaşma sürüp gidiyor, kadının hayatını olumsuz biçimde etkiliyordu; ben buna karşı çıktım. Onlara sorarsanız, kadının inanılmaz bir duygusuzlukla hareket etmesini, her önüne gelen erkekle, herhangi bir zamanda ve derhal yatmasını öğütlemiştim; hayır, ben sadece kadının cinsel özgürlüğünde bağımsız kalabilmesini, erkeği seçerken kurulmuş düzenin kurumlarına, alışkanlıklara ve maddî çıkarlara mahkûm edilmemesini istedim; bir davranışın temelinde yatan gerçekler, eğer o davranışın yapısına aykırı iseler, bu ortada bir yalanın döndüğünü, o insanın bazı kavramlara mahkûm olduğunu gösterir.

«Çocuk düşürme» sorununa ayrı bir bölüm ayırmıştım kitabımda; Sartre bu sorunu *Akıl Çağı*'nda dokunmuş, ben de *Başkalarının Kanı*'nda önemli yer ayırmıştım; çeşitli kimseler *Temps Modernes Dergisi*'ne başvurarak «kürtaj yapan doktor» adresi istediler; derginin sekreteri Madam Sorbests bu tür sorulardan öylesine bunalmıştı ki, sonunda dayanamamış ve masasına bir tabelâ asmıştı: «O işi burada bizzat biz yapıyoruz.» Bir sabah uyuyordum, ansızın kapım çalındı. «Karım gebe, diyordu karşımdaki genç adam. Doktor adresi verin bana!» Adres bilmediğimi söyleyince, bela yağdırarak uzaklaştı kapımdan: «Kimse kimsenin elinden tutmuyor!» diyordu. Doğruydu, adres bilmiyordum; hem bilsem bile, kendini hiç kontrol edemeyen bir yabancıya güvenmek kolay olmazdı sanıyorum. Kadınları ve çiftleri gizli kapaklı ve kaçak davranmaya adeta zorlayan bir ahlâk düzeni hâkimdi topluma; insanlara yardım edebilecek durumda olsam, hiç düşünmez, elimden geleni yapmaya çabalardım. Fakat profesyonel pezevenk muamelesi görmek elbette hoşuma gitmez.

Düşünüyorum da, bu kitapta yazdıklarımı, kaba hatlarıyla hiç çekinmeden bugün de tekrarlayabileceğime inanıyorum. Kadının durumunu değiştirmek gibi kuru bir hayalin peşinden koşmadım; bana ve

kitabına bağlı olan bir şey değil bu, emeğin ve üretimin dünya yüzünde alacağı yeni çehreye, göstereceği yeni gelişmelere bağlıdır, ancak üretim ilişkilerinin yüzdeyüz değişmesiyle gerçekleşebilir. Bunun daha o zaman bilincindeydim ve «feminizm» denen akımın sınırlarına mahkûm etmedim kendimi. Ayrıca her özel duruma, kendine özgü yapısı ve şartlanması olan gönül meselesine çare bulmak da aklımdan geçmedi, istesem de beceremezdim. Ama hiç olmazsa çağının kadınlarına, durumlarının ve yapılarının bilincine varmak konusunda bazı ipuçları vermişimdir.

Kadınların önemli bir kısmı belki de öfkelendiler kitabıma, yazdıklarıma inanmadılar; çünkü aslında onları da tedirgin ediyor, en azından ürkütüyordum. Fakat bir kısmına gerçekten yardımım dokundu, bunu çeşitli belirtilerden anlıyorum; on iki yıldır sürüp giden yazışmalardan davranarak konuşuyorum şimdi. İşte o kadınlar, omuzlarına olanca ağırlığı ile çöken *efsanelere*, kendilerini çileden çıkartan koşullanmaya başkaldırırken beni buldular yanlarında, yardıma koştuğumu anladı onlar; karşılaştıkları zorlukların, çektikleri tasaların sadece kendilerine ait olmadığını, genel bir haksızlığın küçücük bir dilimi olduğunu anladılar; bunu bilmek, onları kendilerini küçük görmekten, horlamaktan korudu, hattâ bir kısmı mücadele edecek gücü kazandı. Dünyayı açık seçik görmek belki mutluluk getirmez insana; ama mutluluğun kapısını aralar ve cesaret verir. Ruhhekimleri hastalarına *Kadın*'ı salık verdiklerini, kitabımı sadece okumuşluğu olanlara değil, küçük-burjuvaziden gelme kadınlara ve işçi kızlara okuttuklarını çok tekrarlamışlardır. «Kitabınız yardım etti bana, kitabınız beni kurtardı» sözünü her yaştan kadının bana postaladığı sayısız mektupta okumuşumdur.

Kitabım kadınlara yardımcı olduysa, bunun temelinde gene kadınların gerçeği yatıyor; zaten ona gerçekliğini kazandıran da kadınlardır. Onlar sayesinde artık bir «skandal» niteliği taşımıyor. Erkekler tarafından yüzyıllar boyunca kadınlığın başına örülmüş yalanların sahteliği bugün, yani kitabımın yayımlanışından on yıl sonra iyice ortaya çıktı. Kadın yazarların önemli bir çoğunluğu ise gözüpek ve aldırmaz davranmakta beni fersah fersah geride bıraktılar. Çoğu cinsel

sorunlarımızı ele alıyor, cinsel sorunlarımıza, özgürlüğümüzü ve öbür temel sorunlarımızı tartışırken verdiğimiz önemi vererek eğiliyorlar. Önemli olan da buydu.

Mektuplar

Kadın'ı yayımladığım günden bu yana durmadan mektup alıyorum. Bir kısmı işe yaramaz takımından, yani özenti düşkünlerinden, imza meraklılarından, iyileşmez gevezelerden geliyor. Bazılarında açıkça küfrediyorlar bana, kızmıyorum oysa. Hele içlerinde hızlı bir «Yahudi düşmanı» var ki durmadan belâ yağdırıyor; bir başkası, Cezayir'de yerleşmiş bir Fransızdır muhakkak, soluk almadan veryansın ediyor, aklınıza gelebilecek her şeyle suçluyor beni. «Cezayir Fransa'nındır» tezinin savunucusu bir yüzbaşı on iki kurşunu lâyık görüyor, askerlerin gözüne pek sevimli görünmüyorum anlaşılan. Türlü tepkilerle yazılmış başka mektuplar da var; kimisi ekşi bir tonda, kimisi kıskançlığın etkisiyle yazılmış, bazıları da şaşkınlık ve hiddetin düğümlendiği mektuplar; onlara bakarak kitaplarıma nasıl tepki gösterildiğini anlıyorum. İki satır mektup gönderenlerin büyük çoğunluğu sempatilerini açıkça belirtiyor, kendi güçlüklerini, sıkıntılarını bana anlatıyor; bilgi ve deney dağarcığımı zenginleştirerek bana yardımcı oluyorlar.

Ziyaretime gelenler var bir de, özellikle genç kadınlar bunlar. Çoğunluğu kendilerini otuz yaşında kapana kısılmış hissediyor —kocaları, çocukları, ya da işleri yüzünden umutsuzluğa kapılmışlar— aslında pek istemedikleri halde, biraz da kendi sorumsuzlukları yüzünden kuyrukları kısılmış. Debeleniyor, şansları ölçüsünde kurtulmayı deniyorlar. Çoğu yazarlığa, başlarına geleni kâğıda dökmeye hevesli. Sorunlarını benimle tartışıyorlar. Bir kısmı umulmadık itiraflarda bulunuyor, özel hayatlarının bütün girdisini çıktısını anlatmaya kalkıyorlar.

Hemen belirteyim, beni asıl öğrencilerin ziyareti, özellikle öğrenci kızların kapımı çalması sevindiriyor. Aralarında Sartre'ın eser-

lerini iyi bilenler var, benimkileri okumuş olanlar ve tartışmak isteyenler var. Açıklama yapmamı istiyorlar benden, merak ettikleri her şeyi büyük bir rahatlıkla soruyorlar; bu benim için de bir fırsat; hem onlara yararlı oluyorum, gençlerin problemlerini, ne düşündüklerini, nasıl yaşadıklarını öğreniyorum. Yaşantıları bir kötü kıskacın kurbanı olmamış genç kızların yakınımda oluşuna gerçekten seviniyorum.

Mektuplarından tanıdığım bir genç kız vardı örneğin. İlk karşılaşmamızda beni hayrete düşürmüştü. Yazdıklarına bakarak onun evli ve çok ezilmiş bir genç kadın olduğuna hükmediyordum. Oysa yirmi yaşlarında, sarışın, gerçekten hoş bir genç kız çaldı kapımı. Kanada'da doğmuş, Fransız asıllı bu kız, ailesinin ve çevresinin boyunduruğuna sokulmuş, ama yüksek öğrenim görmüş, sonunda bir burs kazanmış ve Paris'e tiyatro mizanseni konusunda staj yapmaya gelmişti. Zekâsı ve fizik yapısının üstünlüğü, dostlukların sağladığı avantajlarla biraraya geliverince Paris'teki tiyatro çevrelerinde ismini duyurdu; çeşitli kursları izliyordu; sahneye konan oyunların provalarını bile kaçırmıyordu. İzlenimlerini sık sık anlatırdı bana; alaycı ve elçiştiriye son derece yatkın bir zekâsı vardı. Özel hayatındaki halledilmesi güç problemlere rağmen dünyamızı sarsan, tedirgin eden büyük sorunlara ilgi duyuyordu. Kanada'ya dönüşü beni resmen hüzünlendirmişti.

Bu arada Marsilyalı genç bir adamla dost olduk; yıllarca bıkıp usanmadan mektup yazdı bana, her mektubunda arkadaşlık teklif ediyordu. Çocukluğu kötü koşullar altında geçmişti, gemilerde tayfalık, bir ara lokantalarda bulaşıkçılık yaparak ekmek parası kazanmıştı, daha bir sürü iş tutmuş, hiçbirinde karar kılmamıştı: «Toplum yaşantısına ayak uyduramayanların en klâsik örneği sayılırım ben» diyordu bana, o gün ilk defa olarak ziyaretime gelmişti. Yüzünün katı bir ifadesi vardı, beceriksiz bir tebessüm çocuksu bir görünüş veriyordu çehresine. Topluma düşmandı, çocukluk çağını aşmış olanlara, yaşadığımız hayatın her şeyine düşman gözlerle bakıyordu. Bir yandan ekmeğini kazanıyor, öbür yandan okullara yazılıyor, bir yığın sınavın üstesinden geliyordu. Kararsız, emekleyen bir anarşist müsveddesiyken ciddi hattâ tehlikeli biçimde tutkulu bir ihtilâl heveslisi olmuştu. Beni sık sık sıkıştırır, hesap sorardı. *Günü Gününe Amerika*'dan daha

cansız, daha sönük bir kitap olan *Uzun Yürüyüş* yayımlandığında pek kızmıştı bana, hemen ziyaretime koşmuş, elini havada gezdirerek kitabımı küçümsediğini belirtmeye çabalamış ve tedirgin gözlerini yüzüme çevirerek şöyle demişti: «yoksa, hep böyle şeyler mi yazacaksınız?»

Beni görmeye gelenlerin büyük çoğunluğu kadınlardır. Biraz tanınmış bütün yazarların yazgısıdır bu; en olmadık mektupları onlar alır; bana sorarsanız, genellikle yanıt vermem onlara, böyle bir şeyi gereksiz sayarım, yanıt versem bile bunun ne kendime, ne de onlara yararlı olmayacağını bilirim. Fakat bazen fena ısrar eder ve insanı bir türlü rahat bırakmazlar. Bir sabah Roma'da, Philadelphia'dan çekilmiş bir telgraf tutuşturdular elime: «On beş gündür sizi bulmaya çabalıyorum. Salı günü öğle vakti telefon edeceğim. Sevgiler. Lucy.» yazılıydı telgrafta. Bu kadın beni tanıyor olmalıydı, hattâ iyi tanıdığına dair bahse girmek bile mümkündü, fakat kimin nesiydi? Telefondaki ses çok samimi, adeta senli benli konuşuyordu; araya uzun mesafeler girdiği için, ayrıca İngilizce konuştuğundan söylediklerini doğru dürüst anlayamadım.«Özür dilerim», dedim ona, «ne zaman tanışmıştık sizinle? Bir türlü anımsayamıyorum...» Uzun bir sessizlik oldu: «Demek anımsamıyorsunuz!..» dedi kadın ve telefon kapandı. Canım sıkılmıştı, Lucy'nin Paris'te aldatıldığını; benim adımı kullanan bir sahtekarın kurnazlığına kurban gittiğini düşündüm. Aynı gün öğleden sonra yeniden telefon açtı. «Bayan Beauvoir, 17 Aralık'ta Paris'teyim, sizinle varoluşçuluk hakkında konuşmak isterim,» dedi bu sefer. «Elbette, benim için zevk olur» yanıtını verdim; anlamıştım. Sonradan öğrendim ki benim adresimi bulmak için önce Amerika'daki editörüme başvurmuş, oradan aldığı bilgilere dayanarak Paris'te Ellen Wright'la bağlantı kurmuştu. Paris'teki adresime mektup yağdırmaya başladı; haftada en azından üç mektup alıyordum. Lucy bir antikacı dükkânının sahibiydi; dükkânı satacak, parasını cebine koyduğu gibi Paris'e gelecekti, niyeti benimle birlikte yaşamaktı; yeni bir manto satın almıştı, kapımı çalacağı gün nasıl sevinçli olacağını ayrıntılarıyla, ballandıra ballandıra yazıyordu. «Bir yanlış anlama olsa gerek» diyordum her seferinde. O zaman gayet resmî bir dille kaleme alınmış bir telgraf, ya

da bir mektup yolluyor, şöyle yazıyordu örneğin: «*Morale de L'Ambiquité* isimli kitabınızı sizinle tartışmak istiyorum. Bana bir randevu verir misiniz? Arada benim adıma gönderilen ve gümrükte bekleyen hediyelerin varlığından haberdar ediliyordum; bir Nefertiti büstü yollamıştı örneğin, elli bin frank değerinde bir nişan yüzüğü de hediyeler arasındaydı. Hepsini geri yolladım. «Sakın gelmeyin» diye yazdım. Lucy telefon açtı o zaman, Ellen Wright'a sordu: «Geleyim mi, gelmeyeyim mi? —Sakın gelmeyin, olduğunuz yerde kalın!» Son bir mektup aldım ondan; "Antikacı dükkânımı sattım, gelirin filân yok artık ve siz beni istemiyorsunuz. İyi ders verdiniz bana, ama ben o kadar kalın kafalıyım ki, bu dersten bile bir şey anlamadım. Üstelik sizi suçlamaya da hakkım yok, çünkü kendinizi gayet iyi korudunuz.» Aradan bir ay geçti. Philadelphia'dan postalanan bir paket getirdiler, alabildiğine özenli bir ambalajı vardı ve içinden bir iskemle sopası çıktı.

Sartre'ın Hastalığı

Elsa Triolet bir çağrıda bulunmuş, Knokke-Le Zoute da toplanacak Doğulu ve Batılı yazarlar toplantısında Sartre'ın da bulunmasını istemişti. Sartre bu öneriyi kabul etti. İtalya'dan Carlo Levi, Sovyetlerden Nikolay Fedin, Almanya'dan Anna Seghers ve Bertolt Brecht bu toplantıya katılanlar arasındaydılar. Orada tanıştığı Sovyet yazarları Sartre'ı Moskova'ya çağırdılar, gitmemek için sebep görmedi.

Bütün yıl durmaksızın çalışmış, adamakıllı yorulmuştu zaten. Doktorlar kır hayatı yaşaması gerektiğini, uzun bir süre dinlenmesini söylemişlerdi ona. Fakat dinlemiyor, uyuşturucu ilaçlarla yetiniyordu.

Sovyetler'e gidişinden sonra ondan aldığım ilk haberler sevindiriciydi. Kendini iyi hissediyordu. Kaldığı otelden bayraklarla donanmış Kızıl Meydan'a bakmış, Ukrayna'nın ülkeye bağlanışını kutlayan töreni penceresinden izlemişti. Geçit törenini de görmüştü: «En azından bir milyon insan vardı meydanda» diye yazıyordu mektubun-

da. Töreni izleyen bazı yabancı diplomatların yaptıkları kaba ve sevimsiz hareketler dikkatini çekmiş, bayağı sinirlendirmişti onu: «Fransa'da olsa, 14 Temmuz Bayramı'nda böyle davransalar, hiçbirimiz katlanamayız yaptıklarına, onları hoşgörü ile karşılamayız» diyordu. Ünlü yazar Konstantin Simonov'un evinde kadeh kadeh votkayı keyifle yuvarlamış, Ermenistan şarabı içmişti. «Deminden beri bu adamı izliyorum,» demişti ziyafette bulunan Ruslardan biri, «sahte bir adam değil bu adam, her yaptığı işi inanarak yapıyor; yemeğini yerken, içkisini içerken içten davranıyor, baksanıza!» demişti Sartre hakkında.

Özbekistan'a geçecekti oradan, sonra yazar Ehrenburg'la Stokholm'e gidecek, orada Barış Örgütü'nün toplantısında hazır bulunacak, 21 haziranda Paris'e dönecekti.

Bir akşam mektup kutusunda Bost'un yazdığı bir pusula buldum: «Acele bana uğrayın» diyordu. Sartre'ın başına bir felâket gelmiş olabileceğini düşündüm.

O sabah Ehrenburg Stockholm'den telefon etmiş, Emmanuel d'Astier'ye Sartre'ın hastalandığını acele olarak Moskova'ya götürüldüğünü ve hastaneye kaldırıldığını haber vermişti. Bost şaşkındı, Sartre'ın hastalığını öğrenememişti. Arkadaşlarla karar verdik, Sovyet Elçiliği'ne gidip Moskova'ya telefon açılmasını rica edecektik. Elçiliğin girişinde rastladığımız memurlara derdimizi anlattık, hayretten faltaşı gibi açılmış gözleriyle baktılar hepimize: «Kendiniz telefon edin Moskova'ya... Hemen görüşürsünüz» dediler. Demirperde üzerine uydurulan hikâyeler bizi bile etkilemişti, bu yüzden adamların dalga geçtiğini düşündük, nerdeyse boşvereceektik. Gerçekten de, telefonu açar açmaz, inanılmaz bir çabuklukla Sartre'ı bulup bağladılar. Üç dakika sonra Sartre karşımdaydı:

«N'oldu size, nasılsınız?» dedim. «İyiyim,» dedi. Sesine sakin bir ifade vermeye çabalıyordu. «Hastanede olduğunuza göre iyi değilsiniz!» dedim o zaman. «Nerden biliyorsunuz, kim söyledi size?» Nasıl haber aldığımızı anlattım. Tansiyonu müthiş yükselmiş, onu yatağa düşürmüştü, fakat iyileşmişti, yakında dönecekti. Telefonu kapattım, ama içim rahat değildi; bu kötü işaret 1940'daki felâket haberinden daha etkiliydi benim gözümde; o zaman Sartre dış tehlikelerin tehdidi

altındaydı, oysa şimdi kendi ölümünü vücudunda taşıyordu. Şimdiye kadar ölüme gerçekçi bir gözle bakmamıştım; tedirginlikten kurtulabilmek için kendi ölümümü düşündüm ve dehşet duygusuna kapıldığım halde, kendimi ölüme meydan okuyabileceğime inandırarak teselli buldum. Oysa ben bu oyunun dışındaydım, söz konusu olan Sartre'ın durumuydu; Sartre öldüğü gün benim hayatta oluşum, ya da ölmüşlüğüm onun durumunu değiştirmiyordu; günün birinde ölecekti o da. Yirmi yıl sonra, ya da bugün birdenbire göçüp gidiverse de ölümün kaçınılmazlığından kurtulamayacaktı.

Sartre dinlenmek için gitmiş, tam tersine hayli yorulmuştu. Mimarî açısından gözüne batan bazı çirkinlikler bir yana bırakılırsa, gördüklerini beğenmişti. Sovyet toplumunda bizimkine kıyasla tespit ettiği en önemli fark çalışmak, eğlenmek, okumak, yolculuk etmek ve dostluk gibi kavramların onlarda daha sıcak ve insancıl ölçülerde gelişmiş olmasıydı; onlar bizim toplumumuzu fare gibi kemiren bireysel yalnızlığı, hepimizi tutsak eden kimsesizlik duygusunu önemli ölçüde yok etmişlerdi, Sartre böyle söylüyordu.

Eğlenceye ayrılan saatlerinde daha fazla yorulmuştu. Ziyafetler, içki âlemleri şaşkına çevirmişti onu. Simonov'un evinde gösterdiği içkici hünerini sık sık tekrarlamak zorunda kalmıştı. Döneceği akşam, Taşkent'de bir mühendis içki yarışına çağırmıştı; yanyana üç gardrop kadar iri yapılı bir adamdı mühendis, havaalanına Sartre'ı uğurlamaya gelmiş, fakat orada ansızın yere devrilmiş, sızıp uyumuştu. Sartre yarışı kazandığına sevine dursun, uçağa yalpalamadan binmek amacıyla dişlerini sıkmış, büyük çaba göstermiş, uçağa biner binmez çöküvermişti koltuğuna, zaten sonrasını anımsamıyordu.

O kadar bitkindi ki, çevirmenine Moskova'da bir gün dinlenmek istediğini söylemişti. Tersliğe bakın ki, uçaktan iner inmez, alandaki hoparlörden kendi isminin çağrıldığını işitmiş ve yüzünü ekşitmişti; Simonov telefon ediyor, onu akşama evindeki yemeğe çağırıyordu. Sartre Rusça bilse rica edecek, toplantının bir gün sonraya ertelenmesini isteyecekti. Fakat yanındaki çevirmen ve Edebiyatçılar Birliği görevlisi Simonov'a bunu anlatacak cesareti bulamamıştı. Eğlence aynı gece yapılmış, gene bol bol içilmişti. Bir ara Simonov, ağzına

kadar şarap dolu kocaman bir kadeh uzatmıştı ona; «Boş veya dolu götüreceksiniz bunu» demişti. Sartre şarabı içmezse kadehi götüremeyeceğini anlayınca bir solukta dikivermiş, sonra saatlerce Moskova Irmağı boyunda gezmekten başka çare bulamamıştı. O gece yürürken yere yuvarlanmış, ertesi gün de tansiyonunun gene yükseldiğini sıkıntıyla fark etmişti.

Sartre Paris'e döndüğünde, adamakıllı ciddi bir böbrek krizi yüzünden bu sefer hayli korkuttu beni, yüreğimi ağzıma getirdi. Yirmi sekiz saat aralıksız *Altona Mahkûmları*'na çalışmış, aynı akşam bir mitinge katılmış ve yorgunluktan adeta erimişti. Sürekli baş ağrısı çekiyordu. Sesi boğuklaşmış, bir hırıltıyı andırıyordu. Sesini kontrol edemiyor, el yazısı gitgide bozuluyor, başdönmeleri yüzünden ayakta duramıyordu. Akşam yemeğini, piyesini oynayacak tiyatronun sorumlu yöneticisi Simone Berriau'nun evinde yemiş, bir ara elindeki kadehi masanın çok açığına, boşluğa bırakıvermişti. Onun halinden kuşkulanan Berriau hemen telefonu açmış, ünlü doktor Morcau'dan randevu istemişti. Yakındaki bir kahvede, doktordan dönüşünü beklerken ödüm patlıyordu doğrusu, onu yanıma sedye ile getireceklerini düşünüyordum. Tahminlerimin aksine yürüyerek döndü, doktorun yazdığı reçeteyi önüme uzattı. Uyuşturucu ilaçlar vermişti profesör, içki ve sigarayı kesinlikle yasaklamıştı, ayrıca mutlaka dinlenmesini söylüyordu. Sartre yasaklara aşağı yukarı uydu; fakat dinlenmeye boş verdi az da olsa çalışmaya devam etti. Başağrısından bir türlü kurtulamıyordu. Eskiden alabildiğine diri, canlı bir adam olduğu halde birdenbire çökmüştü; boynu tutulmuş gibi kaskatı, elleri ve kolları hantal, suratı şiş, gözleri bulanık ve anlaşılmaz haldeydi. Sinirleri de berbattı, ansızın öfkeleniyor adeta tepiniyordu. Doktor onun sabırlı ve sâkin görünüşüne kapılmış, «Sizi ilk fırsatta eski azgınlığınıza kavuşturacağım» demişti. Ama onu masada büzülmüş, elindeki kalemi bile güçlükle tutan, gözlerini uyku bürümüş bir adam olarak gördükçe, içim sızlıyor, durmadan «N'olur dinlenin biraz!» diyordum; o zaman tanıştığımız günden bu yana ilk defa inanılmaz bir sertlikte tersleyiveriyordu beni. Bazen de uysal davranıyor, sözümü tutuyor, inadı bırakıp yatağa uzanıyordu. «Evet, beş dakikacık dinleneyim hiç

olmazsa» diyordu. Yatağa uzanıyor, çarçabuk kendinden geçiyor, en azından iki üç saat uyuyordu.

Bir öğleden sonra, annesi açtı kapıyı, «Bugün çok yorgun» dedi. «Yorgun musunuz?» diye sordum. «Yok canım» yanıtını yapıştır-dı tabiî, hemen çalışma masasının başına geçti. Israr ettim o zaman, dinlenirse daha iyi olacağını anımsattım. «İnanın, çok iyiyim» diyerek dayattı, sonra gülümsedi: «Herkesin zayıflığı ayrıdır.» «Ne demek istiyorsunuz?» «Yürek çarpıntısı, başka n'olsun!» Ve başladı anlaşılmaz şekiller çizmeye. Çalışır gibi yaptım, ama yan gözle onu izliyordum; her an yere devrilir ve ölebilirdi, böyle olursa şaşmayacaktım, hali öylesine berbattı. Ertesi gün bir hanım dostumuza sözü vardı; telgrafla randevuyu iptal etmesini salık verdim, sonunda razı oldu; telgrafı yazmak için dört defa kaleme kâğıda sarıldı, ancak dördüncüsünde başarabildi. Hanım dostumuz mesajı alınca yaşlı gözlerle onu görmeye koştu; kelimeler anlamsızlaşıyor, kırık dökük birer hece halinde dudaklarından dökülüyordu. Hemen doktora koştum; «Sizden saklayacak değilim, dedi bana, onu görür görmez, kendi kendime (bu adam kalp krizi geçirirse şaşmam) dedim. Aşırı heyecanlı bir yapısı var. Zihni alabildiğine yorgun, fakat asıl yorgunluk sinirlerinde. Sinirlerini yatıştırmak gerek. Çok ısrar ederse bırakın, biraz çalışsın; fakat ne pahasına olursa olsun aşırılığa kaçmamalı, hele saate karşı yarışmaya kalkarsa tükenir; altı aydan fazla yaşamaz, bunu bilin.» Bugünkü Fransa'da sinirlenmeden yaşamak! Üstelik Sartre piyesini en geç iki ay içinde tamamlamak istiyordu! Vakit geçirmeden Simone Berruau'yu aradım, ona durumu anlattım; Simone razıydı, *Altona Mahkumları* gelecek sonbahara kalırsa ses çıkarmayacaktı. Sartre'a bunun sözünü etmedim tabiî; aradan hayli zaman geçti, biraz düzelmişti, bunu fırsat bilip açıklayıverdim; güleç bir umursamazlıkla yüzüme baktı, oysa öfkelenmesini nasıl da isterdim! Bir süre zarar azar çalıştı, yavaş yavaş toparlandı, kendine geldi. Onun hastalığı boyunca beni en fazla yıldıran şey yalnızlığım oldu; tasalarını paylaşamıyor, çok istediğim halde ona yardım edemiyordum. 1954'te ölüm yakın, tanıdık bir çehre olarak belirmişti karşımda, oysa şimdi kanıma giriyordu.

Bu yeni mahpusluğumun adını koydum; *yaşlanmaktı* bu. Kasım ortalarında bir gün Leiris'lerle birlikte yemeğe çıktık. Leiris öldürücü miktarda hap almış, uzun ve güç bir ameliyatla kurtulmuştu. O da Sartre gibi ölümden dönmüş bir ölüm yolcusuydu. Uyku ilaçlarından uyuşturucu haplardan, sakinleştirici olanlarından bahsediyorduk, kullandığı bu ilaçların etkisini sordum Leiris'e; «Gevşetiyor insanı» yanıtını verdi. Biraz kurcalayınca dayanamadı, sözünü şöyle tamamladı: «Aynı huzursuzluklar sürüp gidiyor, hiçbirinin ortadan kaybolduğu yok, fakat hiç olmazsa insanın sinirini bozamıyorlar.» Sartre'a sakinleştirici ve gevşetici ilaçların farkını anlatıyordu. Onlara kulak verirken kendi kendime şöyle mırıldandım: «tamam. İrmağın öbür yakasındayız artık; resmen ihtiyarladık.»

Kadınlar Neyi Arar?

Kadınların, özellikle genç kadınların yaşlılık hakkında ilginç bir görüşleri vardır: «Kadın kırk yaşını geçince, derler örneğin, sarıya boyamaz saçlarını, bikini giyip vücudunu teşhir etmez, erkeklerle sırnaşmaz, olmadık gönül hikâyelerine karışmaz bizim bildiğimiz. Ben o yaşa gelince başıma dünyayı yıksalar, bunların hiçbirini yapmam.» Böyle söylerler, sonra o yaşa gelirler; saçlarını sarıya boyar, bikini giyer, çevrelerindeki erkeklere gülücük yağdırırlar. Ben de onlar gibiydim, otuz yaşında böyle yasalar koyardım kendime; «Kırk yaşından sonra kadın aşk oyunlarından vazgeçmeli!» derdim. Yaşlı kokanalardan tiksinir, ihtiyarlayınca onlar gibi davranmayacağımı düşünürdüm. Düşünürdüm, ama otuz dokuz yaşımda büyük bir aşk hikâyesine dalmaktan da geri kalmadım. Üstelik şimdi kırk dört yaşımdaydım, gölgede yaşanacak bir devreye girmiştim; fakat gerçeği konuşuyorum, vücudum bu tür hareketsizlikleri sevse bile, aklım rahat durmuyor, beni adeta yeni heyecanlara doğru sürüklüyordu. Önüme bir şans daha çıkınca peşini bırakmadım, hemen yapıştım ona.

Temmuzun son günleriydi. Kendi otomobilimle *Milano*'ya gidecek, orada Sartre ile buluşacaktım, sonra birlikte İtalya'yı dolaşacak,

uzun bir tren yolculuğu yapacaktık. Bost ve Jean Cau, editör Nagel adına turistik bir kılavuz derleyeceklerdi, sevinçliydiler, Brezilya'ya gitmeye hazırlanıyorlardı . Beyaz smokinler satın aldılar, Bost bu yolculuğu kutlamak için hepimizi yemeğe çağırdı. Ona Claude Lanzmann'ı da davet etmesini anımsattım. Eğlence gecenin geç saatlerine kadar uzadı, çok içtik. Ertesi sabah telefonum çaldı: «Sizi sinemaya götürmek istiyorum.» dedi Lanzmann. «Sinemaya mı? Hangi filmi göreceğiz bakalım? — Hangisi olursa» Kararsızdım; günlerim yüklüydü, yapılacak sayısız işim vardı. Fakat bu isteğini geri çevirmemek gerektiğini seziyordum. Sözleştik. Çok tuhaf belki, telefonu kapatır kapatmaz hüngür hünür ağlamaya koyuldum.

Beş gün sonra Paris'ten ayrıldım; Lanzmann kaldırımın kenarında durmuş, arkamdan el sallıyordu. Bir şey olmuştu bana, emindim, yeni bir ateş yanmaya başlamıştı damarlarımda. Kendi vücudumu kaybettiğimi düşündüğüm bir sırada, tekrar buluvermiş, tekrar kazanmıştım. Ayrılışın heyecanı yüzünden bir süre kentin kenar semtlerinde başıboş dolaştım, neden sonra anayola çıktım ve kendimi kilometrelerin akışına bıraktım, son günlerin yaşantısını anımsamak ve hayâl kurmak ihtiyacını duyuyordum.

Biz tatildeyken Lanzmann İsrail'e gitmişti; karşılıklı mektuplaştık. Ben döndükten iki hafta sonra Paris'e geldi, vücutlarımızı büyük bir mutlulukla tekrar kenetledik. Birbirimize geçmişi anlatarak, geleceğin hesabını yapıyorduk. Kendini anlatmak için «Ben Yahudiyim» diyordu Lanzmann. Bu sözün ağırlığını biliyordum, ama inanın, eski Yahudi dostlarımdan hiçbiri bu sözün gerçek anlamını hissettirmemişlerdi bana. Yahudiliklerini adeta saklıyor, sessizce geçiştiriyorlardı. Oysa Lanzmann Yahudiliğini saklamıyordu, bunu kendi gerçeğinin temeli kabul ediyordu. Çocukluğunda Yahudiliğin büyük gururuyla büyümüştü: «Dünyanın her köşesinde biz varız» diyordu babası ve dünya haritasını gösteriyordu ona. On üç yaşındayken «Yahudi düşmanlığı» denen, «ırkçılık» denen şeyin varlığını fark etmişti, o zaman toprak ayaklarının altından kayıvermiş, dünyası allak bullak olmuştu.

Daha çocuk yaşında Almanlara karşı direnen «direnişçiler» safında yer almış, *Clermont-Ferrand* Lisesi'ndeyken bir örgüt kurmuş ve yeraltı çalışmasına girmişti. Yaşam deneyimi, Yahudileri ezilmiş, horlanmış, ama hep direnen, onurlu bir yaşantının savaşını veren insanlar olarak tanıtmıştı ona. Altı milyon insan, kadını erkeği ve çocuklarıyla altı milyon insan, ortada horlanmaları için hiçbir gerekçe yokken, korkunç ve alabildiğine haksız bir barbarlığın kurbanı durumuna düşürülen büyük bir ulusun çocuklarıydılar. Katliamları düşündükçe geceleri gözüne uyku girmiyor, hırsından ağlıyordu, Marx, Freud ve Einstein gibi büyük dehaların Yahudi olduğunu öğrendikçe sevincinden havaya uçacak gibiydi. Bugün bile, büyük Sovyet fizikçisi Landau'nun övgüsü yapılırken «Yahudiliği» belirtilmezse öfkesinden kuduruyor.

Benden çok genç olduğu hiç aklıma gelmiyordu. Oysa aramızda on yedi yaş farkı vardı; bu on yedi yıl ikimizi de ürkütmedi. Bana sorarsanız, kalbini bir erkeğe yeniden bağlayabilmek için rahat olmaya, bağımsızlıktan vazgeçmemeye ihtiyacım vardı. Sartre ile olan ilişkilerimi kesinlikle bozmamak niyetindeydim. Algren bizim kıtamızın değil, yabancı bir kıtanın insanıydı. Lanzmann bizim değil, bizden çok sonraki bir kuşağın insanı oldu. Aramızdaki bağlantı bir çeşit yalnızlık sayılabilir; ilişkilerimizi dengeleyen bu unsurdu. Yaşlı oluşum kesin bir durum yaratıyordu; onun hayatında sürekli bir macera değil, ancak bir süre devam eden bir parça, sonunda kopmaya mahkûm bir zerreciktim. Bu gerçek beni kendi gözümde suçsuz hale getiriyor, ona her şeyimi vermeyişim böylece doğrulanıyordu. Zaten verdiğimden fazlasını istemiyordu benden; bir bütün olarak kabul etti beni, geçmişim ve şimdiki yaşantımla kucaklamayı bildi. Elbette, anlaşmamız kolay olmadı. Hollanda'ya gittik onunla. Paris'e dönüşte birlikte yaşamaya karar verdik.

Yeni yaşantımızı çarçabuk düzene soktuk; yanyana oturuyor ve çalışıyorduk, İsrail'den bir yığın not alarak dönmüştü, bunlardan yararlanıp bir röportaj hazırlamayı tasarlıyordu. İsrail yolculuğu müthiş etkilemişti onu; oradakiler toplumun horladığı insanlar değildiler, hak

sahibi ve rahat insanlardı; Yahudi gemileri görmüştü orada, Yahudi tarlaları görmüştü, zengin ve yoksul Yahudilerle tanışmıştı. Bu izlenimlerini Sartre'a anlattı; Sartre ona kitabında hem bu izlenimlere, hem kendi hikâyesine, yani yabancı topraklardaki Yahudinin çilesine yer ayırmasını öğütledi.

Eskiden olduğu gibi, Sartre'ı sık sık görüyordum gene, ama bu sefer yeni alışkanlıklar edindik. Birkaç ay önce garip tıkırtılarla uyanmıştım, sanki usul usul bir davula vuruluyordu. Işığı yaktım; o zaman, tavandan ufacık su damlalarının döküldüğünü, bir koltuğun meşin kaplamasında eriyip gittiklerini fark ettim. Kapıcıya haber uçurdum, kapıcı apartman yöneticisine, o da bina sahibine haber verdi. Fakat hiçbir şey değişmedi, yağmur odama yağmakta devam ediyordu. Lanzmann evime gelince, ortalık kitap ve dergiden geçilmez oldu. Burada çalışmak ve uyumak hâlâ mümkündü, ama nedense soğumuştum, rahatsızlık vermeye başlamıştı bana. Ansızın karar verdim; o günden sonra kafayı tütsülemek, çalışmak ve buluşup konuşmak için, Sartre'la beraber Montparnasse'daki *Palette* kahvesini seçtik, bazen de Lanzmann ve Olga ile *Bücherie*'ye gidiyor, oradaki bar-lokantaya çörekleniyorduk.

İlkbaharla birlikte sevindirici haberler aldım: *Kadın*, Amerika'da yayımlanmış, bu sefer hiçbir «köpekleşmenin» bozamayacağı, kirletemeyeceği bir başarı kazanmıştı. Bu kitabını gerçekten beğeniyor, değerine inanıyordum; her yabancı dile çevrilişinde, Fransa'da sebep olduğu skandalda benim değil, Fransız okurunun sorumlu olduğunu görerek rahatlıyordum.

Yazarlığım

1 Ekim 1954'ten itibaren *Mandarinler* isimli romanının yayımlanışını bekliyordum; *Kadın*'dan kalma bir deneyimim vardı; daha işin başında türlü söylentiler çıkarıldığını, olmadık suçlamalara girişildiğini biliyordum. Yeni kitabıma kendimden o kadar çok şey vermiştim ki, bana karşı olanların

düşmanlığı ve öbürlerinin umursamazlığı aklıma geldikçe ateş basıyordu vücudumu, yanaklarımın alev alev yandığını hissediyordum.

Lanzmann'la birlikte Nice'den Paris'e dönüyordum; geceyarısı Grenoble kentinde bir otele indik; resepsiyonda bir *Paris-Presse gazetesi* gözüme ilişti, Kléber Haedens yazısında kitabımdan söz ediyor, *Mandarinler* hakkında iyi şeyler yazıyordu. Doğrusu şaşırmıştım, çünkü alabildiğine farklı görüşlerimiz vardı, dünyayı aynı açıdan seyretmiyorduk. Ertesi gün Sartre'a telefon açtım; *Lettres Françaises*'de lehimde bir yazı çıkmıştı; genel olarak iyi eleştiriler mi alacaktım acaba? Böyle oldu sayılır. Tahminlerimin aksine, burjuva eleştirmenler romanımın komünizm aleyhtarı olduğuna hükmettiler, komünistler ise onlara sempatiyle baktığımı düşünerek hakkımda iyi şeyler yazdılar; komünist olmayan sol cepheye gelince, zaten onlar adına konuşmaya çabalamıştım kitabımda. Sadece bazı sosyalistlerin, özellikle aşırı sağcıların saldırısına uğradım. Kitabım ilgi gördü, bir ayda kırk bin adet satıldı.«Goncourt Edebiyat Ödülü'ne aday gösteriyorlar sizi» dedi Jean Cau. Çok şaşırdım; edebiyat ödülü peşinde koşacak yaşta değildim artık. «Ödülü reddederseniz hata edersiniz» diyordu bütün dostlarım. Alırsam geniş kitlelerce tanınacak ve iyi para kazanacaktım. Para kazanmayı zorunlu sayacak durumda değildim, Sartre'ın parasından yararlanabiliyordum; gene de ortaklaşa bütçemize katkıda bulunmak istedim. Odamda yağmur tepeme yağmakta devam ediyordu. Kazandığım para ile belki bir daire alabilirdim. «Tamam,» dedim; ödülü bana verirlerse geri çevirmeyecektim. İlk tartışmalardan çıkan sonuçlara bakılırsa, adaylar arasında en şanslısıydım, öyle söylüyorlardı. Gazetecilerin oyuncağı durumuna düşmemek amacıyla, jüri son toplantısından önce, Suzanne Blum'un bulduğu bir daireye geçtim; Lanzmann'ı da almıştım yanıma. Radyonun başında bekledim sonuçları, biraz heyecanlıydım ne de olsa, dostlarım öylesine pohpohlamış, o kadar cesaret vermişlerdi ki, ister istemez hayâller kurmuştum, onlardan vazgeçmek zor gelecekti doğrusu. Ödülü kazandığımı öğle vakti haber verdiler. Michellè'in evinde kendi aramızda kutladık bunu; Sartre bir hediye getirmişti. Jüriye ve editörüm Gaston Gallimard'a, ödülü kazandığım takdirde halk önüne

çıkmayacağımı bildirmiştim. Otuz beş yaşımdaki kadar saf olsaydım, kendimi teşhir etmekten belki hoşlanırdım; ama şimdi böyle gösterişli törenlerden hoşlanmıyordum.

Goncourt Ödülü'nü alınca müthiş bir mektup yağmuruna tutuldum. Goncurt kazanan her kitabı mutlaka alan bir okur kitlesi vardır bizim ülkemizde, hoşlarına gidecek hiçbir özellik taşımıyordum; işte onlar öfkeli mektuplar yağdırdılar tepeme, hakaret yağdırdılar. Bir tanesi şöyle diyordu: «Böyle bir eserde neden aşk sahnelerini *Hizmetçi Kızın Hatıra Defteri*'nin havasında ve üslûbunda kaleme aldınız, anlayamadım?»

Paris'teki Sovyet Büyükelçiliğinde verilen bir ziyafeti anımsıyorum. Aragon ve Andre Maurois oradaydılar; Amerika ve Rusya'yı bütün yönleriyle anlatacak birer kitap yazmaya ve birlikte yayımlamaya karar vermişlerdi. Elsa Triolet, Gallimard ve Julliard gibi ünlü editörler de gelmişlerdi. Sovyet elçisi Vinogradov'un solunda oturuyordum. Elçinin ağzı kulaklarındaydı, Kruşçev'in Fransa'yı ziyaretini sağlamıştı ve bu yüzden alabildiğine keyifliydi; benim öbür yanımda ise tanınmış Sovyet yazarı Leonid Leonov vardı; yirmi yıl önce onun *Porsuk* adlı romanını okumuştum. Fakat ne yazık ki Fransızca konuşamıyordu, sadece şunu söyleyebildi bana: «Felsefe sıfırı tüketmiştir... Einstein'ın kurduğu denklem felsefeyi gereksiz hale getirmiştir.» Elsa Triolet tam karşımda, büyükelçi ile Sartre arasında oturuyordu; saçlarına kır düşmüştü, gözleri masmaviydi gene, yüzünün acı ifadesiyle çelişen güzel bir tebessümle gülümsüyordu. Yaşlı insanları gençleştiren yeni buluşlar konuşuluyordu, birdenbire söze atıldı Triolet: «Hayat zaten yeteri kadar uzun; sonuna geldim diye sevinirken geriye dönmek zorunda bırakmasınlar beni.» Camus 1946'da hepimizin ihtiyarlamaktan ölesiye korktuğumuzu söylemişti bana. Bir gün, Sartre, Triolet'nin *Kızıl At* isimli romanından söz açmış —bu kitapta olayın kahramanı bir kadındır; atom bombası kurbanlarından biridir ve suratı tahammül edilmez derecede cılk yara haline gelmiştir; kadın başına naylon çorap geçirir, yüzünü bu çorabın gerisine saklar—, ona kendini o iğrenç görünüş içinde düşünmek cesaretini nasıl bulduğunu sormuştu. «Çok basit, dedi Triolet, aynaya bakmak yetiyor.» Bu yanıta

kulak misafiri olduğum gün kendi kendime şöyle demiştim: «Yanılıyor: Yaşlı bir kadınla çirkin bir kadın birbirinden çok farklı yaratıklardır. O sadece yaşlı bir kadın.» Başkalarının gözüyle bakarsak, evet; fakat kendini seyreden insan için her şey değişiverir; kadın belli bir yaşı aşınca aynada gençliğini değil, buruşuk buruşuk olmuş çehresini seyreder. O zamanlar pek anlamamıştım Triolet'nin derdini, fakat ziyafet sofrasında yüzüne dikkatle bakınca her şeyin farkına vardım. Yemekten sonra salonun bir köşesinde Maurois ile yârenlik ettik. Bana iyi tanıdığı ünlü kadın yazar Wirginia Wolf'u anlatmasını bekledim, fakat anlatmadı.

Susmamalıyız!

10 Aralık 1957'de Ben Saddok'un duruşması başladı. Birkaç ay önce, *Colombes* Stadı'nın önünde, Cezayir meclisinin eski başkanı olan ve Fransız emperyalizmi ile işbirliği yaptığı için Müslümanlar tarafından ilk fırsatta öldürülmek istenen Ali Şekal'ı vurmuştu. Avukatı Pierre Stibbe, tanık olarak sol eğilimli aydın ve düşünürleri çağırdı, bunların arasında Sartre da vardı. Adalet Sarayına girdiğimizde Sartre gerçekten çok heyecanlıydı; konferanslarda ve mitinglerde kelimelerin sahici bir ağırlığı yoktu, fakat o gün bambaşka bir gündü, bir adamın hayatı söz konusuydu; kellesini koymuştu ortaya, yaşayacak mı ölecek mi? Her şey o gün belli olacaktı. Eğer duruşmanın sonunda ölüm cezasından kurtulabilirse, ilerde bir af gelir ve yeniden hayata döner, bağımsız bir insan olarak yaşamaya devam edebilirdi. Ve bu öyle bir duruşmaydı ki, yaşamakla ölüm arasındaki çelişki, bunu herhangi bir duruşmadan farklı hale getiriyordu; bütün tanıklar heyecanlıydı, bu yüzden hepsi ağızlarından çıkacak bir sözün, ilk bakışta önemsiz görünse bile, jüriyi olumsuz şekilde etkilemesinden çekiniyorlardı.

Sartre'ı öbür tanıklarla beraber duruşma salonundan ayrı bir yere aldılar. Ben dinleyici kalabalığı arasına oturdum, yanımda genç avukatlar vardı. Yargıçların bulunduğu yerin tam karşısında, davacıların kesiminde Bayan Ali Şekal oturuyordu; yüzünü siyah

matem tülü ile örtmüştü. Suçlu iskemlesinde bekleyen aydınlık yüzlü genç adama baktım; ülkemiz işgal altındayken hepimizin «kahramanlık» olarak değerlendirdiğimiz bir suç işlemişti bu delikanlı, bir vatan hainini vurmuştu. Fakat her şey, bütün değer yargıları tersyüz edilmişti; Fransızlar bu kahramanlığı belki de hayatıyla ödeteceklerdi ona.

Saddok'un arkadaşları onun insancıl özelliklerinden, çalışkanlığından, dostluğundan sözettiler yargıçlara, ailesinin ihtiyarları yaşlı gözlerle bağışlanmasını yakardılar. Sonra profesörler, yazarlar, bir din adamı, bir general, gazeteciler konuştu; Saddok'un davranışını Cezayir'deki ırkdaşlarına uygulanan vahşetin bir tepkisi olarak nitelediler ve oradaki vahşeti ayrıntılarıyla anlattılar.

İnsan Haklarını Koruma Birliği'nin Başkanı Emile Kahn bembeyaz saçlarıyla yargıçların huzuruna çıktı; Saddok'a ve durumuna hoşgörü ile bakılmasını istedi. Bir papaz Cezayir'deki askerlik yapan oğlunun mektubunu okudu; Cezayir'de yerleşmiş Fransızlardan meydana gelen bir askerî birliğin yolda yakaladığı ihtiyar bir Arap'a nasıl işkence ettiğini anlatıyordu delikanlı; zavallı ihtiyarı arkadaşlarının yardımıyla ve silah tehdidi altında serbest bıraktırabilmişlerdi. Delikanlının mektubu, anlattıkları —adam asmalar, işkenceler ve dayak— bir ölüm sessizliği içinde dinlendi; salondakiler, iğrendiklerini gösteren hiçbir belirti, hiçbir şaşkınlık göstermiyordu, artık alışmışlardı. Bu gerçek yüreğimi dağladı. Buz gibi bir ürperti geziniyordu damarlarımda. Herkes biliyor ve galiba hiçbiri umursamıyordu.

Sartre son olarak tanıklık edenler arasındaydı. Heyecanını ve tedirginliğini açığa vuran hiçbir âdemilik yapmadı, sadece ölen politikacıdan söz ederken ismini Ali Şekal olarak değiştirdi. Onun politik tutumunu Ben Saddok'un tutumuyla karşılaştırarak inceledi; gençlerin yaşlılar kadar sabırlı ve anlayışlı olamayacağını, çünkü onların Fransa'yı sadece vahşi ve gaddar yönüyle tanıdıklarını belirtti. Sonra Saddok'un politik bir suç işlediğini, tedhişçilerin yargılandığı gibi yargılanmaması gerektiğini söyledi. Yargıçlar Kurulu'nu kızdırmamak için büyük çaba gösteriyor, ölçülü konuşuyordu. Yargıçlar da onun alışmadıkları bir yumuşaklık içinde konuşmasını sevinçle karşıladıklarını belli ediyorlardı.

Koridorda General Tubert Cezayirli Fransızlara veryansın ediyordu. Bütün tanıklar mahkeme başkanının tarafsızlığını ve kendilerine tanıdığı özgürlüğü övüyorlardı. Öte yandan Camus'nün gelmeyişine çok içerlemişlerdi. Camus *Nobel Ödülü*'nü yeni kazanmıştı, gelse önemli ölçüde etkili olabilirdi. Stibbe, geçenlerde yayımladığı ve ölüm cezasının saçmalığını belirten yazısını mahkeme önünde tekrarlamasını istemişti ondan; fakat Camus yargıçlar karşısında tanıklık etmeyi reddetmiş, hattâ mahkemeye herhangi bir mesaj göndermekten bile kaçınmıştı.

La Palette kahvesinde oturduk; Sartre, Lanzmann ve ben, üçümüz başbaşa verip saatlerce tartıştık. Saddok'un ölümden kurtulup kurtulamayacağını merak ediyorduk. Sartre gün boyunca büyük bir gerginlik içinde yaşamıştı, biraz olsun rahatlamak ve gevşemek istiyordu, bu yüzden viski içti; bir süreden beri alkollü içkilere karşı dayanıklılığı azalmıştı, kendini çabuk kaybediveriyordu; viskiyi içince düzeleceğine kötüledi, öfkeli öfkeli homurdanıyordu: «*Şekal* sersemini utanmadan övdüm üstelik! Tedhişçiliğe karşı çıktım, sanki tedhişçiliği mahkûm etmişim! Bütün bunları jürideki sağcı maskaralara şirin görünmek için yaptım!» diyordu boyuna. Sert konuşmadığı için pişmanlık duyuyordu, gözleri dolmuştu, dokunsalar ağlayacaktı. Heyecanındaki şiddet beni ürkütmüştü; taviz vermekten tiksindiğini biliyordum, fakat son aylarda sinirleri iyice yıpranmıştı, geçirdiği bunalımda, bu gerginliğin de rolü vardı.

Ertesi günü merak içinde yaşadık, ancak akşama doğru rahatlayabildik; yargıçlar Saddok'u «müebbet» hapse mahkûm etmişlerdi; ama nasıl olsa, savaş biter bitmez, Cezayir bağımsızlığına kavuşur kavuşmaz bütün hapishanelerin kapıları siyasal suçlulara açılacaktı. Susmamalıydık. Susmadık, görevimizi yaptık. Fransa adına seviniyorduk, bu ülkede bir Cezayirliyi yargılarken bile, çevrenin ve rejimin doğrultusunda değil, kendi vicdanının doğrultusunda hüküm verebilen yargıçların varlığına tanık olmuştuk.

Mayıs sonlarında bir gün avukat Gisèle Halimi telefon etti, acele randevu istiyordu, aynı gün buluştuk. Halimi Cezayir'den geliyordu. 18 Mayıs'ta Cezayirli bir genç kızın savunmasını üzerine almış, 16

Mayıs'tan önce oraya sokulmadığı için duruşmanın 17 Haziran'a ertelenmesini sağlamıştı. Genç kız feci işkencelere maruz bırakıldığını anlatmıştı ona; kupkuru kalmış, gözle görülür biçimde hastalanmıştı, yanık izleri taşıyordu vücudunda, işkence çektiğine ilişkin tanıkları olduğunu söylüyordu. Halimi onu bir şikâyet dilekçesi vermeye razı etmiş, duruşmanın yeniden ertelenmesini sağlayacak köklü bir soruşturma açılması için kolları sıvamıştı. Olayı kamuoyuna duyuracak bir yazı hazırlayabilir miydim? İşte bunu soruyordu bana. Elbette yazacaktım. Cemile'nin anlattıklarını kâğıda geçirmekle yetindim ve yazımı *Le Monde* gazetesine gönderdim. Gazetenin sorumlu yönetmeni Gauthier telefon etti: «Biliyor musunuz, şu sizin Cemile Bupaşa'nın durumu fena!» dedi, kız hakkında kötü istihbarat elde ettiklerini ekledi; sanki Cemile'yi işe almalarını rica etmiştim onlara. «Yüksek bir memur, çok şey biliyor onun hakkında ve bu kızın ağır muamele göreceğini söylüyor» dedi. «Bu, zavallının edep yerine şişe sokulmasını gerektirmiyordu her halde!» yanıtını verdim. «Edep yeri» sözünün «karnına şişe sokulmuştur,» şeklinde düzeltilmesini rica ediyordu. Reddettim. Yazının o bölümünü parantezler içine alarak yayımladılar.

Le Monde gazetesine gönderilen on dört mektupta, Cemile'nin kızlığının işkence uygulayan subaylar tarafından şişe sokularak bozulmuş olması sert bir dille yeriliyor, onun durumunu kitlelelere duyurduğum için bana teşekkür ediliyordu. Sadece üç mektupta açıktan açığa saldırıyorlardı. *L'Express* dergisindeki yazısıyla Françoise Sagan beni desteklemişti. Gauthier telefon açtı: «Bir yazı yazdınız, dört yüz bin frank kaybettik» diye adeta azarlıyordu, çünkü *Le Monde* Cezayir'de toplatılmıştı.

Bir gün Cemile'nin duruşmasını erteledikleri, avukatı Gisèle Halimi'nin Cezayir'e sokulmadığını gazetecilerden haber aldım; mahkeme, genç kızın kişiliği çevresinde kopan gürültü üzerine sorumluluk yüklenmekten çekinmiş, onu avukatsız ve savunmasız yargılamamış, duruşmayı ertelemişti. İşkenceyi yapan cellâtları ele geçirmek gerekiyordu, bunun için de Cezayir'deki Fransız mahkemelerinin yetkisizliğini sağlamak şarttı. Soruşturma oradaki savcılar ve sorgu yar-

gıçları tarafından yapılırsa, iş örtbas edilir, bu büyük ve iğrenç haksızlığın sorumluları «kovuşturmaya mahal olmadığı» gerekçesiyle yasaların pençesinden rahatlıkla kaçırılabilirdi. Ama Cezayir'deki adlî görevliler bulaşmadan bu işi Fransa'daki yargıç ve savcılara vermek, soruşturmanın onlar tarafından yapılmasını sağlamak Adalet Bakanı Michelet'nin yetkisindeydi.

«Cemile Bupaşa Komitesi,» Gisèle Halimi, Germaine Tillon, Anise Postel-Vinay ve benden kuruldu, 25 Haziran günü Bakan'ı görmeye gittik. Bakan Michelet bizi gayet soğuk dinlemiş, sonra da Bay Patin'le görüşmemizi salık vererek kapı dışarı etmişti. «Bu işkence düşkünlüğü nazilerden kalma bir alışkanlık oldu bizde, kangren gibi birşey» diyordu.

Bay Patin'le görüşmemiz daha soğuk bir hava içinde ve çok tartışmalı geçti. Gisèle Halimi'ye döndü bir ara: «Şu Cemile neler anlattı size? Şişe hakkında...» Halimi, Cemile'den dinlediklerini ona bir bir açıkladı, üstâd durmadan başını sallıyor, «Demek böyle!» diye mırıldanıyordu. Sonunda beklenmedik bir utanmazlıkla sırıttı: «Bu kadarcıkmış demek! Ben şişenin üstüne oturttular sanmıştım, eskiden Vietnamlılara yaparlardı bunu, ordaki kızlara... Barsaklar delinir, sonunda ölür insan, çok yaşamaz ölür...» Ve şöyle devam etti: «Tutuklanmadan önce kızmış, öyle söylüyorsunuz. Fakat resimlerini çekmişler, hem kendi odasında; iki Cezayir kurtuluş askerinin arasında, elinde makinalı, böyle resimleri var bizde.» «Ne fark eder? Kurtuluş örgütünde çalışmadım, demiyor ki Bupaşa, saklamıyor ki! Bunun bâkireliği ile ne ilgisi olabilir?»

Tartışma saatlerce sürdü, oradan kesin bir sonuç alamadan ayrıldık. Aradan çok geçmedi, Cezayir'deki yargıç ve savcılardan gizli bir öneri geldi: Cemile, onların seçeceği bir yetkili uzman tarafından kontrol edilecek, sonra «aklının başında» olmadığına ilişkin verilecek bir raporla resmen deli muamelesi görecek, fakat hemen salıverilecekti. Cemile, her şerefli insan gibi, bu iğrenç öneriyi reddetti. Temmuz sonunda Fransa'ya *Fresnes* Cezaevi'ne getirildi, soruşturma işi de *Caen*'de görevli bir yargıca bırakıldı.

Lumumba, Fanon, Castro ve Ötekiler

Kadınlığımın Hikâyesi (elinizdeki kitabın 1929-1945 yıllarının olaylarını kapsayan kesimi) piyasaya çıktı. Ve inanır mısınız, öyle büyük ilgi gördü, kendinden o kadar övgüyle sözettirdi ki, hani yazarlığımın başlangıçtaki hevesli günlerinde olsa, keyfimden havalara uçardım. Daha kasım ayının başında biliyordum böyle olacağını; editör *Gallimard*, daha kitap yayımlanmadan kırk bin adet sattığını haber vermişti bana; bu haber gözümü korkutmuştu; kendine kalabalık bir okur kitlesi edinmiş çalakalem giden tüccar yazarlara mı benzemiştim yoksa? Eserlerimin gerçek değerine göre sınıflandırılan bir yazar değil, isminin gölgesinde yürüyen zavallı bir yazar mı oluvermiştim? İşte bu düşünce korkutuyordu beni! Eleştirmenlerin çoğu bu kitabın yazdıklarımın en iyisi olduğuna hükmettiler; onların bu yargısında beni kuşkulandıran bir yön vardı; acaba, bazılarının açıkça yazmak ve söylemekten çekindikleri gibi, daha önce yazdıklarımı bir kalemde silip atmalı mıydım? Övgüler birer zorunluluk gibi, yapmakla yükümlü olduğum birer görev kılığında çıkarılıyordu karşıma; aldığım mektuplara duygulanıyordum; ama bu kadar övgü ve hayranlığı hak etmediğimi de biliyordum. Sonraki kitapta topladığım anılarımın öncekiler kadar taze kalmayacağını sezinliyor, hattâ biraz üzülerek çok çok eşdeğerli olacağını düşünüyordum, bu yüzden çalışmak güç geliyordu. Gene de memnundum. Yürekten inandığım şeylere ihanet etmiş olmaktan ürküyordum asıl. *Bir genç Kızın Anıları* büyük bir okur kitlesi tarafından beğenilmişti, ama beğenenlerin hepsi benden yana değildiler, biliyordum; fakat *Kadınlığımın Hikâyesi* yüzde yüz bana benzeyen, benimle aynı tasaları paylaşanların sevdiği bir kitap oldu.

Günlerimin tekdüze akışına iyiden iyiye alıştırmıştım kendimi. Uzun zamandır toplumsal yaşamın dışındaydık, köşemize çekilmiştik; hemen hiç sokağa çıkmıyorduk. Bütün lokantaların paralı ve konforuna düşkün müşterisi bize diş biliyordu, biz de onlara tahammül edemiyorduk. Günlerimizin, gecelerimizin büyük çoğunluğunu evimde geçiri-

yor, akşam yemeklerinde bir dilim jambonla yetinebiliyor, plâk dinliyor ve saatlerce konuşuyorduk; yalnız kaldığım geceler bol bol müzik dinleyerek vakit geçiriyordum. Kırk yılın başında, ya Olga ya da Lanzmann ile sokağa çıkıyordum. Bu sakin yaşam, dostlarımızla olan bağlarımızı alabildiğine pekiştirdi. *Temps Modernes* ekibine iki yeni arkadaş Gortz ve Pingaud katılmışlardı; ayda iki defa, sabahları bende buluşuyorduk. Eski günlere oranla daha heyecanlı tartışmalara girişiyorduk bu toplantılarda. Bir gece Monique Large'ın evine gittik; Sartre ve ben, Florence Malraux, İspanyol romancısı Juan Goytisolo ve başkaları, müthiş eğlenceli, zevkli bir gece yaşadık. Ben de bir gece düzenledim; dostlarla aramızdaki bağlar, öyle düzmece ilişkiler filân değil, kendiliğinden oluşan, ortak özelliklerimizin bizi sürüklediği yakınlıklardı; çağırdığım kimseler takım halinde ünlü *«121'ler bildirisini»* imzalamış insanlardı. Caz plâkları hazırlamıştım o gece, fakat öyle hararetli konuşmalara daldık ki, caz dinlemek aklımıza bile gelmedi.

Sonra bir gün Sovyet Elçiliği'nde verilen bir davette hazır bulunduk. Mauriac'ın yanında oturuyordum; Sartre, onun matrak ve mizah yönü ağır basan bir adam olduğunu söylemişti; ama galiba ya yaşlılık tüketmişti onu, ya da aşırı De Gaulle taraftarlığı yüzünden başı dönmüş ve sersemlemişti. Sartre o gece Aragon ile uzun uzun konuştu; ona Küba'ya gitmesini salık verdi. «Böyle yolculuklar için fazla yaşlıyız,» dedi Aragon. «Benden yaşlısınız belki, ama aşırı ölçüde yaşlı değilsiniz sanıyorum,» diye yanıt verdi Sartre. Aragon ona kaç yaşında olduğunu sordu: «elli beş.» «Bakın, ihtiyarlık elli beşinde başlar» dedi Aragon, bu yanıtta bir büyücü edâsı vardı. Elsa Triolet gerçekten daha sevimliydi; geçirdiği bazı rahatsızlıklar yüzünden gözlerine yapay gözyaşı koyduruşunu öyle içten anlattı ki! Gece, *Mühendis Bakhirev* isimli romanın kadın yazarı Galina Nikolayevna şerefine düzenlenmişti; yazar bu kitabında, çekici ve gerçekten sürükleyici bir üslûpla, Batılı yazarların pek seyrek ve kötü ele aldıkları bir konuyu, çalışma hayatını işliyordu. Galina'yı birkaç dakika görebildim; ama fırsattan yararlanıp kocasıyla birlikte evime çağırdım. Ertesi gün ağır bir kalp krizi geçirdi ve tabiî gelemedi. Onun yerine, peşinde bir çevirmenle kocası geldi

ziyaretimize. Sanki arkasında kalabalık bir Sovyet heyeti varmış gibi ürkek ve tedirgindi.

Christiane Rochefort isimli kadın romancımızı tanıdım bir gün, bu tanışma hayatta sahiden keyiflendiğim rastlaşmalardan biridir. *Çağımızın Küçük Çocukları*'nı çok sevmiştim. Yaşadığımız hayatın özündeki *yabancılaşma* olayını dile getirebilmek için kendine özgü bir ses, yepyeni bir üslûp bulmuştu; yaşadığımız dünyadan çok farklı, çok değişik ve çok daha tutarlı bir dünyanın kurulabileceğini büyük bir ustalıkla anlatıyordu. Bu kitap, ilk romanına kıyasla daha az gürültü koparmış, dedikodusu daha sınırlı kalmıştı, gene de tutucu çevrelerin eleştirilerine hedef olmuştu. «Ben de tanıdım bu yılgınlığı», dedim ona. «Sizi daha fena etkilemiştir muhakkak,» diyerek yüzüme sevgiyle baktı, «çünkü vizgelir bana, serserilikten yetişmeyim ben.» Gerçekten de onun yanında sipsivri bir burjuva çocuğu olduğumu fark ediyordum; tam anlamıyla bir halk kızıydı, her boyaya girip çıkmıştı; yılgınlık nedir tanımıyordu, cüretliydi; beni kıskandıracak kadar bağımsız ve rahattı. Yazmıyordu o günlerde: «Böyle büyük hengâmeler yaşanırken kendime ait ufacık sorunlarla ilgilenemem, haksızlık olur!» diyordu.

Onu anlıyordum. Lumumba'nın kalleşçe öldürülmesi son gördüğümüz resimleri, hele onun arkasından yas tutan karısının, saçını kökünden kazıtmış haliyle pek dokunaklı görünüşü; bütün bu gerçeklerin yanında hangi roman ayakta durabilirdi? Lumumba'ya karşı işlenen cinayet, olayın sorumluları olan Kasavubu ve Çombe kadar, Amerikan Hükümeti'ni, Birleşmiş Milletler Örgütünü ve Belçika hükümetini de kirletiyordu; Lumumba'nın yakın çevresi bile bu iğrenç cinayetten sorumluydu. Lumumba'nın basın sözcülüğünü yapan Serge Michel her şeyi anlatmıştı Lanzmann'a, uzun uzun dert yanmış ve «Herkes aldatıyordu Lumumba'yı, hattâ en yakınları bile» demişti. «O buna inanmak istemiyordu. Sonra bütün ihanetleri alt edebilmek için sokağa inmenin ve kitlelere nutuklar söylemenin yeteceğini sanıyordu. Lumumba şiddetten nefret ederdi, şiddet ölümüne neden oldu.» Lanzmann, Serge Michel ile Tunus'ta, sömürgecilik aleyhtarı konferansa katılmak üzere gittiği vakit görüşmüştü. Péju de vardı yanında; orada Cezayir Kurtuluş Hareketi'nin lideri durumundaki Ferhat

Abbas'la konuşmuşlardı. Abbas küçük torununu dizlerinin üstünde hoplatarak yanıt veriyordu onlara. Lanzmann «Adam bizi *Esprit* dergisinde kümelenen Hıristiyanlara benzetti» diyordu: «Evet, komünistler kitlelere ekmek veriyor, onların karnını doyuruyor, fakat insan sadece ekmekle doymaz; üstelik biz Müslümanız, Allah'ın varlığına inanırız, inançları ayakta tutmak gerek, ruh zenginliğini sağlamak gerek» diyordu Ferhat Abbas; Cezayir Devrim Hareketi'nin içindeki rolü önemsizdi artık, bir süs eşyasından farkı kalmamıştı o zamanlar. Hareketin önemli sözcülerinden biri de bunu açıkladı zaten: «Abbas altmışına merdiven dayamıştır. Oysa kırk yaşındakilerin, yirmi yaşındakilerin kuşağı da var aramızda. Devrime şapka giydirmek gibi bir şey bizimki, ata yadigârı Abbas'ı başımızda bu yüzden tutuyoruz. Fakat bizi o yönetmiyor, o yönetmeyecek.» Hareketin ünlü liderlerine iki ayrı eğilimin hâkim olduğu anlatılıyordu; bunlardan bir tanesi bildiğimiz klâsik politikacı tipinin temsil ettiği eğilim, Fransa ile işbirliği, yani devrim hareketinin yozlaştırılması; öbürü ayaklanma hareketini ve silâhlı çatışmayı yönetenlerin temsil ettiği ve kitleler tarafından desteklenen eğilim, yani toprak reformu ve sosyalist düzen. «Zaferimizi sabote etmeye kalkarlarsa, yeniden dağlara çıkacağız» diyen yöneticiler vardı aralarında, savaşı kesin zafere kadar sürdürmek amacındaydılar.

Haysiyetsiz bir barışa karşı çıkanların başında Franz Fanon vardı; *Kara Derililer, Beyaz Maskeler* ve *Cezayir Devriminin Beşinci Yılı* gibi eserlerin yazarıydı Fanon. Martinikliydi aslında, ruh hekimiydi. Cezayir Kurtuluş Hareketi'ne gönülden bağlanmıştı; *Akra* konferansında Kwame N'Kruma'nın ılımlı barışçı tezlerinin karşısına dikilmiş, şiddetin gerekliliği ve değerini savunan konuşmasıyla büyük ilgi ve alkış toplamıştı. *Temps Modernes* dergisinde onun gene aynı konuda zehir zemberek bir makalesini yayımlamıştık. Yazıları ve hakkında işittiklerimiz onun devrimizin en önemli, en kişilik sahibi devrimcilerinden biri olduğunu kanıtlıyordu. Lanzmann, ziyaretine gittiğinde Fanon'u yatakta bulmuş ve şaşkına dönmüştü; karısının hali ise perişandı, hüngür hüngür ağlıyordu zavallı; lösemi denen amansız bir hastalığa yakalanmıştı Fanon; doktorlara bakılırsa taş çatlasa bir yıllık

ömrü kalmıştı, fazla yaşamayacaktı. «Boşverin bunları, demişti Lanzmann'a, başka şey konuşalım.» Sartre hakkında çeşitli sorular sormuş, onun felsefesine ilgi duyduğunu saklamamıştı; özellikle Sartre'ın *Diyalektik ve Aklın Eleştirisi* isimli eseri ile ilgileniyordu. Siyah Afrika'yı yangın yerine çeviren fırtınalı olaylar yüreğini dağlıyordu bu adamın. Afrikalı devrimcilerin büyük çoğunluğu gibi, o da birleşmiş ve bütün bir Afrika'nın hayâliyle yaşıyordu, koca kıtanın sömürgecilerin elinden er geç kurtulacağına inanıyordu. Fakat *Akra* Konferansı'nda ayağı suya ermişti; Afrikalıların kardeşliği kurmadan önce birbirleriyle boğazlaşacağını orada anlamıştı. Lumumba'nın öldürülmesi adetâ canevinden vurmuştu onu. Zâten kendisi de Afrika yolculuklarından birinde, bir komploya hedef tutulmuş, ölümden kılpayı kurtulmuştu.

O günlerde Cezayirlilerin isteklerinden ne ölçüde tâviz verececkleri merak konusuydu. Cezayir'in bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü konusunda kesin bir tavır alacakları biliniyordu. Ama bu zafer onları sosyalizme götürecek miydi? Biz sosyalizme gideceklerine inanıyorduk.

Çok değil, üç beş yıl önce bütün Güney Amerika'yı coşkun bir devrim heyecanı sarmıştı; irili ufaklı Güney Amerika ülkelerinde, Amerikan emperyalizmine karşı gitgide etkili olmaya başlayan bir direnme dikkati çekiyordu. *La Havana*'daki otomobil yarışlarından iki gün önce Kübalı ihtilâlcilerin lafı geçti. Bir otelin holünden ünlü otomobil yarışçısı Fangio'yu kaçırmış, yarışlar bittikten sonra serbest bırakmışlardı. Liderleri Fidel Castro Diktatör Batista tarafından Meksika'ya sürgün edilmiş bir avukattı. Dev yapılı ve sakallıydı, öyle anlatılıyordu. Küçücük ordusuyla dağlara çıkmıştı, aralarında kadınlar da vardı; kadınların varlığı Fransız burjuvalarının pis pis sırıtmasına yol açıyordu; Castro'nun halktan destek gördüğü özellikle üniversiteliler ve aydınlar tarafından desteklendiği biliniyordu. Fakat grevler, ayaklanmalar ve gerilla savaşı ile kısa zamanda Batista'yı devireceğini söylerken, buna inanmak gerçekten zordu.

Fidel sözünü tutmuş ve çok geçmeden iktidarı almıştı. Küba'da sosyalist bir rejim kurulmuştu artık. Castro'nun çağrısı üzerine Brezilya yolculuğumuzun sonunda Havana'ya geldik.

Evet, eski neşesi yoktu sokakların, eski özgürlük yoktu belki; ama bazı alanlarda Küba dönemeci almış, büyük ilerlemeler kaydetmişti. Çeşitli yerleri gezdik orada, özellikle yakından gördüğümüz bir kooperatif çiftliği dikkatimizi çekti; insanı heyecanlandıran bir çabanın varlığı hissediliyordu; yeni bir köy kurulmuş, içinde sineması, elektriği, suyu ve yolları, küçük, alabildiğine rahat ve şirin evleriyle kooperatifte çalışan köylülere dağıtılmış, onların hizmetine verilmişti.

Ayrılacağımız gün devlet başkanı Dorticos'un yanındaydık, Jimenez telefon başındaydı, Castro'nun sekreteriyle görüşüyordu. *Castro* Havana dolaylarındaydı, kendisini beklememizi istiyordu. Olanaksız, saat akşamın altısı olmuştu ve uçağımız saat sekizde kalkacaktı. Jimenez doğruca otele yetiştirdi bizi, valizlerimizi çarçabuk toplayıp çıktık. Asansörün önüne geldik, binip aşağıya inecektik. Asansörün kapısı açıldı ve Castro'yu karşımızda bulduk, peşinde kendisi gibi sakallı dört adamı ve Edith Depestre vardı. Neşesinden, sıcaklığından bir şey kaybetmemişti. Bizi otomobiline aldı. Durmadan soruyordu: Bu sefer neler görmüştük ülkesinde, neler görmemiştik? Güçlükle yol alıyorduk, halk otomobili sık sık durduruyor, «Yaşa Fidel!» diye bağırıyordu. «Yeni üniversite sitesini gezdireceğim size» dedi Castro. «Uçak sekizde kalkacak, ne yapacağız?» diye mırıldandım. «Sizi bekleyecek!» yanıtını verdi. Havana'nın en büyük kışlası yeniden düzenlenmiş, bölmelere ayrılmış, spor sahaları ve öbür tesislerle zenginleştirilmiş, üniversiteye verilmişti. Alana yetiştiğimiz zaman, makinistler uçağın başındaydılar, bütün yolcular salonda bekliyordu. Castro, umursamaz bir tavırla purosunu çiğniyor: «Yakında Amerikan ordusu hücum edecek bize, çıkartma yapacaklar. Haberi duyarsanız sakın şaşırmayın. Ama yüzde yüz geri püskürteceğiz onları, mutlaka kovacağız. Benim öldürüldüğümü bütün dünyaya yaysalar bile sakın inanmayın. Tekrar görüşeceğiz.»

Elimizi sıkarak ayrıldı. Jimenez, Edith, Otero, Oltutski yani onun ve bizim dostlarımız yanımızda kaldılar, alanın büfesine götürdüler bizi. Salon bize iyi gözle bakmayan bir yığın insanla doluydu. «Miami'ye gidecek bunlar, geri gelmeyecekler.» Zaten giyim kuşamlarından hangi sınıfın insanı oldukları belliydi. Hoparlör «Miami yol-

cuları!» diye seslenince, belki takılırız korkusuyla, koştura koştura uçağa seyirttiler.

Küba'nın işgali için harekete girişildiğini neden sonra öğrendik. Fakat gelen bütün haberler, belki çok tuhaf görünecek ama, daha önce Kübalı yöneticilerden işittiğimiz gerçekleri yansıtıyordu; Kübalı mültecilerin hareket tarzı çok komikti aslında ve giriştikleri işgâl saldırısı, tam olarak uygulanan bir planın varlığını göstermiyor, aksine umutlu bir hayâl olmaktan öteye geçmeyen durumlarına tanıklık ediyordu. Hiçbiri Küba'ya çıkmayı başaramamıştı. Zaten kısa bir süre sonra birbirlerine düştüler, karşılıklı suçlamalar gırla gidiyordu; sonunda suçortaklarını, yani Amerikalıları hedef aldılar Tabiî bu işe Amerikalılar çok şaşırdı, onlar da kendi istihbarat örgütlerinin çalışmasından kuşkuya düştüler, mütfiş yanılmışlar, yanlış bilgilerle aldatılmış ve sonu olmayan bir maceraya sürüklenmişlerdi. Ancak C.I.A. örgütünün başındaki Allan Dulles çapında bir sersem, köylülerin toprak sahiplerine, topraklarını gaspetmeye gelen paralı askerlere kucak açacağını hayâl edebilirdi. İşgal planının, Amerikalılar açısından feci bir maskaralık biçimini alması ve onları bütün dünyaya rezil etmesi, anlaşılıyordu ki yeni bir işgal planının uygulanmasını çok ileri bir tarihe kadar geciktirecektir.

Hükümetin Cezayir Kurtuluş Cephesi ile pazarlık masasına oturma ihtimali belirince faşistler şiddete başvurmuşlardı; parklarda ve kalabalık caddelerde, üstelik trafiğin yoğun olduğu saatleri seçerek sık sık plâstik bomba patlatıyorlardı. *Evian* Belediye Başkanı'nı bomba ile öldürdüler. Gizli Ordu Örgütünün varlığı su yüzüne çıkmıştı artık, Salan, Jouhaud, Zeller, Challe ve Massu Cezayir'de iktidara el koymuşlardı, yüksek rütbeli subayların büyük çoğunluğu da onları destekliyordu. Fakat başarı şansları alabildiğine sınırlıydı; çok kısa sürede Fransa'da bir askerî darbe gerçekleştirebildikleri takdirde ayakta kalabilirlerdi.

Bir pazar gecesiydi, radyomu açmış *Turandot* operasından aryalar okuyan ünlü soprano Renata Tebaldi'yi dinliyordum. Telefon çaldı. Ahizede Sartre'ın boğuk sesini duydum: «Yanınıza geliyorum» diyordu. Paris'ten telefon etmişlerdi ona; paraşütçülerin kenti işgâli an

meselesiydi. Debré Paris halkına çağrıda bulunmuş, paraşütçülerin gerekirse yumrukla durdurulması için yalvarmıştı; köprü başlarına otobüsler getirilmiş, bir çeşit barikat kurulmuştu; otobüslerin bu görünüşü o kadar anlamsız bir şeydi ki, düşündükçe ürperti veriyordu insana. Radyo başında bekledik, yeni haberler alabileceğimizi sanıyorduk, ama boşuna beklemişiz. Uyuyup kalmışım. Sabah olmuştu, fakat paraşütçüler ortalıkta yoktu; öğleden sonra on iki milyon Fransız işçisi greve başladılar. Ertesi günün akşamında darbeciler yenik düştü, bir kısmı ele geçirilmiş, bir kısmı da selâmeti kaçmakta görmüştü. Darbe hareketi silah altındaki askerin tutumundan ötürü başarısızlığa uğramıştı; De Gaulle ayın 23'ünde radyoda konuşmuş, askeri, general ve albayları dinlememeye, suça katılmamaya çağırmıştı.

Temmuz içinde Masson, Cezayir Kurtuluş Cephesi'nin sürgündeki hükümet üyelerinden Ait Ahmed'in görüşmek istediğini bize haber verdi. Ait Ahmed Fransız makamları tarafından tutuklanmıştı, *Fresnes* Cezaevi'nin revirinde yatıyordu. Sağlı sollu kulübeciklerle dolu ağaçlı bir yoldan yürüdük, iki yanımızda sıra sıra otomobiller duruyordu; bu otomobiller tutuklu bulunan kocalarını görmeye gelmiş darbeci general ve albay karılarına ait arabalardı; onları hiç bekletmiyor, hemen kocalarının yanına çıkarıyor, ama Cezayirli kadınları saatlerce alıkoyuyorlardı, Ait Ahmed'in avukatı Michelle Beauvilard adında bir bayandı; önce bir kapıdan geçtik, sıkı bir polis kontrolünden sonra yolumuza devam ettik, sonra bir ikinci kapı ve yeniden kontrol. Sonunda bakanlığına hürmeten verilen temiz bir hücrede Ait Ahmed'i bulduk. Fresnes Cezaevi'ni vatandaşlarıyla temasını kolaylaştırdığı için seçmişti, üstelik onlara yardımı dokunuyordu. Topraklarından sürülen Cezayirlileri anlattı bize, yakılan mahsulü, harabe haline getirilen bereketli toprakları anlattı; o sırada iki adam hücresine geldiler. Bir tanesi solgun benizli bir ihtiyardı, ateşli ve yumuşacık bakışları vardı, yüzü yara izleriyle doluydu. Bu ihtiyarın adı Bumara'ydı ve henüz otuz bir yaşındaydı. «hapis hayatı ve çektiği işkence ihtiyarlattı onu.» Bu klişenin gerisinde kocaman bir gerçek gizleniyordu demek, demek bu adam türlü işkencelerin, açlık grevlerinin ve adaletsever Adalet Bakanı Michelet tarafından susuz bırakılan mahpusluk günlerinin sonunda bu

kılıkla çıkıveriyordu karşımıza. Öyle dost bakışları, öyle sıcak ve efendice bir sesi vardı ki utancımdan şaşkına döndüm. «Benim suçum değil bu» diyordum kendi kendime. Fakat dayanamıyor, her şeye rağmen bir Fransız olduğunu anımsıyor ve müthiş sıkılıyordum.

Bir gece saat ikiye doğru müthiş bir gürültüyle yataktan sıçradım; Sartre balkondaydı. «Bu sefer buldular yerimizi» diye homurdandı. Saint-Guillaume sokağının köşesinden dumanlar yükseliyordu, asfalta tahta parçaları savrulmuştu, garip bir sessizlik kaplamıştı ortalığı; kısa aralıklarla cam şangırtıları işitiyorduk. On dakika kadar sonra karşımızdaki evin pencereleri aydınlandı; kadınlı erkekli bir kalabalık balkonlarda belirdi. Hepsinin ellerinde birer süpürge. Kimse konuşmuyordu. Sadece balkonlara yığılan cam kırıklarını temizlemekle yetindiler; pijamalı kapıcılar sokağa döküldü. Tabiî olay yerine herkesten önce polisler sökün etti. Giyinip aşağıya indim. Köşedeki gömlekçinin vitrinleri paramparça olmuştu. Bir polis yolumu çevirdi, sonra beni apartmanın kapısına kadar getirdi; kapıyı açtığımı gördüğü halde, nedense ses çıkarmadı, oysa ben kimliğimi sormasına hazırlamıştım kendimi. Acaba gerçekten gömlekçiyi mi hedef almışlardı?

Ertesi sabah bizi görmeye koşan bütün dostlar bombanın aslında bizi hedef tuttuğunu ileri sürüyorlardı. Neyse ki çok geçmeden işin aslını öğrendik ve rahatladık: Romoli adındaki gömlekçi Cezayir'de doğup büyümüş bir Fransızdı, C.A.S. Örgütüne, yani Gizli Ordu'ya el altından para toplamayı reddetmiş, bu yüzden faşistlerin hışmına uğramıştı. Dükkânın vitrinlerine ertesi gün kocaman bir pankart astı: DÜKKÂNIM BOMBALANDI, SATIŞ DEVAM EDİYOR.

Aradan üç gün geçti, gece on bire doğru dostumuz Claude Faux telefon etti. *Libération* gazetesinden Bonaparte sokağı 42 numaralı binanın bombalandığını haber almıştı. Bu rastlantıyı tuhaf karşıladık ve güldük. Fakat bir saat kadar sonra tekrar telefon ettiğinde hiçbirimizde gülecek hâl kalmamıştı: «Bu sefer sizi tepelemek istiyorlardı, besbelli» diyordu. Hemen bize koşturmuş, kapıda rastladığı polis memuruna «Ben Sartre'ın sekreteriyim, anahtarlar üzerimde» demişti, oysa polisin yanıtı müthişti: «Anahtarın anlamı filân kalmadı!» Plastik bomba Sartre'ın oturduğu dairenin hemen üstündeki daireye yerleştiril-

mişti; patlamadan sonra beşinci kattaki iki daire harabeye benziyordu, altıncı kattaki odalar da çöplükten farksızdı. Sartre'ın dairesi gerçekten az hasar görmüş, sadece kapısı parçalanmış, sahanlıktaki Normandiya yapısı dolap yere devrilmiş, adeta tel tel olup dağılmıştı; üçüncü katın merdiveni ise boşlukta asılı duruyordu ve duvar resmen çökmüştü.

Bir dostumuz, Evelyne, otomobiliyle geçerken patlamayı işitmiş, merak edip durmuştu. Binanın önünde biriken kalabalığın içine karışmış, genç bir adamın «Şu Sartre tuhaf adam, herifte reklâm hevesi olsa, bunu fırsat bilip herkese imza dağıtır» diye söylendiğini işitmiş, sonra hemen telefona sarılıp bütün gördüklerini anlatmıştı bize.

Aslında bu suikast, Sartre'ın Roma'da faşistler aleyhinde düzenlenen toplantıda hazır bulunmasına ve yaptığı konuşmaya düşmanca bir yanıttı. Ertesi gün Bost'la birlikte hasara uğrayan yerleri görmeye indim; binada oturan kiracılardan biri, elli yaşlarında ve bön bakışlı bir burjuvaydı, arkamdan öfkeyle bağırdı: «Politika yapıp milleti çileden çıkarırsanız böyle olur işte!»

Sartre'ın dairesine servis merdiveninden çıktık; kiracılara rastlıyorduk, ellerinde valizleri, süklüm püklümdüler; koca dolap yokolmuş, merdiven gökyüzünün mavisinde asılı kalmış, her yer birbirine geçmişti; dairenin içi görülecek şeydi doğrusu; yerde kâğıtlar uçuşuyordu, kapılar yerinden oynamış, duvarlar çarpık, yerde bir yağ tabakası. Sartre imkânı yok düzeltemezdi dairesini, yeniden yerleşip oturamazdı orada. Üzüldüm bir bakıma, geçmişimden bir parça kopmuş, bir daha geri gelmemek üzere kaybolmuştu. Sartre sayısız mektup ve telgraf aldı. Herkes büyük bir yakınlık ve ilgi gösteriyordu. Penceremizin önünde dostlar dakikalarca bağırarak tempo tuttular: «O.A.S. Katiller!» diye haykırıyorlardı. Bir lokantada, uzak masalarda oturan bir müşteri üşenmeden yanımıza geldi. Dostça elini uzatarak, «Bravo, Mösyö Sartre! Kutlarım sizi» dedi.

Birkaç gün sonra, bir sabah Sartre gazete almak üzere çıkmıştı, ansızın kapı vuruldu. Karşımda şişman bir adam duruyordu, kimlik kartını göstererek «Polis müdürlüğünden geliyorum. Bir yazarı arıyorum burada» dedi. «Kim acaba?» «Sonra söylerim... bu binada oturuyormuş, fakat kapıcı olmadığı için hangi dairededir, bilemiyo-

rum... Tek başınıza mı yaşıyorsunuz burada?» «Evet.» Kararsızdı polis, ne yapacağını bilemiyordu. «Kimdir bu yazar?» «Mösyö Jean - Paul Sartre.» «Öyleyse, işte Mösyö Sartre karşınızda!» dedim adama ve kapının önünde beliren Sartre'ı gösterdim. «Mösyö Sartre'm herhangi bir saldırıya karşı korunması emredildi.» dedi polis. Bu, polis yetkilisi Papon'un tasarladığı bir koruma sistemiydi, bazı kimselerin korunması için tuhaf önlemler almıştı Papon; binanın önünde gün boyunca bir polis memuru nöbet tutacaktı; Sartre, dairesine girip istirahate çekileceğini haber verince polis nöbeti bırakacak ve gidecekti. Oysa plastik bomba hazırlığı gece vakti, ortalıktan el ayak çekilince yapılıyordu.

BİTİRİRKEN

HAYATIMIN kesinlikle başarılı olan bir yönü var: Sartre ile kurduğum ve hiç bozulmadan sürüp giden dostluk bağları. Otuz yıl boyunca, birbirimizi merak etmeden, birbirimizi düşünmeden uyuduğumuz tek bir gece olmadı. Bu alabildiğine uzun süren yakınlık, birbirimize olan merakımızı, birbirimizin düşüncesine duyduğumuz saygıyı bozmadı ve değiştirmedi. İkimiz de birbirimizi büyük bir ciddiyetle dinledik. Dostlarımız da fark ettiler bunu. Aslında birbirimizi düşüncemizin en karmaşık noktalarına varıncaya dek sürekli şekilde eleştirdik, hatalarımızı düzelterek yol aldık. Arkamızda bölünmesi olanaksız ve ikimizin olan anılar, bilgiler ve resimler var; dünyayı kavramakta aynı yolları kullanmış, aynı yöntemleri izlemiş, kapıları aynı anahtarlarla açmışız. Çoğu zaman birimiz, öbürünün bıraktığı yerden devam etmiş yazmaya, cümleleri adeta ortaklaşa tamamlamışız. İkimize de soru sorsalar, çoğu zaman ayrı ayrı yerde ve zamanlarda bile olsa, aşağı yukarı aynı yanıtları vermişiz. Bir sözden, bir duygudan, bir gölgeden davrandığımız zaman bile aynı sonuca varmışız. Buluşlarımızdaki ortaklık ve benzerlik bile artık şaşırtmıyor bizi.

Denebilir ki aramızdaki bu bağ, Kadın *adlı yapıtımda bütün kadınlara ahlâk açısından öğütlediğim şeyle, yani bağımsızlıkla çelişki halindedir. Denebilir ki, bağımsızlıktan, kadının tek olarak yaşamasından bahsettiğim ve bunu savunduğum halde, hiç yalnızlık çekmemiş bir kadınım. Fakat bu iki söz eşanlamlı değil; sorunun açıklanmasına girişmeden önce bazı aptallıklara yanıt vermek istiyorum.*

Zaman zaman benim kitaplarımın Sartre tarafından yazıldığı dedikodusunu çıkaranlar, hattâ buna gerçekten inananlar oldu. Bana kötülük yapmak niyetinde olmayan bir tanıdığım şöyle demişti bir

zamanlar: «Goncourt Ödülü'nü alırsanız, gazetecilerle konuşurken, Mandarinler'*in bütünüyle kendi yapıtınız olduğunu açıkça belirtin; biliyorsunuz, eserlerinizin aslında Sartre'ın kaleminden çıktığına ilişkin yaygın bir söylenti var...» Ayrıca benim edebiyat hayatındaki yolumu Sartre'ın çizdiğini, yani beni kendi ağırlığından yararlanarak editörlere kabul ettirdiğini düşününler de çıkmıştır; gerçekte ise, onun bu yönden benim kariyerime katkısı iki kitabımın müsveddelerini* Gallimard'*ın yetkilisi Brice Parrain'e götürmüş olmaktan ibarettir. Üstelik götürdüğü kitaplardan biri geri çevrilmiş ve o yayınevinde çıkmamıştır; neyse.* Colette *için de türlü söylentiler çıkarılmıştı sağlığında, onun «erkeklerle yatarak» başarıya ulaştığını etrafa yaymışlardı; aslında bu, içinde yaşadığımız toplumun kadınları küçük ve hor görmesinden, onları* ikinci sınıf insan *kabul etmesinden, erkeklere tanıdığı hoşgörüyü bizlere tanımamasından ve kadın-erkek ilişkilerindeki eşitliğin yarattığı gizli korkudan gücünü almıştır.*

Siyasal ve felsefî açıdan başardığım bütün işlerin kaynağında Sartre vardır. Bu gerçek, sanıyorum, bazı genç hanımları üzdü; kimbilir, belki de kendilerine kesinlikle yasakladığım bu ikinci plandaki rolü benimsediğim için suçlamışlardır beni. Gerçeğin yüzü başka; ideolojik açıdan Sartre, bileği bükülmeyecek kadar yetenekli ve yaratıcıdır. *Ben yaratıcı değilim, onun üstünlüğünü kabul etmesem, kendi bağımsızlığıma ihanet etmiş olurdum. Öbür türlü gayet kötü niyetli davranmış ve erkekle kadın arasındaki anlamsız bir yarışa katılmış olacaktım, ki böylesi aydınca ve namuslu bir davranış sayılamaz. Bağımsızlığımı hep korudum, ama kendi sorumluluklarımı Sartre'ın üzerine yıkarak gerçekleştirmeye kalkmadım bunu; hiçbir fikri, ya da inancı, üzerinde iyice düşünmeden, eleştirmesini yapmadan benimsemedim. Çevremle, yaşadığım hayatla kopuk, temelsiz ilişkiler kurmayı denemedim, her şeyi kendi bütünlüğümle, aracısız kavramaya çabaladım. Kendi yarattığım eser büyük mücadelelerden, uzak görüşlü olmak çabasından, çok çalışmak gibi kavramlardan geçerek elle tutulur hâle geldi. Evet, Sartre çok yardım etmiştir bana, fakat benim de ona yardımım oldu. Ondan bağımsız yaşadım hayatımı, Sartre'a yük olmadım.*

Bana cephe alanların koz olarak kullandıkları başlıca hücum gerekçelerinden biri de buydu zaten. Çünkü kadınlığımın herkesçe bilinen yönü kitaplarımın, başarılarımın ve uğradığım yenilgilerin hikâyesidir; buna biraz da uğradığım hücumların yankısı gözüyle bakmak bile denebilir. Fransa'da yaşıyor, kendi başınıza yazarlığa heveslenip kitaplar yayımlamaya kalkıyorsanız, başınıza erkeklik imtiyazlarıyla vura vura hırpalamaya kalkarlar sizi. Sağcıysanız ve erkek milletinin muhteşem üstünlüğüne daha işin başında «eyvallah» demişseniz, korkunuz olmasın; size ilişmezler. Oysa ben sol eğilimli bir kadın yazarım, bazı şeyler söylemeye, bazı gerçekleri dile getirmeye çalıştım ve özellikle kadının doğuştan esir olmadığını, erkeklerle eşit yaşaması gerektiğini öne sürdüm.

Yazarların halkın gözünde olduklarından farklı, bambaşka yaratıklar olarak tanıtılması bazı büyüklük hastalarının marifetidir; onlar uydurdukları masallara çoğu zaman bizi de bulaştırırlar. Kız kardeşimin geniş bir çevresi vardı, ama herkes onu kocasının adıyla çağırırdı, benim kardeşim olduğunu bilen yoktu pek; fakat ne zaman benden söz açılsa şaşkınlıktan ağzı bir karış açık kalırdı zavallının. Benimle hiçbir yakınlığı ve dostluğu olmayan kimselerden «Aaa... Çok iyi tanırım onu... Büyük dostumdur... daha geçen hafta birlikte yemek yedik» gibisinden böbürlenmelere defalarca tanıklık etmişti. Hattâ bir keresinde yaşlı bir kadının bana yağdırdığı hakaretleri gülümseyerek dinlemek zorunda kalmıştı: «Ağzı pistir onun, diyordu yaşlı kadın, bar fedaileri gibi küfürlü konuşur!»

Bir Amerika yolculuğum sırasında New York'tayken Fernand ve Stépha sitem etmişlerdi bana: «Sartre'la evli olduğunuzu neden saklıyorsunuz bizden?» demişlerdi. İyi anımsıyorum, itiraz etmiştim o zaman, bu evlilik hikâyesinin aslı astarı olmadığını söylemiştim; güldüler bana, hem de acı acı güldüler: «Hadi canım, dostumuz filânca tanığınızmış, bize kendisi anlattı» dediler. Onları yalan söylemediğime inandırmak için pasaportumu göstermek zorunda kalmıştım.

Çevremdekilerin, ya da toplumun, kişiliğim hakkında varacakları yargıyı umursamamayı genç kızlığımda öğrendim. Ayrıca Sartre'ın ve çok sağlam dostlukların kanadı altındaydım, bu bakımdan iyi korunu-

yordum. Gene de bazı dedikodulara, bazı alaycı göz süzmelerine dayanma gücüm yoktu; ne zaman Deux Magots *kahvesine otursam Mauriac'ın ve masasındakilerin sinsi gülüşleri beni çileden çıkarırdı. Yıllarca halka göstermedim kendimi, teşhirciliğin bu çeşidinden yıllarca nefret ettim; kahvelere çıkmaktan vazgeçtiğim zamanlar oldu, galalarda görünmedim. Reklâmın her çeşidinden tiksiniyordum, sessiz oturmak, köşeme çekilip kendi hayatımı yaşamak hoşuma gidiyordu; şimdiye kadar hiç çıkmadım televizyona, radyoda hiç konuşmadım, gazetecilerle yaptığım konuşmaların sayısı da sınırlıdır.*

Şimdi yaşlandım, «artık hiçbir şeyin önemi yok!» demenin vaktidir. Eskiden yaşadığım mutluluklardan uzaklaşan ben değilim, birer birer onlar uzaklaşıyor yanımdan, bir bir koparak dağılıyor, bilinmeyen yönlere doğru gidiyorlar; dağ yolları ayaklarımın ağırlığını çekemez oldu. Artık yorgunluktan bitkin düşerek saman yığınlarının kokusunda dinlenemeyeceğim; sabah serinliğinde okşadığım o karlı manzaralara vedâ etmenin vaktidir. Artık hiçbir erkek girmeyecek hayatıma; kanıma ve vücuduma hiçbir erkeğin kokusu sinmeyecek. Artık vücudum gibi, hayâl gücüm de tükendi. Fakat her şeye rağmen, diriliği tüketilmiş bir vücudun bilincine varmanın bile bir garipliği var; bazı anlar kanımın donduğunu hissediyorum. Bu çeşit yoksunluklar üzmüyor beni, asıl yepyeni arzulardan yoksun kalışıma hayıflanıyorum; daha doğmadan ve benden uzakta ölüveriyorlar. Eskiden günlerimin telâşsız bir akışı vardı; ben onlardan hızlı koşardım, kafamın içini dolduran tasarılar günlerime ve gecelerime hükmediyordu. Oysa saatler alabildiğine kısaldı, hızla kendi mezarıma koşuyorum şimdi. Ölümü anımsamamaya çabalıyorum: On yıl sonra belki, ya da bir yıl. Anılar bile yorgun düştü damarlarımda, kendimi inandırdığım bütün mit*'ler küllendi, tasarladığım her şeyi daha yumurtasının içindeyken ölüme bırakıyorum, boşluğa bırakıyorum; işte ben buradayım, olaylar şuracıkta, benden ayrı duruyor, kendi dünyalarını sürdürüyorlar. Bu sessizlik sürüp gidecekse, kısacık ömrümün gelecekteki günleri nasıl uzun görünecek bana!*

Gelecek nasıl büyük tehditlerle dolu! Sahiden yeni ve önemli olan tek şey; başıma gelebileceklerin en önemlisi mutsuzluktur. Ya Sartre'ın

ölümünü göreceğim, ya da ondan önce basıp gideceğim bu dünyadan. Terk ettiğimiz bir insanın acısını paylaşmamak, onu teselli edememek, yanında olamamak çok acı; o sevdiğiniz insanın sizi terk etmesi gibi. Yüreğimdeki boğuk korkuları silip atabilmek için son'*un çabuk gelmesini, beni fazla bekletmemesini arzuladığım anlar oluyor.*(*)

(*) Yazarın gençlik yıllarını anlattığı yapıtı, yayınlarımız arasında *Bir Genç Kızın Anıları* adıyla çıkmıştır.

İÇİNDEKİLER

Başlarken .5

BİRİNCİ BÖLÜM

Kadın ve Bağımsızlık 9
Sartre Hayatıma Giriyor 11
Mutluluk 17
Kıskançlık . . 27
Evlenmek Gerekli mi? . . 34
Kadın Çalışınca . . 37
Küçük Olaylar . 44

İKİNCİ BÖLÜM

Savaşa Doğru . . . 53
İspanya 60
Kötü Günler . . 67
Paris Düşerken 76
Bekleyiş 82
Paris Yaşıyor 85
Barış ve Sonrası 88
İhanet Nedir? 94
Savaşın Yıkıntıları 97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Sartre ve Varoluşçuluk 101
Aşk ve Bağımlılık 106
Mutlu Olmak Mümkün mü? 117
«Kadın» 125
Mektuplar 133
Sartre'ın Hastalığı 136
Kadınlar Neyi Arar? . . . 141
Yazarlığım 145
Susmamalıyız 147
Lumumba, Fanon, Castro ve Ötekiler 152
Bitirirken 163

SIMONE DE BEAUVOIR

Simone de Beauvoir 1908 yılında Paris'te doğdu. Sorbonne Üniversitesi'nde okudu. Öğrenciyken ünlü yazar ve düşünür J. P. Sartre ile tanıştı ve bir daha ondan ayrılmadı. Bir süre felsefe öğretmenliği yaptı.1943'te yayımlanan ve büyük ilgi gören *Konuk Kız* romanıyla yazarlığa başladı. Çeşitli roman, deneme ve inceleme kitapları yazdı. Dünyanın pek çok yerini dolaştı. Bu arada gezi kitapları da hazırladı. 1954 yılında da *Goncourt Edebiyat Ödülü*'nü alarak bir kadın yazar olarak gücünü bütün dünyaya gösterdi.

Simone de Beauvoir dünyanın her yerinde olduğu gibi ülkemizde de çok sevilen ve çok okunan bir yazar. Daha önce yayımladığımız *Kadın, Konuk Kız, Bir Genç Kızın Anıları* ve elinizdeki bu kitabın kısa süre içinde büyük ilgi görmesi de bunu doğrulamaktadır. Beauvoir, *Kadınlığımın Hikayesi*'nde, daha önce genç kızlık döneminin sorunlarını anlattığı *Bir Genç Kızın Anıları* kitabında kaldığı yerden yaşamını tam bir açıklıkla anlatmaya devam ediyor. Sartre ile kurdukları ortak yaşantıyı, mutlu ve acılı günlerini, kadınlığın çeşitli sorunlarını, tanıdığı insanları, tutkularını, yazarlığını ve dünyamızın geçirdiği buhranlı dönemleri en küçük ayrıntılarına kadar anlatıyor. Bir roman gibi sürükleyici ve çarpıcı olan bu anıları severek, büyük bir ilgiyle okuyacaksınız.

ISBN 975-388-097-9
9 789753 880978